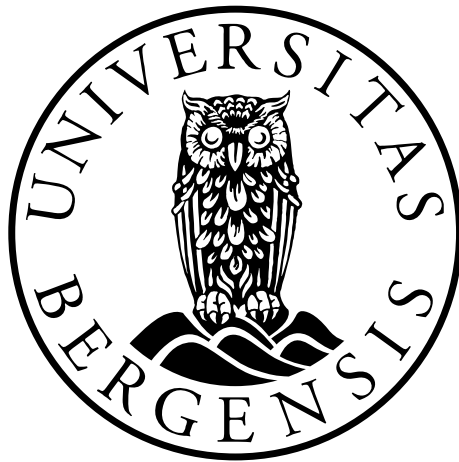

OFRE FOR MENNESKEHANDEL OG SÅRBARHETSBEGREPET:

en etnografisk studie av mennesker i prekære livssituasjoner

Av: Melissa Mjåtveit

Masteroppgave

Institutt for sosialantropologi

Universitetet i Bergen

Vår 2022

INNHALDSFORTEGNELSE

SAMMENDRAG	V
ANERKJENNELSER	VII
PROLOG	IX
KAPITTEL EN: INTRODUKSJON	1
INTRODUKSJON.....	1
KONTEKST	2
Velferdsstaten: Inkluderende, men ekskluderende?	2
Politiske forpliktelser i arbeidet med menneskehandel i Norge	3
Ofre for menneskehandel i Norge: Identifisert og verifisert.....	5
TEORETISKE INNFALLSVINKLER.....	6
Humanitære eksepsjonelle unntak	6
Venting og temporalitet.....	7
Verdig eller ikke verdig	10
Konseptet om uskyldighet: Fri for skyld, men også fri for agens?	12
METODE	14
TILGANG TIL FELTARENA	18
ETISKE BETRAKTNINGER OG ETISKE UTFORDRINGER UNDER FELTARBEID	18
KAPITTEL OVERSIKT.....	20
KAPITTEL TO SÅRBARHETSBEGREPET: UTGANGSPUNKT FOR VELFERDSPRAKSISER, IDENTIFISERINGSPROSESSER OG EKSEPSJONELLE HUMANITÆRE UNNTAK	23
INTRODUKSJON.....	23
SÅRBARHETSBEGREPET: UTGANGSPUNKT FOR POLITISKE OG JURIDISKE RAMMEVERK	24
UTVIKLING AV EKSEPSJONELLE VELFERDSPRAKSISER	25
FORSKJELLER I ARBEIDET MED IDENTIFISERING I OSLO OG BERGEN.....	30
KONSEKVENSER AV (MANGLENDE) ANSVARFORDDELING.....	33
ET SÅRBART OFFER UTEN AGENS	35
METODER FOR IDENTIFISERING KAN FØRE TIL SÅRBARE SITUASJONER.....	37
FILEMON SAFEHOUSE: ET BOTILBUD FOR MENN.....	40
VENTETIDEN: «JEG HAR ALDRI GLEMT Å SMILE».....	41
KONKLUSJON	45
KAPITTEL TRE ET LEGITIMT OFFER? Å KJEMPE FOR Å FÅ RETTIGHETER	47
INTRODUKSJON.....	47
ET VERDIG OFFER	48
RAKELS HISTORIE.....	49
Å UTFØRE FELTARBEID BLANT SÅRBARE GRUPPER: ETISKE UTFORDRINGER OG ETISK VIKTIGE ØYEBLIKK	54
EN VEDVARENDE PREKÆR SITUASJON	55
KONKLUSJON	57
KAPITTEL FIRE ET VERDIG, SÅRBART OG AKTIVT OFFER	59

INNLEDNING	59
ET STUDIETILBUD FOR TØFFE KVINNER I EN SÅRBAR SITUASJON	60
IDENTIFISERT, MEN IKKE VERIFISERT.....	61
PRAKTISK UNDERVISNING SOM METODE: LEARNING BY DOING.....	63
MIN ROLLE I KLASSEROMMET: ET FORSTYRRENDE ELEMENT?	64
MORSIDENTITET OG HÅP OM EN BEDRE FREMTID FOR BARNA.....	65
SELVSTENDIGE KVINNER MED AGENS.....	68
«DU MÅ KJEMPE FOR DINE RETTIGHETER, INGEN ANDRE KJEMPER FOR DEG»	69
AVHENGIG AV HVEM DU MØTER I VELFERDSSTATEN	70
EN VENTETID MED MENING.....	72
Å TA KONTROLL OVER VENTETIDEN	74
KONKLUSJON	76
KAPITTEL FEM KONKLUSJON	79
EPILOG	83
REFERANSER.....	85

SAMMENDRAG

Denne oppgaven fokuserer på hvordan sårbarhetsbegrepet og ideen om hva en sårbar situasjon innebærer, påvirker flere faser i arbeidet med menneskehandel i Norge. Oppgaven er basert på feltarbeid utført i Oslo, ved en utdanningsinstitusjon som tilbyr utdanning til kvinner utsatt for menneskehandel i Norge, og på intervjuer som er gjennomført med statlige-kommunale og frivillige aktører som arbeider med menneskehandel problematikk. Oppgaven diskuterer hvordan begrepet om sårbarhet påvirker utvikling av velferdspraksiser knyttet til mulige ofre for menneskehandel i Norge, og hvordan sårbarhetsbegrepet påvirker arbeidet med å identifisere mulige ofre for menneskehandel i Norge.

Sårbarhetsbegrepet benyttes for å avgjøre hvem som skal få innvilget eksepsjonelle humanitære unntak i Norge. Det fører til at begrepet også får en ekskluderende virkning, hvor personer som ikke anses som sårbare ekskluderes fra velferdsstaten, eller inkluderes på en svært usikker måte. Sårbarhetsbegrepet og konseptet om uskyld er retningsgivende for hvem som blir ansett som et verdig offer. Oppgaven tar sikte på den ene siden å belyse hvordan mennesker som ikke blir ansett som sårbar «nok» blir møtt av velferdsstaten, og på den annen side illustrerer oppgaven hvordan mulige ofre for menneskehandel som har fått innvilget refleksjonsperiode blir møtt av velferdsstaten. Gjennom å følge studentene ved et aktiviseringstiltak, demonstrerer jeg hvordan mennesker i sårbare livssituasjoner må forholde seg til ulike temporaliteter, med en hverdag fylt med lange perioder med venting, samtidig som de bekymrer seg for og håper på en bedre fremtid. Jeg argumenterer for at mulige ofre for menneskehandel på den ene siden er avhengig av å bli ansett som sårbare «nok» for å bli innlemmet i den norske velferdsstaten. På den annen side er de avhengig av å bli oppfattet som aktive mennesker med agens for å få tilgang til et aktiviseringstilbud, og for å kunne gjennomføre dette. Gjennomgående for oppgaven er sårbarhetsbegrepet, og tanken om hva som konstituerer et verdig offer og hvordan dette påvirker på et makronivå, utvikling av velferdspraksiser og prosesser, og på et mikronivå påvirker hverdagen til mennesker i prekære livssituasjoner.

ANERKJENNELSER

Når jeg sitter her og reflekterer over de siste to årene, som i all hovedsak har omhandlet utvikling av mitt forskningsprosjekt, gjennomføring av feltarbeid, utallige timer med analysering og lesing av antropologiske tekster og ferdigstilling av denne oppgaven, er det svært mange mennesker som har vært delaktig i at jeg har kunne fullføre denne mastergraden. Denne oppgaven ville ikke ha blitt til, om det ikke var for den enorme støtten fra menneskene rundt meg som direkte eller indirekte har støttet meg gjennom denne reisen.

Jeg vil først av alt takke alle de fantastiske menneskene som jeg har blitt kjent med under feltarbeidet. Studenter, lærere og Rakel som tok meg imot med åpne armer og ga meg mulighet til å få ta del i deres liv og hverdag. Det var dere som gjorde det mulig å skrive denne oppgaven. Dere vil for alltid ha en plass i mitt hjerte, og jeg er utrolig takknemlig for alle dype samtaler, opplevelser og latter vi har delt sammen.

Jeg ønsker å rette en stor takk til min akademiske veileder Synnøve Kristine Nepstad Bendixsen. Tusen takk for all oppmuntring, rådgivning, konstruktive tilbakemeldinger og gode samtaler. Tusen takk for at du alltid stilte opp når jeg hadde et spørsmål, stort som lite. Du har vært og vil fortsette å være en stor inspirasjon for meg. Jeg er utrolig takknemlig for at du tålmodig har fulgt meg på denne reisen.

En stor takk rettes også til mine medstudenter, takk for ideer, perspektiver og forslag. Og til alle medarbeidere ved institutt for sosialantropologi ved Universitetet i Bergen, tusen takk for at dere har tilrettelagt utdanningsløpet i en svært utfordrende tid med Corona pandemi.

Jeg vil rette en stor takk til KS, kommunesektorens interesseorganisasjon. Tusen takk for at dere tildelte meg KS masterstipend. Jeg er utrolig takknemlig for at dere anså oppgaven min som verdig deres stipend.

Min kjære samboer Roa, takk for at du har holdt ut, støttet meg og gjort ditt beste for at jeg skulle få mulighet til å fullføre denne oppgaven. Mine venninner Mariel, Rebecca og Merethe som tålmodig har latt meg fortelle om antropologiske teorier, kommet med oppmuntrende ord og deltatt i diskusjoner. Og sist, men ikke minst, det hadde ikke vært mulig å skrive denne oppgaven uten den enorme støtten jeg har fått fra min mor, far og bror.

Tusen takk til dere alle.

Melissa Mjåtveit
Bergen, juli 2022

PROLOG

Jeg har dårlig tid, og løper mot bussen som går fra Oslo S til utdanningsinstitusjonen hvor jeg utfører feltarbeid. Denne morgenen har vært svært hektisk. Jeg har tatt morgenflyet fra Bergen til Oslo, og må reise direkte til utdanningsinstitusjonen med bagasjen jeg har med, fordi det ikke er tid til å gå innom hotellet hvor jeg skal bo før undervisningen starter. Vel inne på bussen, trekker jeg pusten dypt. For en hektisk og stressende morgen. Jeg reflekterer over mitt travle hverdagsliv, hvor utdanning, jobb, venner og familie okkuperer store deler av dagene og ukene mine. Jeg ser meg rundt. Alle på bussen sitter og ser på mobilen eller snakker i telefonen. Det er alltid noe å se, noe å gjøre, noen å snakke med. Det er første gang i dag at jeg kjenner at jeg kan lene meg tilbake i setet og slappe av. Mens solen varmer meg i ansiktet, ser jeg ut på mennesker som med raske skritt beveger seg gjennom Oslos gater for å rekke noe. Det hektiske storbylivet passerer forbi utenfor bussvindue.

På vei opp mot skolen treffer jeg Malene og Samira, to av studentene ved utdanningsinstitusjonen «*Akademiet*». De går med kjoler og høye hæler og forteller at de har pyntet seg fordi de skal på ferie med institusjonene hvor de bor. Malene forteller:

I have not been on holiday or outside Oslo since I came to Norway. I can't wait to go away for a little while. It's nice to have something to look forward to. And it's nice to break up everyday life with new experiences.

Samira forteller at hun har sett frem til undervisningen i dag: "I think two days a week in school is too little. The days are so long when i have nothing to fill them with". Jeg reflekterer over de store kontrastene på våre livssituasjoner og hverdagsliv, og hvordan jeg tar for gitt å bevege meg fritt fra by til by.

I lunsjpausen denne dagen sitter alle studentene sammen rundt et felles bord og spiser lunsj. Elisabeth lurer på om hun har rett på foreldrepenger, og spør om jeg kan søke det opp på min datamaskin. Sarah ser spørrende på Elisabeth. «*Hva er foreldrepenger?*» Elisabeth ser på Sara: «*You cannot be satisfied with the little you get, Sarah*». Deretter ser Elisabeth på meg: «*Sarah is happy as long as she gets help*». Deretter henvender hun seg til Sarah igjen: «*If you do not know what you are entitled to, no one will help you*».

KAPITTEL EN

INTRODUKSJON

Introduksjon

Denne oppgaven er en etnografisk fremstilling av hvordan sårbarhetsbegrepet påvirker arbeidet med menneskehandel i Norge i flere faser, og hvordan konseptet om uskyldighet direkte påvirker muligheter og begrensninger for mennesker utsatt for menneskehandel. Oppgaven ser på hvordan sårbarhetsbegrepet og begrepet uskyld påvirker utvikling av velferdspraksiser i Norge. Mens det i velferdsstaten Norge på den ene siden benyttes strategier for å gjennomføre strenge immigrasjonskontroller for å kontrollere migrasjon til landet, utvikles det på den annen side eksepsjonelle humanitære unntak for å innlemme mennesker utsatt for menneskehandel på en høyst usikker måte i velferdsstaten. Oppgaven er basert på feltarbeid utført ved et aktivitetstilbud som tilbyr utdanning til kvinner utsatt for menneskehandel. Ved å gjennomføre feltarbeid på en utdanningssituasjon, fikk jeg innblikk i studentenes hverdagsliv og perspektiver på egne livssituasjoner. I tillegg har jeg utført intervjuer med statlige-, kommunale, frivillige og ideelle aktører som arbeider med menneskehandel problematikk i Norge. I utgangspunktet var målet med feltarbeidet på den ene siden å belyse hvordan velferdspraksiser utformet for mulige ofre for menneskehandel legitimeres i et makro perspektiv (politikkutforming, tiltak, og legitimering av tiltakene), og på den annen side se på hvordan disse praksisene påvirker livssituasjonen til mennesker utsatt for menneskehandel i mikroperspektiv. Under feltarbeidet kom jeg i kontakt med Rakel, en kvinne som var i en svært sårbar livssituasjon. Hun var ikke identifisert som et offer for menneskehandel, og fikk derfor ikke tilgang til den nødvendige helsehjelpen hun hadde behov for. Møtet med Rakel førte til en delvis endring i mitt forskningsfokus, hvor sårbarhetsbegrepet, ideen om hva som konstituerer et verdig offer og hvem som blir ansett som et verdig offer innenfor velferdsstaten ble en betydelig del av min forskning. Den norske staten blir vanligvis ansett som inkluderende, åpen og generøs. I takt med utviklingen av den ambisiøse velferdsstaten,

har det vokst frem en selvoppfatning om at Norge er en egalitær og omsorgsfull nasjon (Misje, 2021, s. 9). Ved å benytte sårbarhetsbegrepet som analytisk rammeverk, vil denne oppgaven belyse en annen side av velferdsstaten Norge. Sårbarhetsbegrepet benyttes for å avgjøre hvem som er verdige og sårbare nok til å innvilges i velferdsstatens goder. Det fører til at begrepet også får en ekskluderende virkning, hvor asylsøkere og migranter som ikke anses som sårbare nok blir ekskludert fra velferdsstatens goder, og potensielt sine rettmessige menneskerettigheter. Som oppgaven vil belyse, påvirker dette mennesker i prekære livssituasjoner og deres hverdag.

Oppgaven fokuserer spesielt på sårbarhet, venting, temporalitet og hverdagsliv, og vil forsøke å vise hvordan mennesker utsatt for menneskehandel med tilgang til velferdsstatens goder, må forholde seg til forventninger om at de på den ene siden skal være sårbare og på den annen side aktive. Gjennom eksepsjonelle humanitære unntak innlemmes mennesker utsatt for menneskehandel i den norske velferdsstaten for en begrenset periode. Staten er på mange måter generøse i denne perioden, men de som innlemmes er avhengige av å anses som et verdig offer. Det midlertidige aspektet ved eksepsjonelle humanitære unntak fører også med seg at de menneskene som innvilges tilgang til velferdsstatens goder for en tidsbegrenset periode, må forholde seg til ulike temporaliteter (Jacobsen & Karlsen, 2021, s. 1). De må navigere en hverdag med tilgang til noen av velferdsstatens goder, samtidig som de bærer på en usikkerhet og frykt for hva som skjer når de utelukkes fra den generøse norske velferdsstaten.

KONTEKST

Velferdsstaten: Inkluderende, men ekskluderende?

I de nordiske velferdsstatene står idealet om å ivareta og yte omsorg til grupper som defineres som svake, sentralt, for å opprettholde velferdsstatens legitimitet (Jacobsen, 2015, s. 141). Ingen i det norske velferdssamfunnet skal leve under forhold som defineres som uverdige. Den norske velferdsstatens bærende ideal bygger på likhet, hvor et grunnleggende premiss er at velferdsstatens ytelser og goder skal være universelle, og ikke begrenset til enkelte sosiale grupper (Rugkåsa, 2012, s. 43). Den norske staten er en velferdsambisiøs stat, og i slike stater er det et statlig ansvar å ivareta alle borgeres velferd (Rugkåsa, 2012, s. 13). Fordi det er forventet at den norske staten skal ta vare på alle, finnes det ikke andre parallelle strukturer i

samfunnet. I sterke velferdsstater, hvor store deler av det sosiale livet, som arbeidsmarkedet, eiendom, helsevesen og utdanning er regulert av staten, fører det til at hverdagen for papirløse migranter blir enda hardere, enn i land med svakere velferdssystemer (Khosravi, 2010, s. 95). Mange papirløse migranter opplever å bli utnyttet i eksempelvis leie- og arbeidsforhold, men i frykt for å bli oppdaget av staten, tørr de ikke å melde fra om utnyttelsen de opplever. På den ene siden skal alle ha tilgang til de samme rettighetene i en velferdsambisiøs stat. På den annen side er tilgang til rettigheter gradert avhengig av medlemskapet i velferdsstaten, og mennesker behandles ulikt på grunn av gitte, bestemte særtrekk definert av staten (Rugkåsa, 2012, s. 44).

I Norge får ofte enkeltsaker om migranter uten lovlig opphold som står i fare for å måtte forlate landet, mediedekning og oppmerksomhet. I slike situasjoner gjøres det ofte «unntak». Slike saker fører ikke til en generell forbedring av irregulære migrantere (migranter uten lovlig oppholdstillatelse) situasjon, men til at myndighetene i enkelt tilfeller lager «unntak» for enkelt personer gjennom å innvilge humanitære eksepsjonelle unntak (Jacobsen, 2015, s. 41). Selektive ordninger eller tiltak som er tilrettelagt for spesielle grupper eller behov er i strid med universalitetsprinsippet som den norske velferdsstaten bygger på (Rugkåsa, 2012, s. 44). Fassin (2011) og Ticktin (2011) belyser begge hvordan europeiske stater benytter humanitarisme og eksepsjonelle unntak bygget på praksiser omkring omsorg og medlidenhet som supplement til politikk og styring av migrasjons tilstrømmingen til landet. Ved å benytte eksepsjonelle humanitære unntak, hvor praksisene bygger på omsorg og medlidenhet, vil ikke den generelle situasjonen for irregulære migranter endre seg. Det som derimot skjer er at velferdsstaten må skille mellom hvem som er verdige ofre, og derfor skal få innvilget eksepsjonelle humanitære unntak, og hvem som ikke blir sett på som verdige og motta hjelp. Den humanitære eksepsjonalismen inkluderer mennesker som er «ofre» og derfor bør reddes, til forskjell fra mennesker som ikke blir presentert som sårbare og verdige ofre. Med praksiser som bygger på omsorg og medlidenhet, blir det vesentlig å spørre hva som konstituerer et verdig offer i velferdsstaten Norge, og hvem som avgjør hvilke mennesker som er verdige og hvem som ikke er det.

Politiske forpliktelser i arbeidet med menneskehandel i Norge

Begrepet menneskehandel er svært bredt, og favner over mange områder og grupper med mennesker. Ifølge straffelovens bestemmelser i kapittel 24, §257. defineres menneskehandel slik:

Den som ved vold, trusler, misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd tvinger, utnytter eller forleder noen til prostitusjon eller andre seksuelle ytelser, tvangsarbeid eller tvangstjenester, krigstjeneste i fremmede land eller å samtykke til fjerning av vedkommendes indre organer straffes for menneskehandel med fengsel inntil 6 år.¹ (Lovdata.no, 2022)

Menneskehandel innebærer salg og grov utnyttelse av mennesker for inntjening og profit. Handel med mennesker er et globalt problem som foregår innenfor landegrensene og på tvers av landegrensene. Forbudet mot menneskehandel i Norge ble innført i 2003, da Norge ratifiserte palermoprotokollen, som er en tilleggsprotokoll om menneskehandel i FNs konvensjon mot grenseoverskridende organisert kriminalitet. Palermoprotokollen har som mål å forebygge, bekjempe og straffe handel med mennesker (Sønsterudbråten, 2013, s. 15). «Protokollen er det eneste globale instrumentet i arbeidet mot menneskehandel og er tydelig rettet mot de strafferettslige sidene ved menneskehandel som fenomen, mens de delene som omhandler beskyttelse for ofre, er langt svakere [...]» (Sønsterudbråten, 2013, s. 31). I 2008 ratifiserte Norge Europarådets konvensjon om tiltak mot menneskehandel. Europarådets konvensjon er mer rettet mot rettigheter, og konvensjonen fastslår at personer som er identifisert som mulige ofre for menneskehandel har rett til bistand til fysisk-, psykisk og sosial restitusjon.²

Samme år som palermoprotokollen trådte i kraft, kom også den første norske handlingsplanen mot menneskehandel. Regjeringens handlingsplaner slår fast at det er en kommunal oppgave å sikre ofres rettigheter.³ Dette gjøres i praksis gjennom NAV kontor i Norge. Handlingsplanen trekker også frem viktigheten av bistand som innebærer aktivisering i form av arbeidstrening, utdanning eller arbeid, men aktivisering trekkes ikke frem som en rettighet verken i handlingsplanen eller Europarådets konvensjon (Sønsterudbråten, 2013, s. 34). Rett til øvrige helsetjenester, bolig, sosiale tjenester og arbeidsrettede tiltak er avhengig av personens oppholdsstatus. Regjeringens siste handlingsplan mot menneskehandel fra 2016, har fått kritikk for å ikke ha satt årstall eller tidsfrister for tiltakene som fremmes i arbeidet

¹ Lov om straff (straffeloven) Kapittel 24. § 257. Menneskehandel:
https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28/KAPITTEL_2-9#%C2%A7251 Sett på: 22.01.2022

² Europarådets konvensjon om tiltak mot menneskehandel ETS nr. 197, artikkel 12, bistand til ofre.
<https://lovdata.no/dokument/TRAKTAT/traktat/2005-05-16-41> Sett på: 22.01.2022

³ Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel (2016):
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/regjeringens-handlingsplan-mot-menneskehandel/id2522342/>
Sett på: 22.01.2022

mot menneskehandel. Grønland og Lie (2017) skriver i sin rapport «*På tide med handling!*» at det fremstår som lite forpliktende for Norge å utarbeide tiltak som ikke kan evalueres eller måles.

Ofre for menneskehandel i Norge: Identifisert og verifisert

I Norge er det ingen etat, organisasjon eller kommisjon som har enerett eller hovedansvar for å identifisere mulige ofre for menneskehandel i Norge. Ansvaret for identifisering er delt mellom politi, offentlige ansatte, frivillige organisasjoner og privatpersoner, mens ansvaret for verifisering er hos politi, UDI og barnevernet.⁴ Når et mulig offer for menneskehandel identifiseres, er utnyttelse av sårbar situasjon en viktig indikator. Det vektlegges lav sannsynlighetsgrad i identifiseringsarbeidet, fordi det først er etter politietterforskning og innhenting av beviser at en person verifiseres som et offer for menneskehandel. Det skiller derfor mellom identifiserte og verifiserte offer for menneskehandel (Bøvor, 2014, s. 8).

Det er ikke et krav om at en person er verifisert som et offer for å ha rett til bistand og beskyttelse. Om en person blir identifisert som mulig offer for menneskehandel, kan denne søke om refleksjonsperiode. En refleksjonsperiode gir midlertidig arbeids- og oppholdstillatelse på seks måneder, uten mulighet for fornyelse. Innvilget refleksjonsperiode er på mange måter selve indikatoren på at man er identifisert som offer for menneskehandel. Formålet med refleksjonsperioden er å bidra til at personen skal kunne bryte med miljøet bak menneskehandelen, og legge til rette for at bakmennene skal kunne straffeforfølges.⁵ Mennesker som velger å bryte med miljøet de er en del av, blir tilbudt trygge oppholdssteder på hemmelig adresse. Mulige ofre for menneskehandel har også rett på tre timer juridisk bistand for å få vurdert sin situasjon. Når det gjelder økonomiske rettigheter er det sosialtjenesteloven som er sentral i regulering av økonomiske ytelser og sosiale tjenester til antatte ofre for menneskehandel. En reflektant, som er en person som har fått innvilget refleksjonsperiode har rett på ytelser etter loven, på lik linje med befolkningen generelt. På den annen side er det eksempelvis et krav om oppholdstillatelse på 12 måneder for å ha rett til spesialiserte helsetjenester som tannlege og fysioterapi.

Tidlig i mine undersøkelser om menneskehandel i Norge, leste jeg FAFO rapporten «*Pusterom eller ny start? Evaluering av refleksjonsperioden for ofre for menneskehandel*» (2010). Rapporten ser blant annet på innhold og aktivisering i refleksjonsperioden.

⁴ <https://menneskertilsalgs.no/avdekking/hva-hvem-og-hvorfor/> Sett på: 05.02.22

⁵ <https://menneskertilsalgs.no/helse-rettigheter-og-oppfolging/rettigheter/oppholdstillatelset/refleksjonsperiode/> Sett på: 05.02.22

Aktiviseringstiltak er et viktig element for å gi refleksjonsperioden innhold, og bedre refleksjonens psykiske helse (Brunovskis, Skilbrei, & Tveit, 2010, s. 52). Rapporten viste også at flere av refleksjonene hadde vært ensomme i refleksjonsperioden. Jeg ble nysgjerrig på hvilke tilbud refleksjonene i refleksjonsperioden fikk tilgang til og hvordan de selv opplever ventetiden i refleksjonsperioden. Det førte til at jeg utførte en kartlegging av tilgjengelige aktiviseringstilbud for mulige ofre for menneskehandel som hadde fått innvilget refleksjonsperiode. Jeg ønsket å få et innblikk i hva tilgang til aktiviseringstilbud betyr for refleksjonens temporalitet, og om det påvirker deres håp og tanker om fremtiden. For å gjøre dette vil jeg benytte meg av de teoretiske innfallsvinklene og termene; humanitære eksepsjonelle unntak, venting, welfare bordering og uskyld.

TEORETISKE INNFALLSVINKLER

Humanitære eksepsjonelle unntak

De siste tiårene karakteriseres av økende kontroll og utvikling av sofistikert overvåkningsutstyr for å begrense migrasjon til den rikere delen av verden. Parallelt med strengere kontroll og nedgang i innvilgede asylsøknader, er migranter i økende grad blitt utsatt for ulike former for humanitære unntak (Fassin, 2011, s. 221). Fassin (2011) beskriver hvordan staters kontroll av innvandring er blitt et av de viktigste aspektene ved det moderne samfunn. Han, og andre forskere, peker på at globalisering på den ene siden har ført til økt sirkulasjon av produkter, men på den annen side har ført til strenge begrensninger for menneskers mobilitet. I stater som på den ene siden øker sine grensekontroller og overvåkning mot migranter, og på den annen side utvikler lover for humanitære eksepsjonelle unntak for migranter, blir ofte moralske prinsipper og empati en viktig del av utformingen av statens politikk. Den ambisiøse velferdsstaten Norge er på den ene siden humanitær, men på den annen side opererer Norge med svært streng immigrasjonspolitik (Karlsen, 2021, s. 2). I denne oppgaven, vil jeg foreslå hvilke konsekvenser det får at den norske staten på den ene siden innvilger humanitære eksepsjonelle unntak, og dermed fremstår som generøs, og på den annen siden opererer med en relativt streng migrasjonspolitik.

Fassin (2011) viser til den franske konteksten hvor det ble innført en lov som ga mulighet til å innvilge statsborgerskap til irregulære migranter, dersom de led av medisinske tilstander som ikke kunne behandles i hjemlandet. Et resultat av denne loven var at et økende

antall migranter fikk innvilget oppholdstillatelse basert på helseproblemer. Dette viser, mener Fassin, at samtidig som det foregår statlig undertrykkelse av irregulære migranter, demonstrerer staten også en form for omsorg for «lidende andre». Slik fungerer humanitarisme som et supplement til politikk og styring (Fassin, 2011, s. 221).

Ticktin (2011) beskriver hvordan humanitære eksepsjonelle unntak for irregulære migranter i Frankrike ikke var en del av landets migrasjonspolitikk, men heller innført som et unntak bunnet i en tanke om å fjerne lidelse. Ticktin påpeker at når en stat utøver streng kontrollpolitikk, og samtidig utvikler lover som bygger på eksepsjonelle unntak, kreves det at det innføres et (politisk) skille mellom hvem som er «verdige ofre» som fortjener humanitære unntak, og hvem som ikke gjør det. Konseptet om uskyldighet blir slik retningsgivende for hva som anses som politisk mulig og umulig.

Dette er også relevant i den norske konteksten. Norge opererer med streng migrasjonspolitikk, og innvilger eksepsjonelle humanitære unntak til personer som anses som verdige ofre. Eksempelvis innvilges det refleksjonsperiode som gir midlertidig oppholdstillatelse til identifiserte ofre for menneskehandel. Velferdsstaten inkluderer dem som anses som verdige ofre for en begrenset periode inn i statens goder, og fungerer altså som humanitære for disse, men bare for en begrenset periode. Det temporære aspektet blir slik viktig når det gjelder immigrasjonskontroll og politikkutforming rettet mot migranter i den norske velferdsstaten (Jacobsen & Karlsen, 2021). Tid blir benyttet som en makt- og kontrollmekanisme i moderne migrasjonsbyråkratier (Isaac, 2022, s. 2). Den norske velferdsstaten utvikler eksepsjonelle humanitære unntak som eksempelvis en refleksjonsperiode hvor oppholdstillatelsen er midlertidig, og ikke permanent, og med det oppleves staten som generøs og åpen for en viss periode. Velferdsstaten er også ansvarlig for å avgjøre hvor lenge ventetiden skal pågå, og for å avgjøre hvilke svar migranter får i forhold til sin usikkerhet rundt egen fremtid (om de får innvilget permanent oppholdstillatelse eller ikke).

Venting og temporalitet

I denne oppgaven vil jeg også se på hvordan mennesker opplever de ulike temporalitetene som kommer med å vente, hvordan de opplever ventetiden og hvordan de benytter ventetiden. Påvirker ventetiden hverdagslivet og livssituasjonen deres? Å vente er en del av menneskers hverdagsliv. Alle opplever å vente på noe. Studenter venter på tilbakemelding på eksamensresultater, en jobbsøker kan vente på svar på en jobbsøknad, og de aller fleste har opplevd å sitte på et venterom til en lege eller tannlege. For en student som har lovlig opphold

og rettigheter til å studere, oppleves ikke nødvendigvis ventetiden som en tom tid, uten mening. Ofte har studenten flere emner og eksamener å gjennomføre, og fyller gjerne ventetiden med andre gjøremål. For andre mennesker, som eksempelvis migranter som venter på svar vedrørende oppholdstillatelse, kan ventetiden oppleves tung og meningsløs. Bourdieu (2000) viser til hvordan venting kan benyttes som en styringsstrategi, hvor den som får noen til å vente, utøver makt over andre menneskers tid. Det motsatte av å vente («tom» tid) er tid som blir godt brukt av travle mennesker som ikke merker at tiden går (Bourdieu, 2000). Som Bourdieu (2000) sier det:

The empty time that has to be `killed` is opposed to the full (or well-filled) time of the `busy` person who, as we say, does not notice time passing – whereas, paradoxically, powerlessness, which breaks the relation of immersion in the imminent, makes one conscious of the passage of time, as when waiting”

(Bourdieu, 2000, s. 224).

Venting som fenomen er et ustabil objekt, og venting finnes ikke kun i mangel på hendelser, men i det usikre terrenget hvor det vi håper på kan eller ikke vil skje (Janeja & Bandak, 2018, s. 16). Ved å benytte venting som et analytisk konsept, kan vi utforske etnografisk hvilke former for handling, tanker og sosiale relasjoner som tilegnes i ulike engasjementer i og med tid (Janeja & Bandak, 2018, s. 2). Venting må ses på både som politisk og poetisk (Janeja & Bandak, 2018, s. 2). Politisk venting viser de til de strukturelle og institusjonelle forholdene som får mennesker til å vente. Eksempelvis blir venting i økende grad brukt som et middel for å fremkalle spesifikke former for subjektivitet, og venting benyttes også for å skape uholdbare levevilkår for spesifikke grupper, som asylsøkere og flyktninger som forsøker å få rettigheter til papirer (Janeja & Bandak, 2018, s. 3). Poetisk venting refererer til å bli plassert i temporale relasjoner og intervaller hvor utfallet av ventingen er usikkert (Janeja & Bandak, 2018, s. 3). På den ene side kan venting føre til aktivitet og kreativitet, på den annen side kan venting skape utrygghet og usikkerhet.

Janeja og Bandak (2018) søker å utforske det usikre samspillet mellom strukturell, institusjonell og eksistensiell venting. Ved å bare se på politikken av venting, kan andre aspekter bli oversett. Eksempelvis hvordan modaliteter av venting ikke bare skapes av de som får andre til å vente, men også skapes av de som må vente (Janeja & Bandak, 2018, s. 8). “Periods of waiting release divers affects ranging from hope, enthusiasm and urgency to apathy, paralysis and lethargy” (Janeja & Bandak, 2018, s. 16). Venting åpner opp for ulike responser, hvor noen mennesker forholder seg passivt til sin ventetid, mens andre responderer

aktivt i ventetiden.

Å benytte temporalitet som en analytisk lense, kan gi innsikt i ny kunnskap om de sosiokulturelle dynamikkene i moderne migrasjon (Jacobsen & Karlsen, 2021, s. 1). Ved å tilnærme seg venting både som et sosialt fenomen som sprer seg i irregulær migrasjon, og som et analytisk perspektiv på migrasjonsprosesser og praksiser, er formålet å utforske venting som et spesifikt engasjement i og med tiden (Jacobsen & Karlsen, 2021, s. 2). I stedet for å anse konseptet «å vente» som et generalisert konsept, søker Jacobsen og Karlsen å se nærmere på hvordan mennesker har kapasitet til å handle ulikt i konkrete situasjoner (2021, s.13).

Christine M. Jacobsen (2021) utforsker hvordan ventetiden for irregulære migranter og asylsøkere i Marseille, blir produsert, forvaltet og levd. Ved å se på hvordan den Franske staten har forsøkt gjennom lovverket å gjøre ventetiden kortere for asylsøkere, belyser hennes etnografi hvordan asylsøkerne selv opplever og manøvrerer sine kropper og livsprosjekt til tempo, varighet og retning av komplekse temporale arkitekturer (Jacobsen, 2021, s. 53).

Bendixsen og Eriksen (2018) problematiserer forestillingen om at venting er en homogen tilstand, ved å belyse hvordan irregulære migranter forholder seg til å vente på ulike måter (Bendixsen & Eriksen, 2018, s. 89). Venting har ulike rytmer og ulike temporaliteter. I det moderne samfunnet kan venting oppleves som bortkastet tid og slik kan også mange migranter oppleve ventetiden. På den annen side kan venting transformeres til aktiv tid, om det kan fylles med meningsfullt innhold (Bendixsen & Eriksen, 2018, s. 89). I sitt arbeid belyser de hvordan palestinske migranter i Oslo benyttet strategier for å transformere tom venting til aktiv venting. De demonstrerer menneskers kapasitet til å handle i situasjoner med begrenset autonomi, og hvordan de kan skape fremtidsrettede prosjekter, under temporale regimer som nekter dem en definert fremtid (Bendixsen & Eriksen, 2018, s. 90). Tom tid kan være en forutsetning for kreativitet, da det kun er når ingenting skjer, at alt kan skje (Bendixsen & Eriksen, 2018, s. 91)

Som forsker kan det å anse de temporale strukturene av å vente, hvor nåtiden «mangler noe» i motsetning til det man venter på i fremtiden, skape en redusert forståelse av irregulære migranters utfordringer (Drangland, 2021, s. 77). Under sitt feltarbeid opplevde Drangland at hennes samtalepartner, en afghansk mann som ikke hadde oppholdstillatelse i Tyskland, spurte henne om råd til hva han kunne gjøre for å endre på sin situasjon. Drangland foreslo at mannen kunne begynne på språkkurs, da det var en måte for han å sikre seg midlertidig opphold i Tyskland. Mannen fortalte Drangland at han ikke hadde mulighet til det, fordi familien hans i hjemlandet var avhengig av at han arbeidet og sendte penger til dem. Denne

hendelsen belyser at mannen måtte forholde seg flere temporaliteter her og nå. Drangslands sitt svar om at han kunne begynne på kurs var rettet mot mannens fremtid, men tok ikke hensyn til hans «her og nå» i ventetiden. For å kunne analysere opplevelsene til sine samtalepartnere, må venting både analyseres som heterogent og relasjonelt. Med dette viser Drangsland til at de mange temporalitetene som mennesker opplever, både når det gjelder internasjonal politikk og styring, og i et mikro nivå, i samtalepartnerens egne opplevelser i nåtid (Drangsland, 2021, s. 77). Drangsland påpeker hvordan venting som konsept ofte har en tendens til å være orientert mot en fortsatt fraværende fremtid (Drangsland, 2021, s. 81). Dersom fokuset forblir på deres fremtidshåp, og ikke deres «her og nå» i ventetiden kan dette føre til en redusert forståelse for migranters liv.

Denne oppgaven vil se på hvordan mennesker i prekære livssituasjoner forholder seg til lange perioder med venting. På den ene siden søker oppgaven å se nærmere på hvordan mennesker forholder seg til de ulike temporalitetene som venting innebærer, og hvordan de benytter ventetiden for å skape en bedre hverdag for seg selv her og nå. Oppgaven vil også se på sammenhengen mellom det å være avhengig av å bli ansett som et verdig offer, å bli kategorisert som sårbar, men samtidig være aktiv i ventetiden, og hvordan mennesker som anses som sårbare, har agens til å omgjøre passiv ventetid til aktiv ventetid.

Verdig eller ikke verdig

Turid Misje (2021) diskuterer den offentlige velferden som tilbys til hjemløse EU migranter i Norge. Under sitt feltarbeid intervjuet Misje (2021) sosialarbeidere som jobber i den offentlige sosialforvaltningen, og hennes forskning viste hvordan hjemløse EU migranter i Norge blir avhengig av velferdsstrukturer basert på velvilje og veldedighet, istedenfor rettigheter. Misje (2021) benytter «welfare bordering» som analytisk tilnærming i sin analyse av den norske sosialloven. Loven skal sikre sosial og økonomisk sikkerhet gjennom økonomisk assistanse og midlertidig hushold til mennesker i nød. Det er kun mennesker med norsk statsborgerskap som har full tilgang til rettigheter beskrevet i sosialloven. Mennesker uten fast bosted og oppholdstillatelse har rett på tjenester som rådgivning og veiledning. I nødsituasjoner kan økonomisk hjelp og hushold innvilges for en kort periode. Sosialarbeidere er direkte involvert i «welfare bordering» når de vurderer hvem som er verdige til å få innvilget søknaden sin om sosial bistand, og hvem som ikke er verdige (Misje, 2021, s. 6). Misje (2021) konkluderer med at sosialarbeidere blir delaktig i «welfare bordering» gjennom sine arbeidspraksiser og avgjørelser som tas hver dag. Misje (2021) sin forskning foreslår at det er sosialarbeideres egne moralske prinsipper som avgjør hvilke individuelle saker de

trekker frem som verdige til å få innvilget nødhjelp. Gjennom slike praksiser blir hjemløse EU migranter ikke totalt ekskludert fra offentlige velferdsgode, men inkludert på en høyst prekær måte, hvor inkluderingen er uforutsigbar og avhengig av sosialarbeideres egne vurderinger av hvem som er verdige å motta velferdsgoder (Misje, 2021, s. 16). Hun benytter begrepet «Precarious inclusion» benyttes for å beskrive hvordan hjemløse EU migranter ikke direkte blir ekskludert fra offentlig sosial velferd, men blir inkludert på en høyst usikker måte gjennom bestemmelser rettet mot å sikre kroppslig overlevelse (Misje, 2021, s. 1). Slike praksiser og avgjørelser basert på individuelle moralske prinsipper fører til at migranter blir avhengige av velferdsstrukturer basert på empati og veldedighet snarer enn rettigheter (Misje, 2021, s. 11). Hvor går grensen mellom hvem som fortjener hjelp og hvem som ikke fortjener hjelp? Det er en sammenheng mellom hvem sosialarbeiderne anser som verdige og hva som utgjør et nødtilfelle (Misje, 2021, s. 6). I en samtale mellom en sosialarbeider og Misje (2021) fremkommer det at sosialarbeideren opplevde noen saker som moralsk vanskeligere enn andre. Saker som omhandler polske menn som har oppholdt seg i Norge over en lengre periode, og har arbeidet i det formelle eller uformelle arbeidsmarkedet og slik har bidratt til samfunnet, opplevdes vanskeligere enn saker som omhandlet migranter som tigger på gaten over kortere perioder (Misje, 2021, s. 14). Skillet mellom hvem som fortjener og ikke fortjener assistanse fra velferdsstaten er også kjønnen. Ticktin (2011) konkluderer i sitt arbeid om humanitarisme i Frankrike at den lidende kroppen må gjenkjennes som moralsk legitim for å bli ansett som verdig. Majoriteten av kroppene som blir utnyttet i verden i dag er de arbeidende kroppene hevder Ticktin (2011), men for å anerkjennes som verdig blir man avhengig av det eksepsjonelle. Slik blir det universelle legitime offeret den syke og seksuelt utnyttede kroppen, til forskjell fra den arbeidende og utnyttede kroppen (Ticktin, 2011, s. 4). Misje (2021) på sin side viser at majoriteten av sosialarbeiderne hun intervjuet i Norge anså de arbeidende kroppene som bidro til det norske samfunnet som verdige mottakere av støtte. Situasjoner som innebar polske arbeidende menn, ble av de fleste definert som nødtilfelle (Misje 2021: 14). Dette peker i retning at i en nordisk kontekst er dem som anses som verdige til å motta hjelp fortrinnsvis mennesker som er i arbeid, eller anses som fremtidige arbeidere som har potensiale til å bidra til velferdssamfunnet, til forskjell fra migranter som tigger og ikke bidrar til det norske samfunnet (Misje 2021: 15)

I Danmark assisterer sosialarbeidere og politibetjenter staten i å «dra linjen» mellom hvem som skal kategoriseres som et «offer» og hvem som skal kategoriseres som «kriminell» (Plambech, 2014, s. 387). Gjennom å gi en detaljert innsikt i hvordan politiet henter inn og avhører Nigerianske sexarbeidere i Danmark, viser Plambech (2014) hvordan sosialarbeidere

og politi foretar evalueringsprosessen. Av femten kvinnelige nigerianske sexarbeidere som ble hentet inn fra gaten på en kveld, ble tretten kategorisert som kriminell og to av kvinnene ble kategorisert som et mulig offer for menneskehandel (Plambech, 2014, s. 387). Identifiseringsintervjuene som gjennomføres, utføres ut ifra forhåndsbestemte spørsmål. Sosialarbeideren evaluerer så ut ifra svarene om kvinnene skal kategoriseres som et offer eller som kriminell.

Kvinnene som forteller at de selger sex på gaten i Danmark for å hjelpe sin familie økonomisk, blir ikke kategorisert som et offer, men som kriminell. Om kvinnene skal tildeles godene som kommer med å kategoriseres som et offer, må de bevise at det er bakpersoner som har tilrettelagt for migrasjonsprosjektet, og at bakpersonene tjener på deres arbeid (Plambech, 2014, s. 387). Plambech (2014) betegner dette som «trafficking narrative», og forklarer det med at det er det som transformerer kvinnene fra «økonomiske migranter som med vilje har krenket migrasjonslover» til «offer for menneskehandel». I en byråkratisk kontekst, er det tolkningen til sosialarbeidere, politi og mennesker som jobber med immigrasjon av «trafficking narrative» som får konsekvenser for de nigerianske kvinnene, og som avgjør om kvinnene er verdige å få innvilget humanitær deportasjon (Plambech, 2014, s. 388).

I denne oppgaven søker jeg å se på hvem i velferdsstaten som blir ansvarlig for å avgjøre hvilke personer som anses som et verdig offer og hvem som ikke blir definert som verdige ofre.

Konseptet om uskyldighet: Fri for skyld, men også fri for agens?

I studiet av hvem som blir ansett som et offer verdig til å få innvilget humanitære eksepsjonelle unntak er ideen om sårbarhet og konseptet om uskyldighet særlig relevant. Ticktin (2017) mener at for at vi skal forstå konseptet uskyld, må vi først forstå konseptets historiske og filosofiske forankring, samt hvordan konseptet om uskyld også fungerer som et politisk og ikke kun moralsk konsept (Ticktin, 2017, s. 577). Ticktin fremhever at “Innocence is defined as freedom from both the worldly and unworldly” (Ticktin, 2017, s. 578). Å være fri for synder og skyldfølelse, innebærer også å være fri for vilje, ønsker og agens, og det kan derfor virke som om uskyld innebærer å være fri for innhold, hevder Ticktin (2017). På den ene siden kan det virke som om konseptet om uskyld og det å være fri for synd, plasserer konseptet langt fra politikk, men i dagens samfunn er konseptet om uskyld flyttet til sentrum i det politiske liv (Ticktin, 2017, s. 578). Ticktin mener:

In the contemporary era, we are embroiled in a search for a space of purity, a space outside corruption and contamination, a space emptied of the power that can ground both tolerance and action: innocence provides us with such a conceptual space (Ticktin, 2017, s. 578).

Uskyldighet blir til i relasjon til sine motsetninger som kunnskap og agens. En søken etter uskyldighet og verdige ofre vil også skape en distinksjon mellom hvem som er verdige og hvem som ikke er verdige ofre. Konseptet om uskyldighet blir slik viktig, gjerne uintendert eller ubevist, når det skal avgjøres hvem som er verdige ofre.

I Ticktin (2011) sin forskning om hvordan Frankrike benytter humanitære unntak som en strategi i sin migrasjonspolitik, oppdaget Ticktin at de menneskene som ble oppfattet som passive og skyldløse, var de som hadde størst sjanse for å få innvilget lovlige oppholds dokumenter gjennom humanitære unntak i loven (Ticktin, 2017, s. 582). Dess mer uskyldig offeret virket, dess større sjanse var det for denne å få innvilget humanitære eksepsjonelle unntak (Ticktin, 2017). Når det gjelder ofre for menneskehandel, mener Ticktin (2017) at en av grunnene til at seksuell utnyttelse er den formen for menneskehandel som får størst oppmerksomhet i det offentlige ordskifte, bunner i en oppfattelse om at ofre for menneskehandel som utsettes for seksuell utnyttelse er unge kvinner uten kunnskap, vilje eller agens som selges til farlige aktører for utnyttelse. Ticktin sin forskning viste at det i nesten alle saker hvor ofre for menneskehandel fikk innvilget humanitære eksepsjonelle unntak, var unge kvinner som var ankommet Frankrike og som ble fremstilt uten seksuell erfaring og uten kunnskap til å ta egne valg (Ticktin, 2017, s. 582). Innenfor denne diskursen var det ikke rom for at kvinnene selv ønsket et bedre liv, eller hadde tatt et valg om å reise selv, og det var heller ikke rom for at kvinnene hadde egen vilje eller agens. De unge kvinnene ble beskrevet som sårbare og forsvarsløse. Konseptet om uskyldighet bærer alltid med seg en tanke om at de som er uskyldig har behov for beskyttelse, og at de i mangel på kunnskap ikke kan ta vare på seg selv (Ticktin, 2017, s. 583).

Ved å se på hvordan konseptet om «victimhood» blir konstruert i debatter om transnasjonal prostitusjon og menneskehandel, utforsker Christine M. Jacobsen og May-Len Skilbrei hvordan kvinnelige migranter fra Øst-Europa som er involvert i prostitusjon i Norge, forholder seg til dominante representasjoner om dem selv, og forestillinger om «victimhood» (Jacobsen & Skilbrei, 2010, s. 190).

Agens er viktig i den dominante Vesteuropiske modellen om selvet, hvor rasjonalitet og selvbestemmelse er viktige karakteristikk i selvrepresentasjoner (Jacobsen & Skilbrei,

2010, s. 194). Slik blir også agens viktig i undersøkelser om «victimhood», fordi forestillinger om agens, er sentral i egenskaper som ansvar og ansvarlighet (Jacobsen & Skilbrei, 2010, s. 195). I deres forskning viste det seg at kvinnene de intervjuet i større grad arbeidet med prostitusjon for å ta del i en viss livsstil og kunne kjøpe seg klær eller reiser, til forskjell fra kun å overleve (Jacobsen & Skilbrei, 2010, s. 199). Ved å se på kvinnens selvrepresentasjoner, viste det seg at majoriteten av kvinnene de intervjuet, fremstilte seg selv som fritt velgende og aktive individer, og ikke passive ofre (Jacobsen & Skilbrei, 2010, s. 205). Samtidig blir kvinner i prostitusjon på den ene siden avhengig av å representere seg uten agens, for å bli anerkjent som et offer dersom det blir aktuelt, og på den annen side avhengig av å fjerne spor av at de er et offer for å bli anerkjent som handlende aktører (Jacobsen & Skilbrei, 2010, s. 196).

Med utgangspunkt i Ticktin sin forskning som viser at de menneskene som anses som verdige ofre er avhengig av å bli ansett som uskyldige og kunnskapsløse, og Jacobsen og Skilbrei sitt fokus om agens, aktivt handlende personer og selvet i vestlige samfunn, kan man spørre seg hvordan mulige ofre for menneskehandel må anses i velferdsstaten Norge for å bli identifisert, og hvordan de blir ansett etter at de er identifisert. Denne oppgaven søker å se på relasjonen mellom sårbarhet, uskyld og agens. Kapittel fire i denne oppgaven vil gi et innblikk i hverdagslivet til studentene ved utdanningstiltaket jeg har fulgt i feltarbeidet, og hvordan de var avhengige av kunnskap og agens for å få tilgang til aktiviteter og ha mulighet til å gjennomføre aktivitetene de ble tilbudt i refleksjonsperioden.

Metode

Denne oppgaven er basert på etnografisk feltarbeid ved en institusjon som tilbyr utdanning til kvinner utsatt for menneskehandel i Norge. Feltarbeidet ble utført over en periode på seks måneder, fra begynnelsen av mars 2021 til midten av august 2021. Grunnet ferieavvikling ved skolen, har jeg gjennomført fem måneder aktivt feltarbeid. Under deler av feltarbeidet pendlet jeg ukentlig mellom Bergen og Oslo. Jeg bodde i Oslo sammenhengende i fem uker under feltarbeidet.

Etnografien inkluderer data samlet inn gjennom observasjon, deltagende observasjon, formelle og uformelle samtaler med ansatte og studenter ved skolen. Jeg observerte to utdanningskurs, og benyttet observasjon som metode i akupunkturkurset. I kurset om selvutvikling og produktlære benyttet jeg deltagende observasjon, hvor jeg aktivt deltok på øvelser og i undervisning sammen med studentene. Jeg spiste lunsj med studentene hver skoledag. Mye av dataen til denne oppgaven ble innhentet i de uformelle og ustrukturerte

samtalene ved lunsjtider. Gjennom å benytte ustrukturerte samtaler som metode ønsket jeg å gi mine samtalepartnere tid til å tenke å uttrykke seg, for å lære om dem og deres livshistorier fra deres eget perspektiv (O`reilly 2012: 120). Etnografisk metode er særlig egnet til å skape kunnskap «about people`s lives (or aspects of their lives) from their own perspective and from within the context of their own lived experience» (O`reilly, 2012, s. 86). Deltagende observasjon er en metode som tar tid. På den ene siden tar det tid for forskeren å komme inn i gruppen eller livene til menneskene som studeres. På den annen side vil ofte personene som studeres også ha behov for tid før de slutter å anse forskeren som et forstyrrende element. Tid gjør det mulig for forskeren å observere endringer når de skjer, istedenfor å fokusere på et statisk aspekt i menneskers liv (O`reilly, 2012, s. 93). Et engasjement over tid i livene til dem som studeres, kan også føre til at etnografen bygger relasjoner med deltakerne, hvor håpet er at en nær relasjon kan skape gjensidig tillit (O`reilly, 2012, s. 93). Ved å benytte observasjon og deltagende observasjon som metode, var min overordnede målsetting å få et innblikk i studentenes hverdagsliv og deres perspektiver på sin egen livssituasjon.

Gjennom deltagende observasjon søkte jeg å forstå hvordan sårbarhetsbegrepet påvirker hvilke rettigheter en person tildeles, og hvilke tilbud og tiltak som tilbys den enkelte. Å få ta del i og observere et aktivitetstilbud har også gitt et innblikk i hvilken betydning aktivisering har for mennesker i en refleksjonsperiode.

Under feltarbeidet besøkte jeg også et bo- og aktivitetstilbud for mennesker utsatt for menneskehandel. Under besøket fikk jeg mulighet til å prate med to av beboerne ved botilbudet. På forhånd av mitt besøk var det usikkert om jeg fikk anledning til å prate med noen av beboerne. Selv om jeg hadde utarbeidet noen spørsmål i forkant, kan samtalen jeg endte opp med karakteriseres som en uformell samtale. Dette fordi det var de to beboerne, Casper og Dan, som førte samtalen an og fortalte det de ønsket om sin livssituasjon og sine opplevelser og erfaringer. Jeg stilte oppfølgingsspørsmål hvor det føltes naturlig. Under besøket fikk jeg også prate med en av de ansatte ved institusjonen.

I tillegg til å benytte deltagende observasjon, gjennomførte jeg semistrukturerte intervjuer med aktører som arbeider med menneskehandel problematikk. Intervjuene ga innblikk i offentlige- og kommunale etaters og frivillige organisasjoners perspektiver på velferdspraksiser, refleksjonsperiode og arbeidet med menneskehandel i Norge. Tidspunkt og dato for intervjuet ble planlagt med informantene på forhånd, og jeg utarbeidet åpne spørsmål i forkant av intervjuet. Når informanten fortalte noe som var relevant for min forskning, men som jeg ikke hadde utarbeidet spørsmål om, stilte jeg oppfølgingsspørsmål. De forhåndsbestemte spørsmålene ble stilt til alle informantene med noen justeringer avhengig av

informantens arbeid og posisjon. Det er gjennomført sitatsjekk med to av aktørene som ble intervjuet, da de ønsket dette.

Grunnet Covid-19 ble de åtte intervjuene jeg gjennomførte med aktører i 2021 utført digitalt, over zoom eller Microsoft – Teams. Jeg gjennomførte to intervjuer i 2022 etter at restriksjonene i Norge ble opphevet. Begge intervjuene ble gjennomført fysisk. Alle intervjuene hadde en varighet på 1 til 1,5 time, og ni av ti intervjuer ble gjennomført på norsk. Et av intervjuene ble gjennomført på engelsk fordi informanten i den aktuelle organisasjonen var engelskspråklig.

I de fleste intervjuene benyttet jeg en skriveblokk for å ta skriftlige notater. I tre av intervjuene benyttet jeg opptak. Det første intervjuet hvor jeg gjorde opptak, var et digitalt intervju. Det var informanten selv som foreslo å gjøre opptak av intervjuet, fordi informanten ønsket å dele mye informasjon om sine erfaringer og fortalte at det ville være enklere med opptak, enn å ta skriftlige notater. I de fysiske intervjuene spurte jeg informantene om jeg kunne ta opp samtalen, og alle ga sitt samtykke. Ved å ta opp de fysiske intervjuene opplevde jeg at det var lettere å delta i samtalen. Interaksjonen ble mer naturlig når jeg kunne fokusere på å være til stede i samtalen fremfor å ta skriftlige notater.

Under feltarbeidet tok jeg både skriftlige notater på min datamaskin i klasserommet, og jeg tok skriftlige notater i etterkant av undervisningen. I kapitel fire vil refleksjoner om bruk av datamaskin i undervisningen diskuteres. I akupunktørkurset hvor jeg benyttet observasjon som metode tok jeg skriftlige notater på datamaskin underveis. I kurset om selvutvikling og produktlære hvor jeg benyttet deltagende observasjon tok jeg skriftlige notater i notatblokk ved mulighet, eller skrev de skriftlige notatene etter endt skoledag. Jeg tok ikke notater i de uformelle samtalene, men skrev ned notater i etterkant.

På første dag av feltarbeidet mitt hadde jeg en samtale med rektor for skolen og læreren for klassen. Vi diskuterte hvor mye jeg skulle fortelle om mine forskningsspørsmål og forskningsområde. De rådet meg til å ikke fortelle i detalj om at jeg forsket på mennesker utsatt for menneskehandel i starten av feltarbeidet. Dette fordi studentene kunne ha lav grad av tillitt, og kunne reagere med å ikke ønske å ha meg i klasserommet. Studentene var i starten veldig skeptisk til hvorfor jeg skulle være i deres klasserom, og ikke i de andre klassene ved skolen. Etter hvert forsvant studentenes skepsis til meg og de inkluderte meg i private og uformelle samtaler. Samira, en av studentene tilbød seg til slutt å anbefale meg til en jobb ved en boinstitusjon hvor hun hadde bodd over en lengre periode. Det viser at hun var klar over at jeg studerte mennesker utsatt for menneskehandel.

Gjennom feltarbeidet ved utdanningsinstitusjonen presiserte jeg at formålet med min tilstedeværelse var å utføre forskning om hvordan mennesker i prekære livssituasjoner opplevde møte med Norge og velferdsstaten, og hvordan de opplevde sin egen livssituasjon her og nå. Dette for å sikre studentenes informerte samtykke (Zahle, 2017, s. 473). Jeg fremhevet dette også i våre uformelle samtaler, ved å poengtere når de fortalte meg om ulike situasjoner at det var akkurat slike utfordringer eller hendelser som jeg var opptatt av i min forskning. Når jeg stilte dem spørsmål, startet jeg alltid med å fortelle at jeg stilte spørsmålene i forbindelse med min forskning. Spørsmålene ble stilt både individuelt og i grupper. I de uformelle samtalene med studentene, var det ofte flere som deltok i samtalen. Da var det naturlig å stille spørsmål til dem som en gruppe. I de uformelle samtalene fortalte studentene ofte om sine privatliv. Da presiserte de selv at de ikke ønsket at jeg skulle benytte det de fortalte meg i mitt skriftlige materiale, noe jeg har respektert til det fulle.

For å sikre informert samtykke fra de ansatte ved utdanningsinstitusjonen, utarbeidet jeg et skriftlig samtykkeskjema på norsk og engelsk som inneholdt informasjon om min forskning, og om informantenes rettigheter. Informantene fikk en signert kopi av samtykkeskjemaet, slik at de hadde informasjonen tilgjengelig, om de ønsket å lese det igjen. Jeg skrev også under på en taushetserklæring fra utdanningsinstitusjonen hvor jeg utførte feltarbeid, hvor jeg forpliktet meg til å ikke nevne navnet på skolen eller prosjektet hvor studentene oppholdt seg under utdannelsen, nevne studentenes navn eller fortelle videre fortrolig informasjon. Studentene ved skolen er i svært sårbare og utsatte livssituasjoner. De har brutt med sine tidligere nettverk, og kan være i livsfare. Undervisningen foregår derfor på hemmelig adresse. Grunnet studentenes prekære livssituasjoner, ble det ikke levert ut skjema for informert samtykke til dem. Det virket mot sin hensikt å skulle be dem skrive under med fullt navn på et skjema, men samtidig sikre deres anonymitet. Av den grunn, valgte jeg som nevnt å poengtere i våre uformelle samtaler grunnen til at jeg var til stede ved utdanningsinstitusjonen og presisere når jeg stilte spørsmål at det var til min forskning. For å sikre mine informanternes anonymitet og rett til privatliv, er deres navn, alder, familiesituasjon, bosted og nasjonalitet anonymisert i denne oppgaven. Jeg har også benyttet collage i mitt skriftlige materiale, hvor jeg blander informasjon om informantene for å sikre at det ikke skal være mulig å spore hvem jeg har snakket med eller hvem som har fortalt hva.

Tilgang til feltarena

Menneskehandelfeltet i Norge er komplekst, og består av statlige-, kommunale, frivillige og ideelle aktører. For å få et innblikk i tematikken gjennomførte jeg et intervju med en frivillig aktør i Bergen og et intervju med en statlig aktør i Oslo i forkant av feltarbeidet. Dette var for å kartlegge hva de anså som de største utfordringene innenfor feltet, og for å få et innblikk i hvilke områder som kunne forskes på. Et av formålene med intervjuene var også å starte en «snøball», hvor informantene kunne sette meg i kontakt med sitt nettverk. Jeg fikk noen tips til hvem jeg kunne snakke med, men det førte ikke til en feltarena.

Gjennom forarbeidet oppdaget jeg utdanningsinstitusjonen «*Akademiet*».⁶ Jeg sendte en forespørsel om mulighet for et intervju med daglig leder i midten av november 2020. I desember 2020 gjennomførte jeg et telefonintervju, og spurte om det var mulig å få gjennomføre feltarbeid ved utdanningsinstitusjonen. Rektor for skolen informerte om at det var en mulighet, men at det var flere aktører som måtte gi sitt samtykke. Jeg måtte sende en skriftlig forespørsel om å få utføre feltarbeid, med informasjon om mitt forskningsområde og metode for innhenting av data, samt en uttømmende politiattest. Dette grunnet studentenes usikre livssituasjoner og at undervisningen foregikk på hemmelig adresse.

Covid-19 pandemien førte til at utdanningsinstitusjonen måtte stenge ned for en periode, og det var usikkert om jeg kunne gjennomføre feltarbeid ved institusjonen. I midten av februar 2021, vurderte jeg i samråd med min veileder om forskningen i større grad enn planlagt skulle basere seg på intervjuer med aktører. Jeg sendte en ny e-post til daglig leder ved utdanningsinstitusjonen og informerte om at jeg vurderte å endre metode for innhenting av data, og spurte om det var mulig å gjennomføre et nytt intervju. Jeg fikk da tilbakemelding om at jeg hadde fått tillatelse til å utføre feltarbeid av de involverte aktørene. Uken etterpå reise jeg til Oslo og startet på mitt feltarbeid.

Etiske betraktninger og etiske utfordringer under feltarbeid

Å sende et søknadsskjema til en forskningsetisk komité er et av de første stegene til å utføre kvalitativ forskning. Et av spørsmålene som må besvares er ofte hvilke tiltak forskeren vil iverksette ved eventuelle uforutsette eller uventede utfall eller hendelser. På den annen side er det mange uventede situasjoner eller utfall som oppstår som en forsker ikke kan forutse. Etikkk i praksis innebærer daglige etiske utfordringer som oppstår under feltarbeid og forskning. Samtidig får ikke etiske utfordringer som kan oppstå i forskning mye oppmerksomhet på

⁶ Navnet på utdanningsinstitusjonen er anonymisert for å sikre studentenes og institusjonens rett til anonymisering og privatliv.

prosedyreetikk nivå, hvor fokuset ofte er på å overholde konfidensialitet og innhente samtykke fra deltagere (Guillemin & Gillam, 2004, s. 264). Et eksempel Guillemin og Gilliam (2004) gir på en uventet hendelse er en forskningssituasjon hvor en forsker utfører et intervju med en kvinne. Under intervjuet forteller kvinnen at hun nylig har fått vite at hennes ektemann har seksuelt misbrukt deres datter siden hun var liten (Guillemin & Gillam, 2004, s. 264). Forskeren opplever et etisk dilemma. Skal forskeren bryte kvinnens konfidensialitet for å forhindre mer skade på datteren? Slike etiske dilemma kan betegnes som et «ethically important moment» og blir svært sjelden adressert i et søknadskjema (Guillemin & Gillam, 2004, s. 265).

Å utføre feltarbeid blant individer som lever i en sårbar situasjon krever en konstant vurdering av etiske utfordringer. Under mitt feltarbeid opplevde jeg situasjoner som var krevende og som førte til at jeg måtte vurdere etiske aspekter vedrørende mine handlinger. Det etiske prinsippet «do no harm» var konstant til stede i min bevissthet. Som etnisk norsk har jeg tilgang til alle rettigheter velferdsstaten tilbyr, og med språkkunnskaper og kunnskap om helsevesen og samfunnet generelt, kunne informanter oppleve at jeg kunne bidra til å utløse deres rettigheter i møte med ulike etater i samfunnet. Som forsker må man være forsiktig med å ikke gi falske forhåpninger til menneske man møter, eller gi inntrykk av å kunne bidra til å endre livssituasjonen til de man studerer. Å utføre feltarbeid med sårbare grupper, krever konstante vurderinger av etiske aspekter med forskningen man utfører (Bendixsen, 2019, s. 520). Dersom jeg i noen situasjoner ikke hadde bistått med min kunnskap, hadde jeg da fulgt det etiske prinsippet «do no harm»? Det ble til slutt en vurdering om hva som ville gjøre mest skade, å trekke meg ut fra situasjonen eller bistå. Min etiske vurdering både som forsker og medmenneske var å bistå informantene.

Hvilken tilnærming som velges og valget som tas har viktige etiske konsekvenser. Det er forskeren som selv er ansvarlig for å utføre etisk forskning i feltet. Etisk forskning er avhengig av forskerens kunnskap til å både ville anerkjenne etiske utfordringer i feltet, men også å inneha evnen til å gjenkjenne etiske dimensjoner når de oppstår (Guillemin & Gillam, 2004, s. 269). Etikk i praksis innebærer å identifisere og respondere til kontekst avhengige omstendigheter eller etiske viktige øyeblikk i forskning (Guillemin & Gillam, 2004, s. 269). Et slikt øyeblikk kan oppstå når en situasjon forstyrrer den planlagte forskningsprosedyren, og krever et svar eller en handling fra forskeren. Under mitt feltarbeid opplevde jeg etiske viktige øyeblikk som forstyrret den planlagte forskningsprosedyren. Situasjonen krevde handling fra meg som forsker. Det var særlig mitt møte med Rakel som ble et etisk viktig øyeblikk, hvor jeg som forsker måtte respondere på en situasjon og ta en avgjørelse om hva

som var det etisk riktige å gjøre. En utgreiing av mine etiske vurderinger i denne situasjonen gjøres i kapittel tre.

Kapittel oversikt

I kapittel en, introduksjonskapittelet, har jeg belyst hovedformålet med denne oppgaven, som er å se nærmere på hvordan sårbarhetsbegrepet påvirker flere faser i arbeidet med menneskehandel i Norge. Ved å diskutere kontekst og teoretiske innfallsvinkler for oppgaven, har kapittelet diskutert hvordan moderne stater benytter eksepsjonelle humanitære unntak som et supplement til politikk og styring. Kapittelet har diskutert hvordan det temporære og midlertidige aspektet ved slike praksiser bidrar til lange perioder med usikkerhet og venting i menneskers hverdag. Hvordan sosialarbeidere direkte er involvert i welfare bordering i sine arbeidspraksiser er diskutert i relasjon til hvordan sosialarbeideres egne moralske prinsipper påvirker deres avgjørelser om hvem som anses som verdige nok til å få innvilget nødhjelp. Diskusjon om konseptet om uskyld og handlende aktør har belyst hvordan uskyld både har inkluderende og ekskluderende effekter. For at noen skal defineres som verdige ofre, må andre defineres som ikke verdige. Videre har kapittelet belyst feltarbeid og intervju som metode, og redegjort for etiske utfordringer som kan oppstå under feltarbeid med sårbare grupper.

Kapittel to i denne oppgaven vil diskutere hvordan sårbarhetsbegrepet og konseptet uskyld direkte påvirker utvikling av velferdspraksiser i Norge. Med utgangspunkt i intervjuer som er gjennomført med grasrotbyråkrater og frivillig hjelpeapparat under feltarbeidet, vil kapittelet deretter belyse hvem i velferdsstaten som blir ansvarlig for å identifisere mulige ofre for menneskehandel, og hvordan identifiseringen foregår.⁷ Under feltarbeidet besøkte jeg et bo- og aktiviseringstilbud for identifiserte ofre for menneskehandel. Siste del av kapittel to vil belyse hvordan refleksjonsperioden og lange perioder med venting opplevdes for to av beboerne ved tiltaket.

Kapittel tre vil belyse hvordan sårbarhetsbegrepet kan ha en ekskluderende effekt. Rakel er en kvinne i en svært sårbar livssituasjon, men hun er ikke kategorisert som sårbar «nok» til å få innvilget et humanitært eksepsjonelt unntak. Hennes historie vil danne grunnlaget for kapittelets diskusjon om hvordan mennesker i prekære livssituasjoner blir avhengige av grasrotbyråkrater og frivillig aktører sin empati og velvilje, snarer enn rettigheter for å få en gradert tilgang til velferdsstatens goder. Kapittelet vil også diskutere

⁷ Grasrotbyråkrater er en betegnelse på offentlige ansatte som samhandler direkte med brukere, pasienter eller klienter, for eksempel sosialarbeidere, helsepersonell eller politi (Rugkåsa, 2012, s. 15).

etiske utfordringer som kan oppstå under feltarbeid med sårbare grupper.

Kapittel fire tar utgangspunkt i mitt feltarbeid og vil diskutere om det er en diskrepans mellom hvordan mulige ofre for menneskehandel anses før og etter de er identifisert.

Kapitlet diskuterer hvilke subjektposisjoner som skapes i møte mellom å være sårbar, men samtidig aktiv. Håp, venting og «agency-in-waiting» benyttes som analytisk rammeverk for å diskutere hvordan studentene opplever de mange temporalitetene de må forholde seg til.

Konklusjonskapitlet vil oppsummere de analytiske poengene som er diskutert i de foregående kapitlene, og vise hvordan sårbarhetsbegrepet påvirker makro og mikro strukturer og praksiser i velferdsstaten Norge. Kapitlet vil også belyse hovedpoengene som er gjort gjennom oppgaven, og redegjøre for min motivasjon for å skrive denne oppgaven.

KAPITTEL TO

SÅRBARHETSBEGREPET: UTGANGSPUNKT FOR VELFERDSPRAKSISER, IDENTIFISERINGSPROSESSER OG EKSEPSJONELLE HUMANITÆRE UNNTAK

Introduksjon

Under feltarbeidet gjennomførte jeg et intervju med Peter⁸ som arbeider ved NAV Grünerløkka i Oslo. Mens vi snakker om velferdspraksiser rettet mot mulige ofre for menneskehandel og NAV Grünerløkka sitt ansvar for antatte ofre for menneskehandel i Oslo kommune, forteller Peter om en manglende definisjon av sårbarhet:

Sårbare mennesker. Jeg vet ikke hvordan du definerer sårbarhet, men når jeg spør mennesker hva sårbarhet er får jeg til svar: Det er når de er sårbare. Ja, men hva er det? Er det når de ikke har god nok råd, når de er syke, eller når de ikke har nettverk. Vi får aldri en avgrensing av hva sårbarhet er. (Peter v/ NAV Grünerløkka)

Utdraget fra samtalen med Peter belyser utgangspunktet for kapitlets diskusjon om hvordan sårbarhetsbegrepet påvirker flere faser i arbeidet med menneskehandel i Norge. Konseptet om sårbarhet har de senere år blitt sentral i Europas asyl og flyktning politikk (Freedman, 2019, s. 1). På mange måter kan spesifikke målinger utviklet og benyttet for å tilby beskyttelse til sårbare migranter anses som positivt. På den annen side er definisjonen av hva som konstituerer sårbarhet åpen (Freedman, 2019, s. 1). En uklar definisjon av sårbarhetsbegrepet, fører til at det er rom for tolkning for hvem som skal defineres som sårbar og hvem som ikke skal defineres som sårbar. Formålet med kapitlet er å belyse hvordan sårbarhetsbegrepet benyttes som utgangspunkt for utvikling av velferdspraksiser og eksepsjonelle humanitære

⁸ Alle navn i denne oppgaven er blitt endret for å sikre anonymitet.

unntak rettet mot mulige ofre for menneskehandel. Refleksjonsperiode er et slikt eksepsjonelt humanitært unntak, som innvilges for seks måneder til mulige ofre for menneskehandel. Det humanitære unntaket får slik et temporalt aspekt ved seg, hvor de rettighetene som innvilges ved refleksjonsperiode gis for en avgrenset periode.

Jeg vil først gi en kort diskusjon om sårbarhetsbegrepet og hvem det innebærer. Deretter vil kapittelet illustrere hvordan sårbarhetsbegrepet benyttes for å utvikle humanitære eksepsjonelle velferdspraksiser rettet mot mulige ofre for menneskehandel. Hvordan aktører som arbeider med mulige ofre for menneskehandel erfarer refleksjonsperioden, vil diskuteres med utgangspunkt i intervjuer gjennomført med aktører fra Oslo og Bergen. Kapittelet vil så diskutere hvordan en uklar definisjon av sårbarhetsbegrepet fører til at grasrotbyråkrater og frivillige aktører som arbeider med å identifisere mennesker utsatt for menneskehandel, blir avhengig av egne opplevelser av hva sårbarhet innebærer for å avgjøre hvem de anser som verdige til å søke om refleksjonsperiode. Slik blir også sårbarhetsbegrepet utgangspunkt for hvem som blir og ikke blir ansett som verdige ofre.

Kapittelet baserer seg på samtaler og intervjuer som er gjennomført under feltarbeidet, med aktører som arbeider i ulike frivillige- kommunale og offentlige tiltak og organisasjoner som arbeider med menneskehandel problematikk i Norge. Dette kapittelet fokuserer i hovedsak på opplevelsen og erfaringene til aktører som i sine arbeidspraksiser identifiserer mulige ofre for menneskehandel. Deres skildringer av utfordringene de opplever i sine arbeidspraksiser danner hovedgrunnlaget for dette kapittelets diskusjon om at det blir opp til hver enkelt aktør å avgjøre hvem som er sårbar nok til å søke om refleksjonsperiode.

Siste del av kapittelet er basert på samtaler med to av beboerne ved et bo- og aktivitetstilbud. Under mitt feltarbeid besøkte jeg også et bo- og aktivitetstilbud som tilbyr trygg bolig på hemmelig adresse for mulige ofre for menneskehandel i Norge. I slutten av dette kapittelet vil mine samtaler med beboere ved dette tiltaket danne grunnlaget for kapittelets diskusjon om hvordan det temporære aspektet ved refleksjonsperioden påvirker hverdagslivet for menneskene ved tiltaket.

Sårbarhetsbegrepet: Utgangspunkt for politiske og juridiske rammeverk

Sårbarhetsbegrepet benyttes i økende grad innenfor juridiske og politiske diskurser når det gjelder asyl og migrasjon. Begrepet benyttes som et middel som viser vei for implementering av juridiske og politiske rammeverk (Hruschka & Lebouef, 2019, s. 2). På den ene siden kan begrepet benyttes for å dra oppmerksomheten til migranter og asylsøkeres konkrete livserfaringer og utfordringer. Og det kan benyttes for å identifisere og adressere spesifikke

behov for spesielt sårbare migranter (Hruschka & Lebouef, 2019, s. 2). På den annen side kan bruken av begrepet som utgangspunkt for praksiser ha en ekskluderende effekt, hvor de som anses som spesielt sårbare innvilges graderte rettigheter i velferdsstaten, mens begrepet på den annen side kan benyttes til å rettferdiggjøre å nekte tilgang til rettigheter for andre migranter som ikke anses som sårbare «nok» (Hruschka & Lebouef, 2019, s. 2). Definisjonen av hvem som er sårbare og hva som konstituerer en sårbar gruppe, kan ofte oppleves som uklar og varierer avhengig av politiske og juridiske vurderinger (Hruschka & Lebouef, 2019, s. 3).

Utlendingsdirektoratet (UDI) er den sentrale etaten i utlendingsforvaltningen i Norge. Etaten skal iverksette og bidra til å utvikle innvandrings- og flyktningpolitikken til den norske regjeringen, legge til rette for ønsket og lovlig innvandring og sørge for at dem som oppfyller vilkårene får komme til Norge.⁹ På deres nettside står det at sårbare personer er i en situasjon hvor de kan ha spesielle behov for tilrettelegging eller oppfølging fra norske myndigheter.¹⁰ Videre står det at en person regnes som sårbar hvis denne er utsatt for vold eller mishandling i familien, er utsatt for tvangsekteskap, kjønnslemlestelse, menneskehandel, tortur eller seksuell vold, er under 18 år, er lesbisk, homofil, bifil, transperson eller interseksuell, er gravid, har nedsatt funksjonsevne eller har fysiske eller psykiske helseproblemer. Sårbarhetsbegrepet benyttes slik til å utvikle kategorier av sårbare mennesker, og det er enkeltmennesker innenfor disse kategoriene som anses som sårbare nok til å få innvilget humanitære eksepsjonelle unntak i Norge.

Utvikling av eksepsjonelle velferdspraksiser

NAV Grünerløkka har et byomfattende ansvar for voksne antatte ofre for menneskehandel i Oslo kommune, og følger opp personer som har søkt eller fått innvilget refleksjonsperiode, og deres medfølgende barn. NAV kontoret er også et landsomfattende råd- og veiledningskontor om menneskehandel for øvrige NAV-kontorer i Norge.¹¹

I en samtale med Peter som arbeider ved NAV Grünerløkka fortalte han om hvordan NAV Grünerløkka fikk ansvaret for ofre for menneskehandel i Oslo:

I 2004 startet Grünerløkka sosialtjeneste, som i 2009 ble NAV Grünerløkka, et prøveprosjekt for personer utsatt for menneskehandel. Vi hadde da én klient fra

⁹ <https://www.udi.no/om-udi/om-udi-og-utlendingsforvaltningen/hvem-gjør-hva-i-utlendingsforvaltningen/> Sett på: 02.03.2022

¹⁰ <https://www.udi.no/ord-og-begreper/sarbare-personer/> Sett på: 02.03.2022

¹¹ <https://menneskertilsalgs.no/allerede-bekymret/human-trafficking-support-oslo/> Sett på: 02.03.2022

sommeren, og deretter syv klienter det andre året. Antall klienter økte etter hvert, og fra 2009 – 2015 fulgte vi til enhver tid opp 30 personer. Vi utførte en opptelling i 2019, som viste at vi har fulgt opp totalt 700 mennesker gjennom prosjektet. I 2015 ble vi også nasjonalt rådgivningskontor for alle kontorer i landet.

(Peter, NAV Grünerløkka)

Han forteller videre om hvordan mengdetreningen ga muligheter til å endre praksis og etter hvert også regler:

I regjeringens handlingsplan fra 2011 står det at når refleksjonsperioden er innvilget kan man få sosialhjelp. Dette ble konfliktfylt, fordi det ofte går en tid fra folk blir oppdaget til det blir fattet vedtak om refleksjon. Hva gjør man i mellomtiden fra oppdagelsen til man har fått vedtaket? Dette er jo en tid hvor det er behov for trygghet. Her var det et hull, som medførte en del vanskelige konflikter i enkeltsaker. Vi opplevde at vi ikke hadde lov til å gå inn i saken, mens alle utenfor trykket på for at vi skulle gå inn i saken. Vi fant etter hvert ut at dette var uholdbart, så vi begynte å sette noen andre lover og regler sammen. Om du eksempelvis søker opphold i Norge, som du gjør når du søker refleksjon, så får du opphold i ventetiden. Da koblet vi det sammen. Personen har søkt opphold og fått opphold i ventetiden. Da kan vi gå inn med sosialhjelp fra det er søkt om refleksjon. Da vi gjorde det, forsvant så å si alle konfliktene og vi kom mye hurtigere på banen. Det var til stor hjelp. Det å ha denne mengdetreningen som gir mulighet for å endre praksis, og etter hvert også endre regler er viktig. Når vi hadde gjort arbeidet en stund, ble forskriften til sosialtjenesteloven forandret. Slik at personer som mulig er utsatt for menneskehandel, omfattes av sosialtjenesteloven. (Peter, NAV Grünerløkka)

Ved å se sårbarheter i og med systemet som var utviklet for å bistå ofre for menneskehandel, ble praksiser og regler endret for en kategori som anses som sårbar. Peters uttalelse belyser hvordan to ulike kategorier, personer som søker om refleksjonsperiode og mennesker som søker om asyl, opprinnelig ble sett på som uavhengige. Ved at praksis for de to ulike kategoriene ble sammenkoblet, ble det utviklet velferdspraksiser for personer som søker om refleksjonsperiode. Selv om ofre for menneskehandel søker refleksjon, blir de behandlet på samme måte som mennesker som søker asyl. Ved å endre forskriften til sosialtjenesteloven, ble også regelverk og praksis endret slik at reflektanter også omfattes av sosialtjenesteloven. Slik benyttes begrepet sårbarhet til å inkludere en kategori som anses som verdig i

velferdsstaten.

Peter forteller videre om hvordan klientellet skiftet. De første årene var det kun kvinner utnyttet i prostitusjon de bisto, og hjelpetiltakene var innrettet mot prostitusjon. Deretter begynte det å komme ulike utnyttelsesformer, og de hadde saker som omhandlet aupairer og noen få saker med mennesker utnyttet i tvangsarbeid:

Da var innvandringen fra Øst-Europa startet, Caritas¹² begynte å etablere seg som en hjelpeorganisasjon, og det ble flere saker innenfor arbeidslivet. Det ble også mer fokus innenfor arbeidslivet, men prostitusjonssaker var fremdeles det store flertallet. Så kom den nye loven hvor det ble forbudt å kjøpe sex, og de Nigerianske gateprostituerte forsvant. Om det er en årsakssammenheng der vet ikke jeg, men det var i hvertfall sammenfall av tid. Da begynte antallet personer å gå nedover, men arbeid kom opp som det nye store. Men da dukket igjen dette med tiden fra oppdagelse til søknad om refleksjon opp. Fordi utryggheten var så mye større der og hastverket var større der. Så da har vi tatt dette ett skritt videre og gjort noe som jeg vil kalle unikt. Det de fleste forbinder med sosiale tjenester er sosialhjelp og penger. Men sosialtjenesteloven inneholder veldig mye mer. Du kan få penger, og midlertidig bolig over noen dager, kvalifiseringsprogram og individuell plan og du kan få råd og veiledning. Det er fem individuelle tjenester. I den tidligere sosialtjenesteloven som var før NAV, var veiledningen en generell tjeneste vi kunne etablere. Nå er det en individuell tjeneste som har like stor rettslig verdi som penger. En tjeneste hvor du skal få et vedtak og dermed får du et forvaltningsvedtak og blir tilknyttet norsk forvaltning. Da får du klagerett og rettigheter og innsyn. Dette har stor betydning rettssikkerhetsmessig. Det loven sier er at NAV skal gi mennesker råd og veiledning slik at de skal få det bedre og bedre i sin sosiale situasjon. Samtidig sier vi i vedtaket at det er fordi det kan se ut som du kan være utsatt for menneskehandel. Du kan eventuelt også få stønad etter sosialtjenesteloven om du har behov for det. Vi begynner å åpne opp. Dette håndterer vi sammen med Filemon¹³, slik at de som kommer inn der er uavklart. Deretter gir vi dem vedtaket og deltar sammen med Filemon om avklaringen. Så etablerer vi sosialhjelp med vedtak før det er søkt om refleksjon. Fordi vi ser at dette går i retning

¹² Caritas Norge er den katolske kirke sin hjelpeorganisasjon, som jobber for å integrere immigranter og flyktninger i det norske samfunnet. <https://www.caritas.no/om-caritas-norge/> Sett på: 06.03.2022

¹³ Filemon er et botilbud for menn som har vært utsatt for tvangsarbeid i Norge. Tiltaket er driftet av Frelsesarmeen. I slutten av dette kapitlet gir jeg et innblikk i ett botilbud for mulige ofre for menneskehandel.

av menneskehandel. Vi prøver å flytte noen merkesteiner. Dette gjorde vi ved søknad istedenfor vedtak om refleksjon er anerkjent. Det er slik vi gjør det i Norge. Denne historien er viktig. At en begynner, og så jobber en med praksis. Det er en historie om utvikling i Norge som dreier seg om hvordan vi håndterer velferdsstaten. Det er utvikling av velferds Norge på praktisk plan. (Peter, NAV Grünerløkka)

Som Peter sin uttalelse illustrerer opplevde grasrotbyråkratene ved NAV, at det for mennesker i kategorien mulige ofre for menneskehandel, var en utrygghet i tiden fra identifisering til søknad om refleksjon. Det ble utgangspunktet for utvikling av praksiser for mulige ofre for menneskehandel i Norge. Endringen fra at veiledning var en generell tjeneste, til at det er en individuell tjeneste som har like stor rettslig verdi som penger, viser hvordan praksiser og lovverk utvikles for kategorier som anses som sårbare.

Peter påpeker på den annen side at hovedformålet er at personer skal hjem igjen, og at refleksjonsperiode er en midlertidig løsning:

Refleksjonsperiode, opphold og velferdstjenester for personer utsatt for menneskehandel er ikke laget som en alternativ inngang til at personer skal få lov til å bli i Norge. Hovedmålet er at de skal hjem igjen. (Peter, NAV Grünerløkka)

På den ene siden behandles reflektanter likt som asylsøkere. Innenfor velferdsstaten har det blitt utviklet en lik inngang til velferdsstatens goder for begge kategoriene. På den annen side kan det ikke sies at hovedformålet med asylsøkere er at de skal hjem igjen. Her skilles det altså mellom de to ulike kategoriene igjen. Det kan være vært å spørre utenfor denne oppgaven om reflektanter blir behandlet som asylsøkere for å gjøre det lettere for dem som arbeider innenfor velferdsstaten og ikke personene som blir råket. På mange måter belyser også Peter sitt utsagn om at de skal hjem igjen, det eksepsjonelle og temporære aspektet ved refleksjonsperioden. Reflektanter skal inkluderes, på lik linje med asylsøkere i noen av velferdsstatens goder, men kun for en begrenset periode. Formålet med det eksepsjonelle humanitære unntaket, refleksjonsperioden, er at reflektantene skal hjem igjen.

Peters utsagn belyser flere viktige aspekter omkring arbeidet med menneskehandel i velferdsstaten Norge. For det første viser det at mennesker i kategorien «ofre for menneskehandel» blir sett på som «sårbare nok» til å få innvilget humanitære eksepsjonelle unntak, og at praksiser endres innenfor velferdsstaten for å inkludere de menneskene som anses som sårbare nok. For det andre belyser utsagnet at endringer og strategier som utvikles til denne kategorien er bunnet i humanitarisme for å opprettholde prinsippet om at ingen i

Norge skal leve under forhold som defineres som uverdige. Det benyttes moralske prinsipper for å utvikle velferdspraksiser for dem som anses som verdige. For det tredje viser Peters uttalelser det temporære aspektet ved refleksjonsperiode. Formålet er å innlemme sårbare mennesker i en begrenset perioden i velferdsstaten. Samtidig kan det tenkes at det temporære aspektet ved refleksjonsperiode kan føre til usikkerhet og mangel på trygghet for menneskene det gjelder. Dette vil diskuteres senere i kapitlet.

Refleksjonsperioden er eksepsjonell fordi den er knyttet til en begrenset periode, og gir gradert tilgang til velferdsstatens goder og rettigheter. Det eksepsjonelle står i sterk kontrast til velferdsstatens bærende ideal om likhet, hvor et grunnleggende premiss er at velferdsstatens ytelser og goder skal være universell, og ikke begrenset til en enkelt sosial gruppe (Rugkåsa, 2012, s. 43). Humanitære eksepsjonelle unntak gir ofte mottakere begrensede rettigheter til forskjell fra innbyggerne i velferdsstaten som får tilgang til alle rettigheter. Tilgang til helsehjelp for mulige ofre for menneskehandel, ble diskutert i samtalen med Peter:

Ofte uttaler politikere at ofre for menneskehandel skal få nødvendig helsehjelp. Men glemmer gjerne at for å få innvilget alle helserettigheter i Norge, må du ha et opphold som er innvilget over tolv måneder eller lengre. Med refleksjonsperiode over seks måneder, har du i utgangspunktet ikke rett til spesialisthelsetjenester. Den ene regelen slår den andre i hjel. Dette er veldig vanlig i velferds Norge. At man vedtar en ting som man tror dekker noe annet som det ikke gjør. Det er etter hvert ivaretatt og det er flere som ser på dem, det er bare det at det statlige byråkratiet maler mye langsommere enn meg og deg gjør. (Peter, NAV Grünerløkka)

Peter sitt utsagn om helserettigheter viser til hvordan praksiser innen velferdsstaten på den ene siden kan virke generøse og inkluderende, men på den annen side er temporær. Slik benyttes også tid og det temporære aspektet som en styrings- og kontroll mekanisme (Karlsen, 2021, s. 10; Bendixsen, 2019). For det første avgjør lengden på den midlertidige oppholdstillatelsen hvem som har rett på tilgang til helserettigheter, og for det andre påvirker tiden hvilke rettigheter som tildeles den enkelte. Som Peter uttaler «*slår ofte den ene regelen den andre i hjel*». Det viser at det ikke er en gjennomtenkt og sammenhengende politikk som er bygget opp rundt reflektanter som gruppe. Det er ikke en konsistent politikk rundt hvordan denne gruppen blir ivaretatt. Hvem blir ansvarlig for å avgjøre hvem som er sårbare nok til å søke om refleksjonsperiode, og hvem som ikke er det? Og hvordan påvirker sårbarhetsbegrepet dette arbeidet?

Forskjeller i arbeidet med identifisering i Oslo og Bergen

Under feltarbeidet sitter jeg og snakker med Lars i en leilighet som tilhører et bo- og aktiviseringsstilbud i Oslo. Tiltaket tilbyr blant annet trygg bolig på hemmelig adresse for mennesker utsatt for menneskehandel. Lars er grasrotbyråkrat og har arbeidet med mennesker utsatt for menneskehandel i mange år. Vi har hatt flere samtaler som omhandler arbeidet med menneskehandel i Norge. I en av dem reflekterer han over de utfordringene han opplever med refleksjonsperioden:

Det er flere problemer knyttet til refleksjonsperioden. Det er for lav terskel for å søke, det burde være noen kriterier. En innvilget refleksjonsperiode kan gi falskt håp. Mennesker som blir rådet til å søke om refleksjonsperiode og får den innvilget, kan automatisk tenke at de nå vil få jobb og oppholdstillatelse i Norge. Slik er det ikke. Siden terskelen for å få innvilget refleksjonsperiode er så lav kan det medføre at mennesker blir sittende på vent seks måneder, men også lengre om det er forsinkelser i systemet. Disse menneskene sitter på vent, uten å komme videre med livet sitt. Saken er kanskje ikke menneskehandel, men de får innvilget refleksjonsperiode. De blir skuffet gang på gang av avslag, før de til slutt må reise hjem. Da har de stått på vent i livet i seks måneder, og mistet håpet mange ganger. (Lars, jobber med ofre for menneskehandel i Oslo)

Senere i feltarbeidet intervjuer jeg Per. Han har lang erfaring med å arbeide med mulige ofre for menneskehandel i Bergen. Tiltaket han jobber i bistår mennesker i akuttfasen, og koordinerer arbeidet med hjelpeapparat som eksempelvis NAV, helsetjeneste og ROSA¹⁴. Tiltaket arbeider også oppsøkende på gaten og på internett for å komme i kontakt med mennesker i sårbare situasjoner. I samtalen med Per fortalte han om de forskjellige arbeidsmetodene omkring identifisering av mulige ofre for menneskehandel i Oslo og Bergen. I Bergen er det Exit, som er politiet sitt avsnitt for menneskehandel som stort sett identifiserer, til forskjell fra Oslo hvor det i større grad er et hjelpeapparat som identifiserer. Jeg spurte om hans opplevelse av refleksjonsperiode som praksis, og om han syntes terskelen for innvilgelse var lav:

Det handler om kontekst. Fordi i Bergen er det ofte politiet som kobler oss [hjelpeapparatet] på saken. Om de fleste sakene hadde blitt rapportert av oss

¹⁴ ROSAs mandat er å koordinere å sikre oppholdssteder med tilgang til nødvendig bistand og informasjon til personer over 18 år utnyttet i menneskehandel. <http://rosa-help.no/om-rosa/> Sett: 09.03.2022

[hjelpeapparatet], hvor vi sammen med ROSA hadde sendt søknad om refleksjon, kan det hende at kapasiteten hadde vært lavere, eller at politiet hadde sett at dette ikke ble noe av. Men det er ikke det vi har mest erfaring med i Bergen, og det er veldig viktig å vite. At det er umulig å sammenligne hva vi i Bergen mener, med hva de i Oslo mener, fordi inngangen til sakene er så ulike. Jeg tror det er vanskelig å sammenligne Bergen og Oslo. Konteksten er så forskjellig. Det er så få aktører i Bergen kontra Oslo, og hvordan ting fungerer er også veldig ulikt. Jeg pleier å si at har vi ti mulige ofre for menneskehandel i Bergen, så har de hundre mulige ofre i Oslo. Men jeg syntes ikke terskelen for å få innvilget refleksjonsperiode er for lav. Jeg syntes det er et poeng at den er lav, da kan også de litt usikre sakene få plass. Jeg tror at det å ha en høy terskel til inngang til refleksjonsperiode, vil være bra for politietaten, fordi man eventuelt kan få frem mer informasjon tidligere i prosessen, i den grad det er det som skjer. Alternativet er at det er færre som får innvilget refleksjonsperiode, fordi personen ikke er klar. Det å forstå hvor akutt den situasjonen kan være for den enkelte, i det du blir identifisert, hvor redd og utrygg du er, og hvor lite oversikt du har. Hvor redd du er for deg selv og alle rundt deg, hvor vanskelig det er å forstå hvem vi er og hva du kan få hjelp til. (Per, jobber med ofre for menneskehandel i Bergen)

I motsetning til Lars, opplever ikke Per fra Bergen at terskelen for å få innvilget refleksjonsperiode er for lav:

Om inngangen eller terskelen hadde vært høyere, ville bevisbyrden kommet tidligere på personene. Og det er kanskje derfor noen mener at det burde være høyere terskel for å få innvilget refleksjonsperiode, fordi det er så mange som får innvilget refleksjonsperiode, uten at det blir en politisak. Da har man gjerne fått seg en leilighet og rettigheter gjennom NAV, og plutselig blir det tatt vekk. Det kan være veldig krevende. Og at man derfor burde visst at de sakene som kom igjennom er potensielle saker. Så det er en avveining der, absolutt. Men der er det kontekst igjen. Fordi at i Oslo, hvor hjelpeapparatet kanskje har identifisert flere, vil de også ha erfart mer av det. Mens i Bergen hvor politiet har identifisert flere, så er jo politiet allerede koblet på saken, og har ofte avdekket noe. Om politiet er involvert fra start, er det på et vis større sjanse for at dette er noe politiet finner interessant, kontra at du må be om en time for å anmelde menneskehandel. (Per, jobber med ofre for menneskehandel i Bergen)

Lars sin uttalelse belyser hvordan personer som får innvilget refleksjonsperiode kan risikere at livet blir satt på vent i seks måneder. Per fra Bergen forteller:

Det er diskutert forskjellige løsninger vedrørende lengden på refleksjonsperioden. I vår kontekst [Bergen] ser jeg ikke at lengden er et problem. Men i nasjonal kontekst, så er den kanskje det. Det er nok et problem om det er veldig mange personer som får innvilget refleksjonsperiode, som ikke skulle vært i det sporet. Det er ikke et problem fordi det koster penger, men det er et problem om tilbudet til reflektanten ikke er der. Og så er det selvsagt knall hardt om saken blir henlagt etter et halvt år. Det er vanskelig for oss å si tydelig hva som er best. Om man tenker på den situasjonen de er i og hvor lang tid det tar å komme seg på bena i forhold til å ta gode valg for seg selv, med tanke på om du skal snakke med politiet, så tenker jeg at det må ta litt tid. De er forelagt ulike modeller, hvor personen har 45 dager, og om du i den perioden velger å snakke med politiet blir perioden utvidet. Det finnes sikkert mange måter å organisere det på som ikke nødvendigvis er dårlige, men om målet er å trygge personen til å stå i et løp med rettsak, så tror jeg ikke *tid* er uvesentlig. På den annen side påpeker politiet at tid arbeider imot dem om de får bygget en sak. Så det er en avveining. Men jeg er usikker på i hvor stor grad det er mulig å presse de situasjonene og om det gir større gevinst i form av at vi får bistått flere, og avdekket flere bak apparat, eller om det fører til at flere personer tenker at dette blir for uoversiktlig for meg, jeg må ut. Det vet jeg ikke. Jeg er usikker på det. (Per, jobber med ofre for menneskehandel i Bergen)

Intervjuet med Per fra Bergen skildrer hvordan tidspunktet for når hjelpeapparatet i Oslo og Bergen kobles på saker som omhandler mulige ofre for menneskehandel kan være svært ulik. Hvor hjelpeapparatet i Oslo i større grad enn i Bergen identifiserer mulige ofre for menneskehandel, kommer de ofte i kontakt med personer før de har søkt om refleksjonsperiode. Da kreves det også at hjelpeapparatet må avgjøre om de vurderer det slik at personen skal søke om refleksjonsperiode. Hjelpeapparatet i Bergen blir på den annen side ofte koblet på en sak etter at personen er identifisert som et mulig offer for menneskehandel av Exit, politiet sitt avsnitt for menneskehandel. Det gir et innblikk i hvordan praksisen med at *alle* er ansvarlig for å identifisere mulige ofre for menneskehandel, resulterer i ulike måter å systematisere arbeidet med identifisering på. Det er samtidig utenfor denne oppgavens avgrensning å redegjøre for alle forskjellene mellom praksisene i Oslo og Bergen.

Intervjuene med de to informantene belyser at de har ulike oppfatninger av hva som kan føre til en sårbar situasjon for mulige ofre for menneskehandel. Per erfarer på den ene

siden at det er positivt at de litt usikre sakene også blir vurdert, og at tiden i refleksjonsperioden er vesentlig i arbeidet med å trygge en person i en sårbar situasjon for en eventuell rettsak. Lars opplever at en lav terskel for innvilgelse av refleksjonsperiode, kan skape sårbare livssituasjoner og føre til at mennesker som ikke er ofre for menneskehandel får innvilget refleksjonsperiode, og blir sittende på vent. Hvor Lars på den ene siden opplever at færre personer skulle fått innvilget refleksjonsperiode, opplever Per at en høyere terskel for innvilgelse ville ført til at færre mennesker som kanskje er utsatt for menneskehandel, ville fått innvilget refleksjonsperiode fordi de ikke var klar for å snakke med politiet. Intervjuene belyser hvordan ulike aktører som arbeider med mulige ofre for menneskehandel, erfarer hva som konstituerer en sårbar situasjon ulikt, og illustrerer ulike former for sårbarhet som kan oppstå gjennom praksisen med refleksjonsperiode.

Konsekvenser av (manglende) ansvarsfordeling

Hovedansvaret for å identifisere mulige ofre for menneskehandel, er som tidligere nevnt fordelt mellom ulike parter, og det er ikke en enkel etat, kommisjon eller organisasjon som har enerett til å identifisere. En informant som jobber i en ideell organisasjon i Bergen, fortalte at han opplevde en slik ansvarsfordeling som positiv, fordi det er mange ulike aktører i samfunnet som møter mulige ofre for menneskehandel, og han opplevde at dersom alle har et like stort ansvar, blir også alle aktører ansvarlig for å identifisere mulige ofre for menneskehandel. På den annen side kan en slik ansvarsfordeling føre til at mulige ofre for menneskehandel behandles ulikt, og at hvilke råd og hjelp et mulig offer får, avhenger av hvem de møter i velferdsstaten. Under mitt feltarbeid fortalte flere av informantene som arbeider i offentlig eller ideell sektor at de opplevde at den enkelte aktøren ble ansvarlig for å tolke loven. Det kan derfor virke som om hvem som blir vurdert til å være et verdig offer, i praksis blir noe vilkårlig.

I en samtale med Siri som arbeider i en organisasjon som tilbyr bo- og aktiviseringsstilbud til mulige ofre for menneskehandel, reflekterte hun over systemet for identifisering i Norge. Hun påpekte at hvilken råd og veiledning en person får, er avhengig av hvem personen møter:

Saker kunne vært avklart langt raskere. Det mangler et styrende organ som kan kategorisere saker som omhandler menneskehandel. Det er ulike oppfatninger av lovverk og system hos ulike organisasjoner som jobber på feltet. Det kan ha økonomiske grunner, eller bunne i ideologi eller verdisyn. Uten et styrende organ og et klart rammeverk å forholde seg til blir det opp til aktørene å tolke situasjonen.

Flere av informantene jeg snakket med påpekte behovet for et styrende organ og klart rammeverk. I en samtale med Sindre som jobber i en kommune i Norge fortalte han om identifiseringsarbeidet i Norge:

Det er sektoroverskridende. UDI, NAV, politi, lege og organisasjoner kan alle være involverte parter i saken. Det burde være én instans, og ikke opp til ideelle organisasjoner å identifisere. Det kreves enhetlige kjøreregler.

I en samtale med Exit, politiet sitt avsnitt for menneskehandel i Bergen, presiserte informanten lignende behov for et korrigerende organ:

Det mangler et korrigerende organ, som kan sikre god kommunikasjon mellom alle involverte parter på feltet. Et organ hvor en sak blir meldt inn fra en av aktørene, hvor organet kan bistå med riktig hjelp. Vi savner et organ hvor man kan diskutere problemstillinger og spille hverandre god.

Så lenge det er opp til ulikt posisjonerte aktører på feltet å avgjøre hvem som skal og ikke skal søke om refleksjonsperiode er klare retningslinjer og rammeverk svært viktig for å sikre at mulige ofre for menneskehandel blir behandlet likt. Siri sin uttalelse belyser imidlertid at hun opplever at det blir opp til hver enkelt aktør å avgjøre om en person er sårbar nok til å søke om refleksjonsperiode. Dette sammenfaller med Lars i Oslo sin uttalelse tidligere i dette kapitlet. Han påpekte at ett av problemene med dagens system var at mennesker som ikke var mulige ofre for menneskehandel, også kunne få innvilget refleksjonsperiode grunnet den lave terskelen. Aktørene som arbeider med menneskehandel problematikk, blir ansvarlig for å gjennomføre regjeringens velferdspraksiser. Med uklare retningslinjer og utvikling av eksepsjonelle humanitære unntak, utvikles praksiser som i utgangspunktet kan virke generøse, men som i all hovedsak medfører en svært ekskluderende effekt for mange mennesker i sårbare livssituasjoner. Slike praksiser påvirke arbeidspraksisene til grasrotbyråkrater, hvor de blir avhengig av egne vurderinger for å avgjøre hvem som er sårbare nok. Praksisene påvirker også livssituasjonen til mulige ofre for menneskehandel. Mine informanternes uttalelser viser at mulige ofre for menneskehandel ikke får lik behandling, men blir avhengig av hvem de møter i velferdsstaten.

Synnøve Økland Jahnsen (2014, s. 270) sin forskning viste at mange av hennes informanter som arbeidet med identifisering av mulige ofre for menneskehandel i Norge, uttalte seg om mistanker om at systemet med refleksjonsperiode ble misbrukt:

Noen frykter at ukritisk bruk av mulighetene som ligger i systemet vil undergrave det, for eksempel dersom ordningen anvendes av personer som ikke oppfyller kravene fra UDI [...] De mente gjerne også at prosessen ville skape et falskt løfte om at det fantes håp om lovlig opphold i Norge, når det i de fleste tilfeller ikke var slik, og at dette ikke nødvendigvis var til det beste for den det gjaldt.
(Jahnsen, 2014, s. 270).

Dette gir mye makt til hjelperne som er satt til å identifisere og gi opplysninger om rettigheter knyttet til ordningen for ofre for menneskehandel (Jahnsen, 2014, s. 270). Forskningen til Jansen viste også at det var ulike tolkninger av regelverket. På den ene siden kunne noen aktører skape håp og forventninger om at et mulig offer for menneskehandel kunne få bli i Norge om de anmeldte bakmenn, mens andre aktører var opptatt av å ikke skape forventninger som ikke kunne innfris (Jahnsen, 2014, s. 276). Jahnsen sine funn samfaller med hva mine informanter fortalte i intervjuene. Både Jahnsen sine informanter og flere av mine informanter påpekte at det er ulike tolkninger av regelverket omkring menneskehandel. Som Lars sin uttalelse viste, opplevde han at mange som fikk innvilget refleksjonsperiode ikke egentlig var ofre for menneskehandel, og at livet deres derfor ble satt på vent over en lengre periode. Det kan derfor virke som om møtet mellom mulige ofre for menneskehandel, og aktører som identifiserer kan få tre ulike utfall. For det første belyser Lars sin uttalelse at mennesker som ikke er utsatt for menneskehandel, likevel kan få innvilget refleksjonsperiode, og deres liv kan bli satt på vent. For det andre viser Siri sin uttalelse at det er opp til den enkelte aktør å avgjøre hvem som anses som sårbare nok. Dette gir mye makt til aktørene som identifiserer, og det kan føre til at mulige ofre for menneskehandel som ikke anses som sårbare ikke blir identifisert. Det tredje alternativet er at systemet fungerer som det skal, og at mulige ofre for menneskehandel blir identifisert og får innvilget refleksjonsperiode. Dette illustrerer hvordan det ikke er en enhetlig politikk og praksis rettet mot ofre for menneskehandel i Norge

Et sårbart offer uten agens

Avsnitt for menneskehandel ved politiet i Bergen ble opprettet i 2017, og er underlagt organisert kriminalitet. Det er fire etterforskere og to sivile ved avsnittet, og oppgaven deres er å avdekke, forebygge og motkjempe menneskehandel i Bergen. I et intervju med Geir som jobber ved avsnittet fortalte han at det i all hovedsak er utnyttelsesformene prostitusjon og tvangsarbeid som avdekkes. Det har ikke vært avdekket

saker som omhandler organsalg eller rekruttering til krigføring i andre land i Norge.¹⁵

Avsnittet jobber oppsøkende mot prostitusjonsmiljøet i Bergen. I starten av vår samtale forteller han at avsnittet overvåker sosiale medier og nettsider daglig for å kartlegge hvem som benytter seg av sidene for å selge seksuelle tjenester, og for å fange opp nye kvinner som registrerer seg på siden. Han tar opp mobilen sin og går inn på nettsiden realescorte.eu, mens han forteller: *«Det er en av de mest besøkte sidene på mobilen min. Akkurat nå mens vi snakker, er det 16 kvinner som selger seksuelle tjenester i Bergen, to transvestitter og to mannlige eskorter».*

For å kartlegge om kvinnene handler på eget initiativ eller blir utnyttet til å selge seksuelle tjenester, tar avsnittet kontakt over SMS via telefonnumre som er registrert på de ulike sidene hvor tjenestene blir annonsert, eller over meldingsfunksjon på sosiale medier og nettsider forteller Geir, før han fortsetter:

Det er en del etiske utfordringer i forhold til kontakten som oppstår. Vi prøver å unngå å si at vi er politi, og nevner ikke noe om tjenestene som tilbys. Vi prøver å få til et møte. Ofte får vi en adresse tilsendt, når vi ankommer den adressen og sender vedkommende en melding, får vi beskjed om at det kanskje er døren eller huset ved siden av. De oppgir ofte falsk adresse først, for å se «kunden» før de oppgir riktig adresse. Det første møte handler om å ufarliggjøre og få en pekepinn. Vi ser på faktorer som om de snakker engelsk, om de er alene og om de er kjent i byen. Vi prøver «small talk» og informerer om at det er straffbart å kjøpe sex, men at det ikke er straffbart å selge sex. Prosessen starter med hypoteser. Har hun en hallik eller arbeider hun selvstendig? For å avdekke eller avklare at det er menneskehandel, er tvangselementer, trusler og sårbarhet viktig. Vi må derfor avklare om personen handler selvstendig eller blir truet eller tvunget til handlingen. Vi må også innhente mye informasjon som bevegelser og trafikkdata. Hvem har bestilt og betalt flybillettene for at vedkommende har kommet seg til Norge? Er det personen selv, kan det indikere at personen er mer selvstendig. Deretter ser vi på hvem som legger ut annonsen, og hvem telefonnummeret i annonsen er registrert på. Hvordan opplever vi at personen har det? For å få det totale bildet, ser vi også på fortiden til personen. Er de velstående eller fattig? Hvilke forutsetninger har de? Har de reist før, har de vært i utlandet før? Har de nettverk i Norge, er de isolert og reiste de i følge med noen andre til Norge?

¹⁵ Intervjuet ble gjennomført i april 2021.

Som Geir beskriver, ser avsnittet etter indikasjoner på om kvinnene er selvstendige eller ikke. Eksempelvis er en av indikatorene om vedkommende selv har betalt og bestilt flybillettene til Norge. Om personen selv har stått for dette, kan det «*indikere at personen er mer selvstendig*». Uskyldighet står i motsetning til skyld og kunnskap, og konseptet om uskyldighet bidrar slik til å dra en grense mellom hvem som er verdige og hvem som ikke er verdige ofre. Ticktin (2017) peker på at faktorer som at kvinner selv har ønsket å reise for å skape seg et bedre liv, ofte ikke blir tatt med i vurderingen, når det gjelder mulige ofre for menneskehandel, fordi det ikke passer inn i konseptet om uskyldighet (Ticktin, 2017, s. 582). Geir sine uttalelser kan virke til å belyse at politiet benytter mangel på kunnskap og agens som faktorer, når de skal identifisere mulige ofre for menneskehandel.

Metoder for identifisering kan føre til sårbare situasjoner

Som diskutert i dette kapittelet er vurdering av hva som konstituerer en sårbar situasjon svært toneangivende i prosessen med å identifisere mulige ofre for menneskehandel. Intervjuer jeg har gjennomført med flere organisasjoner, viser på den annen side at noen av metodene som benyttes for å oppdage mennesker i sårbare livssituasjoner også kan føre til at mennesker havner i sårbare livssituasjoner.

Hope for Justice er en global ideell organisasjon, som har vært aktiv i Norge siden 2015. Deres mål er å avslutte menneskehandel og moderne slaveri. I et intervju med Andreas som jobber i organisasjonen, fortalte han om en baseline studie¹⁶ som organisasjonen utførte i Norge i 2015. Studien så på menneskehandel og norske forhold:

Funnene fra studien viste at identifiseringen av mulige ofre for menneskehandel i Norge i stor grad omhandler organisasjoner som identifiserer kvinner i prostitusjon. Når det gjelder identifisering av mulige ofre for menneskehandel, er det et behov for noen som fokuserer bredere, og ikke bare setter søkelys på *en* utnyttelsesform slik mange aktører gjør. Identifisering av ofre for menneskehandel i Norge bærer preg av at offeret er fra Nigeria, hvor midlertidig opphold gjennom refleksjonsperiode blir et gode. For personer fra Europa som utnyttes i arbeidslivet i Norge, har midlertidig opphold lite verdi, men flere søker likevel refleksjonsperiode. Det er jo knaggen for identifisering.

¹⁶ Baseline studie er en analyse av en nåværende situasjon, for å identifisere startpunktene for et program eller prosjekt. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Baseline_study
Sett: 11.02.2022

Andreas forteller videre at de opplever at politi og a-krim utsetter personer utnyttet i arbeidslivet for unødvendig risiko gjennom sine kontroller på arbeidsplasser, og at organisasjonen opplever politi og myndigheter som naive:

Det er for lett å ha fiktive kontrakter og dokumentasjon for arbeidsgivere som utnytter arbeidstakere. Men å sjekke dokumentasjon er en klassisk tilnærming. Også utlevering av papirer med arbeidstakers rettigheter, kan utsette arbeidstaker for unødvendig risiko om arbeidsgiver skulle finne dokumentet. Mange mennesker som utnyttes i arbeidslivet er også i graverende situasjoner, hvor de ikke tør å ta med seg brosjyrer med rettigheter om hjelp, i tilfelle arbeidsgiver ser dokumentene. I Norge er alt knyttet til straffeforfølgelse. Situasjonene har et forbryterperspektiv, og ikke et offerperspektiv. Hva er myndighetenes strukturelle system etter henleggelse? Alt hjelpeapparat forsvinner. Når alt er knyttet til straffeforfølgelse, blir saker avhengig av prioriteringer i rettssystemet, og ikke offerets behov.

På mange måter kan Andreas sin uttalelse ses i motsetning til hva jeg har argumentert for i denne oppgaven. Hvor denne oppgaven på den ene siden argumenterer for at identifisering av mulige ofre for menneskehandel i Norge avhenger av hvem som anses som et verdig offer, påpeker Andreas at de opplever at det er forbryterperspektivet som er i fokus i identifiseringsprosessene. Som han uttaler opplever de at politi og a-krim sentre har et forbryterperspektiv i sin identifisering, hvor straffeforfølgelse av bakpersoner er i fokus.

En annen organisasjon som er aktiv er Caritas Norge som er den katolske kirkes hjelpeorganisasjon. I Norge har organisasjonen autonome avdelinger i flere byer som tilbyr ressurs- og informasjonssentre for immigranter. Organisasjonen mottar midler fra justisdepartementet, og sentrene tilbyr blant annet veiledning og juridisk rådgivning, samt jobbsøkerkurs til brukerne av sentrene. I et intervju med Vivien som arbeider ved deres ressurscenter i Oslo fortalte hun at organisasjonen ikke gir direkte bistand til ofre for menneskehandel, men at de har en avdekkingsfunksjon. Sentrene er tuftet på frivillig arbeid, og det er de frivillige som først kommer i kontakt med brukerne. Om de opplever at situasjonen til en person kan innebære utnyttelse eller menneskehandel har organisasjonen et juridisk team som er ansvarlig for å følge opp mistankene. Hun påpeker på den annen side at det er svært få saker de anser som menneskehandel grunnet regelverket. Vivien uttaler, på lik måte som Andreas, skepsis mot aktører som skal regulere arbeidslivet og identifisere mulige ofre utsatt for tvangsarbeid:

Verken arbeidstilsynet eller myndigheter gjør en god nok jobb. Mange av brukerne vi følger opp, har arbeidet i bedrifter som tidligere har vært i arbeidstilsynets lupe. Det er systemsvikt. Vi har i det siste sett at arbeidsgivere «faker» lønnslipper, for at arbeidstaker skal kunne gå i banken å få lån. Som tilbakebetaling krever arbeidsgiver en viss prosent av lånet. Dette skaper muligheter for maktbruk. Sårbare mennesker har ikke har mulighet til å kreve sin rett. En arbeidstaker som er utnyttet av arbeidsgiver kan ikke fremme et lønnskrav mot arbeidsgiver, fordi det ikke faller under fri rettshjelp, som det burde gjort.

Som Andreas sin uttalelse viser kan metoden og tilnærmingen som aktører benytter for å oppdage eventuell utnyttelse eller menneskehandel i arbeidslivet, faktisk føre til at mennesker havner i sårbare situasjoner. En tilnærming basert på å dele ut skriftlige dokumenter om arbeidstakers rettigheter, kan skape problemer for arbeidstaker om arbeidsgiver oppdager det. Formålet med metoden er å hjelpe sårbare mennesker, men «løsningen» kan bidra til å gjøre dem enda mer sårbar. Også Vivien sine uttalelser kan peke på en diskrepans, hvor aktører på den ene siden går hardt ut for å informere arbeidstakere som kan være i et utnyttende arbeidsforhold, men på den annen side ikke følger opp eventuelle funn og avvik. Hun påpeker også mangler i rettssystemet som hindrer utnyttede arbeidstakere å kreve sin rett. Det kan føre til at tilliten til statlige og frivillige aktører og myndigheter blir svekket, og i verste fall til at arbeidere som utnyttes på arbeidsplassen forblir i det utnyttende forholdet. Vivien påpeker også det hun beskriver som systemsvikt, hvor bedrifter som har vært under arbeidstilsynets lupe får fortsette. Slike praksiser belyser igjen hvordan manglende ansvarsfordeling for identifisering ikke fører til en enhetlig tilnærming, men til ulike metoder.

Lignende funn fant også Jansen i sin forskning. En av hennes informanter betegnet beslutninger som tas i det norske systemet som dobbeltmoralisk (Jahnsen, 2014, s. 279). Med dette mente informanten at norske myndigheter på den ene siden oppfordret ofre for menneskehandel til å bryte med nettverkene sine, og utsette seg selv og familien for farer, men på den annen side innfridde ikke alltid myndighetene sine løfter (Jahnsen, 2014, s. 279). «Dobbeltmoralen informanten min peker på dreier seg altså om et system som svikter menneskene man i utgangspunktet har bygget systemet for» (Jahnsen, 2014, s. 280). Vivien peker også på systemsvikt når hun stadfester at verken arbeidstilsynet eller myndigheter gjør en god nok jobb.

Den første delen av dette kapittelet har belyst hvordan ulike aktører i ideelle og offentlige etater og organisasjoner som arbeider med menneskehandel opplever

identifiseringsprosessen, og refleksjonsperioden. Videre har jeg vist hvordan sårbarhetsbegrepet og den enkelte aktørs opplevelse av hva som konstituerer sårbarhet påvirker identifiseringsprosessen. Jeg vil nå kort se på hvordan aktører som arbeider med mulige ofre for menneskehandel anser reflektanter etter at de er identifisert, og hvordan reflektantene selv opplever sin livssituasjon.

Filemon safehouse: et botilbud for menn

Filemon Safehouse er et landsdekkende botilbud for menn som har vært usatt for tvangsarbeid. Tiltaket er driftet av Frelsesarmeen, og mottar økonomisk tilskudd fra justisdepartementet. Ved Filemon får menn tilgang til trygg bolig på hemmelig adresse, med kvalifisert personale til stede. De gir ukentlige veiledningssamtaler, også i samarbeid med advokat, og gir bistand i møte med offentlige instanser. For beboerne er det mulig å få arbeidstrening gjennom Fretex eller andre tiltak, og delta på fritidsaktiviteter og utflukter med personalet og andre beboere.

Plassene er prioritert for menn over 18 år som er eller har vært utnyttet i tvangsarbeid. Par og familier med mor, far og barn kan benytte seg av tilbudet hvis det er praktisk mulig. Personer skal i utgangspunktet ha søkt om refleksjonsperiode eller være motivert for å gjøre dette så snart som mulig etter innflytting, men tiltaket tilbyr også kortere opphold for uavklarte mulige ofre for menneskehandel, hvor det ikke er krav om refleksjon. I et intervju med Michael som arbeider ved Filemon Safehouse, fortalte han at personalets oppgave er en veilederfunksjon. Han presiserte at deres oppgave er å veilede, ikke å råde og at tiltakets grunnide er at beboeren skal gjøre alt selv:

Den daglige rutinen på huset innebærer å veilede beboerne. Det kan være daglige gjøremål som hvordan en skal bruke hus artikler og sortering av søppel eller opplæring i hygiene rutiner og hvordan man skal ha en god tone med de andre beboerne på huset. Vi veileder også i forhold til hvordan personene skal bruke penger selv. Det viktigste er å veilede å styrke personene slik at de kan gjøre alt selv.

Videre forteller han at det er en diskurs hvor personene som bor i tiltaket anses som et offer, og han påpeker at beboerne er friske og oppegående mennesker, som er fullt kapabel til å utføre de aller fleste oppgaver selv: *«Dette er mennesker som har reist til Norge, og som har vært i arbeid og jobbet, ofte over lengre perioder. De klarer å utføre de aller fleste daglige oppgaver selv, med riktig veiledning»*. Som tidligere diskutert bygger ideen om et «verdigg»-offer på en tanke om et individ uten kunnskap eller agens. Slik blir et offer på mange måter en

person som må reddes, og ikke har kunnskap til å handle selv. Som allerede påpekt, for at en person skal få innvilget refleksjonsperiode i velferdsstaten Norge, er de avhengig av å bli ansett som et offer, og definert som sårbar. På den annen side belyser Michael at menneskene han kommer i kontakt med, er personer med agens, som har kapasitet til å forflytte seg over landegrenser og som har vært i arbeid over lengre perioder. Dette viser en diskrepans mellom hvordan ofre for menneskehandel blir sett på og definert før de blir identifisert, og hvordan de blir sett på etter de er identifisert. Relasjonen mellom å være et sårbart og aktivt offer vil diskuteres i kapittel fire i denne oppgaven. Jeg vil nå se kort på hvordan ventetiden i refleksjonsperioden oppleves for to beboere ved et bo- og aktiviseringstilbud i Oslo.

Ventetiden: «Jeg har aldri glemte å smile»

En solfylt sommerdag i august 2021 besøkte jeg et bo- og aktiviseringstiltak som tilbyr trygg bolig for mulige ofre for menneskehandel. Området hvor tiltaket er plassert er som et hvilket som helst eneboligstrøk. Det er hus på begge sider av veien, og husene er omgitt av grønne gressplener og blomsterbed. Jeg møter Peder som arbeider ved tiltaket, og vi går sammen opp mot huset. Han forteller om de andre eneboligene som er plassert rundt. Et av husene er et botiltak for kvinner og et annet er for barn.

Botiltaket består av to bygninger. Vi går først inn i det nederste huset. Gangen vi kommer inn i har lyse farger på veggene. Fra gangen kommer vi inn i et luftig rom, hvor det står et skrivebord med en stasjonær datamaskin. Denne kan beboerne benytte til ulike formål, forteller Peder. Jeg får en omvisning i huset og hilser på en av beboerne som bor her. Når vi kommer inn på kjøkkenet forteller Peder at beboerne selv er ansvarlig for å lage middag.

På baksiden av huset er det to leiligheter. Den ene disponerer de ansatte og den andre er til beboere. Peder banker på døren til leiligheten som disponeres av beboere. En mann åpner døren, og Peder sier «*god morgen*» på norsk, og spør om mannen i døren er våken. Mannen svarer at han er våken og at han har en annen beboer på besøk. Han snakker svært godt norsk. Peder spør hvordan det gikk i samtalen med banken, og mannen forklarer at han prøver å ringe dem nå. «*Jeg kunne gjerne ha snakket med dem også, er det greit at vi kommer inn?*» Selvfølgelig, svarer mannen.

Vi kommer inn i leilighetens vindfang og tar av oss på bena. Vi går igjennom en gang, med tre dører. To av dem er til soverom, og den siste til et bad. Peder forklarer at leiligheten kan huse tre personer. To i det største soverommet, og en person i det minste. Denne leiligheten kan også benyttes av familier, men nå er det mannen som åpnet døren som bor her.

Vi kommer inn på kjøkkenet, hvor det også står et spisebord med stoler. Det er delvis åpen kjøkken og stue løsning. Fra stuen er det utgang til en terrasse med utsikt mot hagen. Denne dagen er det flott sommervær, og solen skinner på vinduene.

Jeg hilser på begge mennene, som smiler og hilser høflig igjen. Mannen som er på besøk, sitter i en sofa som er plassert inntil veggen. Han introduserer seg som Dan. Mannen som bor i leiligheten sitter seg ned i en stol. Han heter Casper. Peder sitter seg ned i sofaen, og jeg i stolen ovenfor Casper. Tv står på med svak lyd, og på bordet ligger mobilen som ringer til banken. Høytaleren står på, og lyden av vente-musikk spiller fra mobiltelefonen. Peder forklarer at Dan tidligere har prøvd å bestille bankkort, men fordi han bor på hemmelig adresse og ikke kan oppgi adressen til huset, har det skjedd en feil i bestillingen. Han forteller videre at det er svært sjelden at personene som bor i tiltaket har personnummer, bankkonto og bankkort i Norge, så Dan sin situasjon er veldig spesiell. Dan har oppholdt seg og jobbet i Norge i flere år.

Plutselig hører vi en kvinnestemme i telefonen. Hun forklarer at hun ikke kan endre adresse, men at de selv må logge inn i nettbanken for å endre den, eller bestille kortet direkte til banken å hente det der. Dan har ikke pass eller andre identifikasjonspapirer, og kan derfor ikke hente kortet i banken. Kvinnen forklarer hvordan de kan endre adresse i nettbanken, og Peder går for å hente en bærbar datamaskin. Når han kommer tilbake hjelper han dem med å finne riktig side, men lar dem selv trykke inn informasjon og passord til nettbanken. Han forteller at det er svært viktig å gjøre ting riktig. Casper er datakyndig og bistår Dan med å endre adresse. Peder sier at han mener de må bestille nytt kort enda en gang, siden de har endret adresse. Casper bestiller et nytt kort. Vi reiser oss for å gå, og Dan spør om vi vil drikke en kopp kaffe med dem. Peder spør om jeg ønsker det. Han skal bort i leiligheten personalet disponerer, men sier at jeg kan bli så lenge jeg ønsker. Jeg smiler, og takker ja til en kopp kaffe.

Mennene smiler, og Casper spør hva jeg driver med. Jeg forklarer. Han uttaler at han syntes det er viktig at noen ønsker å belyse menneskehandel i Norge. Dan forteller at han har opplevd mye vondt i Norge: *«Jeg har tatt kontakt med den lokale politistasjonen mange ganger, med de har ikke vært interessert i hva jeg har å si. De må etterforske å finne fakta. Det holder ikke at de sier de tror meg, de må finne bevis»*. Dan ser ned. Han forteller at det var advokaten hans som fortalte dem om bo- og aktivitetstiltaket, og at han ikke tidligere hadde hørt om det: *«Advokaten min hører på meg og tar tak i min sak. Jeg er også veldig fornøyd med å være her. Det er perfekt, og jeg kunne ikke ønsket meg noe mer»*. Caspar nikker og sier seg enig.

Casper forteller at han frykter for å møte sin tidligere arbeidsgiver, og at han derfor svært sjelden beveger seg utenfor området rundt huset:

Jeg har vært ute to ganger siden jeg kom hit for to måneder siden. Jeg blir psykisk sliten når jeg er utenfor området. Jeg kan aldri gå med ørepropper med musikk på ørene, da kan jeg ikke følge med. Jeg må alltid følge med når jeg går langs veien, du vet aldri når de kan dukke opp. Det blir mye tv titting, men jeg klipper også gresset rundt huset for å holde meg i aktivitet. Det er mye venting og mye usikkerhet som preger hverdagen min.

Dan nikker og sier seg enig: «*Jeg røyker to til tre pakker med sigaretter for dagen. Jeg tenker så mye hele tiden, og jeg bekymrer meg hele tiden*». Casper ser på meg og smiler: «*Men jeg har aldri glemt å smile. Det er det som holder meg oppe i vanskelige perioder*». Dan smiler og sier seg enig: «*Ja, det er veldig viktig å huske å smile*». Dan har vært ute og røykt sigaretter ved flere anledninger under mitt besøk. Nå er det Casper sin tur. Han spør om vi vil være med ut. Vi beveger oss ut på terrassen, hvor det er varmt og solen skinner. Fra terrassen er det utsikt over området og de grønne plenene som Casper klipper for å få tiden til å gå. Casper forteller om sine håp og drømmer for fremtiden med stor iver og et smil rundt munnen:

Jeg ønsker meg et hus eller en leilighet med en liten hage. Jeg vil også ha to hunder, en pomeranian og en bulldogg. Jeg har en hund i hjemlandet mitt, men det er ikke mulig å få den hit. Og jeg vil ha fugler. I hagen foran huset vil jeg bygge et fuglehus. Jeg ønsker å bo i Norge, å jobbe å starte et nytt liv her. Om jeg blir sendt ut av Norge, kan de sende meg hvor som helst, men ikke til mitt hjemland. Jeg frykter for hva min tidligere arbeidsgiver vil gjøre meg med, om de finner meg.

Tilbake i leiligheten som disponeres av personalet tegner Peder et bilde av hvor komplekst menneskehandel feltet er. Han beskriver ulike situasjoner innenfor menneskehandel og hvor differensierte de er:

Noen er kommet og blitt lurt. De har kanskje hatt noen tøffe måneder, hvor de har jobbet mye og fått for lite betalt. Andre har blitt torturert og utnyttet på det aller groveste. Det er problematisk at refleksjonsperioden varer så lenge. At beboerne blir sittende så lenge på vent. Det er ikke alt som er menneskehandel. Nå er det rom for

tolkning fra aktør til aktør og mange blir sittende på vent i refleksjonsperioden, uten at den skulle vært innvilget i utgangspunktet.

Som Casper og Dan uttaler bruker de mye av tiden i refleksjonsperioden på å vente, og bekymre seg over sin usikre fremtid. Mye av tiden deres består av å *vente* på en telefon fra advokaten, *håpe* på positive svar vedrørende innvilget oppholdstillatelse i Norge, og *bekymre* seg for fremtiden. Dan og Casper er i en situasjon hvor livet deres er fylt med usikkerhet, men hvor de fortsatt har et håp om en bedre fremtid. De er i en situasjon hvor verken deres bekymring for å bli sendt tilbake til sitt hjemland, eller håp om å kunne starte et liv i Norge er realisert. Venting innebærer et engasjement basert på forventninger om et bedre liv (Bendixsen & Eriksen, 2018, s. 90). På mange måter er Dan og Casper i en livssituasjon hvor de venter i håp om en bedre fremtid. På den annen side oppleves de lange periodene med venting som utmattende, og de ønsker å fylle tiden med noe meningsfylt. Casper bruker ventetiden på å stelle i hagen. Slik prøver han å fylle ventetiden med noe meningsfylt og produktivt. Ved å endre ventetiden fra passiv til aktiv tid, kan nåtiden oppleves meningsfull (Bendixsen & Eriksen, 2018, s. 107). Casper og Dan opplever at ventetiden er nødvendig, for å nå sin drøm om en fremtid i Norge. Om drømmen ikke blir oppfylt, kan ventetiden på den annen side oppleves mindre verdifull i et retrospektiv (Bendixsen & Eriksen, 2018, s. 107).

Casper og Dan sin livssituasjon kan beskrives som en liminalfase, en form for overgangsfase eller udefinerbar mellomposisjon (Berg, 2012, s. 25). Livssituasjonen deres er preget av usikkerhet og uforutsigbarhet, både når det gjelder varigheten på ventetiden og utfallet av ventetiden. Som Casper forteller, er tilværelsen preget av et brudd med fortiden. Han bekymrer seg for å gå utenfor området i frykt for å treffe sin tidligere arbeidsgiver. Her og nå består livet av å vente, og usikkerhet rundt hva fremtiden vil bringe. Det «vanlige» livet som består av å stå opp om morgenen, gå på jobb eller skole, ha faste måltider og sovetider er fraværende for dem (Berg, 2012, s. 26). Lang ventetid, mangel på arbeid og aktivitetstilbud, trang økonomi og mangel på psykososiale tilbud reduserer flyktninger og asylsøkeres livskvalitet, og kan ha negative konsekvenser for deres helse (Berg, 2012, s. 27).

Casper og Dan sin historie viser at det temporære aspektet ved refleksjonsperioden kan føre til lange perioder med usikkerhet og venting. Å fylle hverdagen med mening, kan endre ventetiden fra passiv til aktiv her og nå. Hvordan tilgang til et aktivitetstilbud kan endre opplevelsen av å vente, vil diskuteres i kapittel fire.

Konklusjon

Dette kapittelet har vist hvordan sårbarhetsbegrepet påvirker flere faser i arbeidet med menneskehandel i Norge. På den ene siden har kapittelet utforsket hvordan sårbarhetsbegrepet påvirker utviklingen av velferdspraksiser rettet mot dem som anses som sårbar «nok». Ved å se begrepet i sammenheng med stat, politikk og velferdspraksiser har formålet vært å belyse hvordan sårbarhetsbegrepet påvirker arbeidet med menneskehandel i velferdsstaten Norge. Som intervjuene med de ulike aktørene på feltet belyser er refleksjonsperiode på mange måter det som bekrefter at en person er identifisert som et mulig offer for menneskehandel. Refleksjonsperioden gir også tilgang til noen av velferdsstatens goder i en begrenset periode. Som vist i starten av kapittelet er det ulike tilnærminger til identifisering av mulige ofre for menneskehandel i Bergen og Oslo. Mens politiet i Bergen ofte kontakter støtteapparatet for å koble dem på saken, er det i Oslo i større grad hjelpeapparatet som identifiserer. Grunnet ulike innganger til sakene for aktører, er det også ulike meninger om refleksjonsperioden er for lang eller kort, og det kan virke som om når hjelpeapparat blir påkoblet saken, i stor grad påvirker grasrotbyråkrater og frivillige aktører sin opplevelse av lengden på refleksjonsperioden, og terskelen for innvilgelse av refleksjonsperiode. Grasrotbyråkrater og frivillige aktørers opplevelse av sine arbeidspraksiser virker til å være avhengig av hvordan arbeidet omkring identifisering er systematisert og på hvilket tidspunkt i prosessen sosialarbeidere og aktører blir involvert i en eventuell søknad om refleksjonsperiode. Intervjuer som er utført med aktører på feltet har belyst hvordan mange av mine informanter opplever at identifiseringsprosessen er avhengig av den enkelte aktørs opplevelse av hva sårbar situasjon innebærer. Det kan derfor virke som om hvem som blir identifisert som et mulig offer for menneskehandel, er noe vilkårlig. Flere mener derfor at det er behov for et styrende organ, som kan organisere saker som omhandler menneskehandel. Et slikt styrende organ kunne ført til klarere retningslinjer og rammeverk, samt at sårbare mennesker behandles likt i møte med hjelpeapparatet.

Det neste kapittelet vil ta utgangspunkt i Rakels sin historie, og vise hvordan sårbarhetsbegrepet, og hvem som anses sårbar «nok» direkte påvirker hvem som blir inkludert i noen av velferdsstatens goder og får tilgang til hjelp, og hvem som i stor grad blir ekskludert fra velferdsstaten.

KAPITTEL TRE

ET LEGITIMT OFFER? Å KJEMPE FOR Å FÅ RETTIGHETER

Introduksjon

Why won't anybody help me? Why are we meeting these people, nothing happens?

I must re-live my story every time I share it. Why won't anybody help me?

Rakels utsagn skildrer hennes kamp for å få psykisk helsehjelp i Norge. Gjennom sitt ekteskap med en EØS-borger har hun tidligere fått innvilget midlertidig oppholdstillatelse i Norge. Hun har nå flyktet fra sin voldelige ektemann i Norge og fått avslag på sin søknad om oppholdstillatelse på selvstendig grunnlag. Ved å se nærmere på Rakel sitt møte med det norske helsevesenet søker jeg i dette kapittelet å se på relasjonen mellom hvilke rettigheter som tildeles en person og ideen om et verdig offer. Miriam Ticktin (2011) skriver om hvordan den moralsk legitime lidende kroppen er normativt konstituert. Gjennom sitt feltarbeid i Frankrike observerte hun hvordan helsearbeidere som arbeidet med papirløse immigranter, søkte etter bevis for kjønnsbasert vold som voldtekt eller tvangsekteskap, fordi dette var de mest signifikante faktorene de kunne benytte for å bevise sin menneskelighet, og derav være verdig humane unntak i Frankrike. Humanitær argumentasjon har blitt en del av hvordan Europa kontrollerer og styrer immigrasjon (Karlsen, 2021, s. 8). Hvilke kriterier må bli møtt for å anses som sårbar nok? Rakels historie belyser hvordan Norge benytter begrensede inkluderingspraksiser, for å inkludere irregulære migranter på en høyst usikker måte i velferdsstaten. Slike inkluderingspraksiser omtales ofte som «Precarious inclusion», hvor personer ikke blir totalt ekskludert, men innvilget i begrensede inkluderingspraksiser (Karlsen, 2021, s. 5). I dette kapitelet vil jeg med utgangspunkt i Rakels historie diskutere hvilke rettigheter hun har i møte med velferdsstaten, og hvem som blir ansvarlig for å avgjøre hvilken hjelp hun får tilgang til. Hva innebærer det å bli innlemmet i velferdsstaten på en prekær måte? Kapittelet vil ta utgangspunkt i mitt feltarbeid, hvor møte med Rakel bidro til

denne oppgavens forskningsfokus på sårbarhetsbegrepet og ideen om hva som konstituerer et verdig offer. Jeg vil også diskutere etiske dilemma som oppstod under feltarbeidet i møte med Rakel.

Et verdig offer

Ticktin (2017) peker på at barnet, flyktninger, mennesker utsatt for menneskehandel og dyr er klassiske symboler på uskyld og uskyldighet. Hun mener uskyldkonseptet er med på å kartlegge hva som anses som politisk mulig og umulig. Humanitære organisasjoner benytter ofte bilder av barn på sine hjemmesider og innsamlingsaksjoner for å få støtte til dem som blir ansett som mest sårbar (Ticktin, 2017, s. 577). Ticktin viser til bildet av Alan Kurdi, en tre år gammel Syrisk flyktning som ble skylt i land på stranden i Tyrkia i 2015. Bildet fikk global oppmerksomhet og ga flyktningkrisen et nytt bilde, uskyld (Ticktin, 2017, s. 577). På den annen side fikk skadede barn som prøvde å krysse grensen over til USA ikke samme oppmerksomhet (Ticktin, 2017, s. 577). Barna som forsøkte å krysse grensen fra Latin Amerika til USA i 2014 ble ikke kategorisert som barn, men ble omtalt som mindreårige, uavhengig av alder. De ble også assosiert med gjenger, narkotika og vold og ble gjort medskyldig i slike forbrytelser i kraft av å komme fra samme nasjonalitet, geografisk sted og sosioøkonomisk situasjon (Ticktin, 2017, s. 580). På den ene siden påpeker Ticktin (2017) at uskyld kan føre til oppmerksomhet rundt viktige kriser, på den annen side belyser hun hvordan konseptet om uskyld kan skape en distinksjon mellom hvem som er verdige, og hvem som er uverdige ofre.

Sårbarhetsbegrepet påvirker også hvem som anses som verdige og uverdige. Begrepet benyttes som et verktøy for myndigheter til å begrunne særskilte forpliktelser, og som et utvelgelseskriterium. Et eksempel på hvordan begrepet konkret operasjonaliseres er når det gjelder asylsøknader i Hellas. Alle immigranter som ankommer Hellas må gjennom en sårbarhetsvurdering, og det er kun de som blir identifisert som sårbare som får levere asylsøknad (Freedman, 2019, s. 8).

Sårbarhetsbegrepet blir også brukt av norske myndigheter ovenfor migranter som er i Norge uten opphold, men som er i omstendigheter som tilsvarer at de kan få særskilt behandling. Under mitt feltarbeid traff jeg Rakel som er i en prekær livssituasjon hvor usikkerhet preger hennes hverdag. Hun er ikke identifisert som et offer for menneskehandel, men er i en sårbar livssituasjon.

Rakels historie

En måned inn i feltarbeidet mitt, sitter jeg på toget fra Bergen til Oslo, da jeg får en sms på mobilen. Det er fra Elisabeth, en av studentene jeg har møtt ved utdanningstiltaket (se kapittel fire). Hun er fortvilet og vet ikke hva hun skal gjøre. I dag har Rakel, en venninne av henne, fått avslag på sin søknad om oppholdstillatelse, og er blitt tildelt dato for utreise fra Norge, skriver Elisabeth på sms til meg. Rakel sier at hun ønsker å ta livet sitt. Elisabeth har tidligere i feltarbeidet fortalt meg om Rakel og hennes situasjon, men jeg har ikke truffet henne selv. Rakel er fra et land utenfor EU, og fikk innvilget midlertidig oppholdstillatelse i Norge da hun flyttet sammen med sin mann som er EØS-borger til Norge. Mannen hennes var voldelig mot henne etter at de kom til Norge, og hun har nå flyktet fra han. Rakel forsøker å få oppholdstillatelse på selvstendig grunnlag. På telefonen er Elisabeth rådvill og vet ikke hva hun skal gjøre. Jeg anbefaler henne å ta kontakt med legevakten. Et par minutter senere får jeg en ny melding: Ambulansen er på vei hjem til Rakel.

Etter en kort stund kommer det en ny melding fra Elisabeth. Helsepersonellet på legevakten ønsker at en som snakker norsk kan oversette samtalen mellom helsepersonellet og Rakel. Rakel har nedsatt hørselsevne og har utfordringer med muntlig kommunikasjon på engelsk. Hun kan ikke snakke norsk. Elisabeth spør om jeg kan hjelpe dem? Det er mange forhold å ta hensyn til når jeg skal ta en vurdering. Hva er etisk riktig å gjøre i en slik situasjon? Jeg har én rolle som sosialantropolog på feltarbeid, og en annen rolle som medmenneske. De etiske aspektene ved denne situasjonen vil diskuteres senere i kapittelet.

Jeg ankommer perrongen på Oslo S og beveger meg raskt til bussen som går til legevakten, hvor jeg møter Elisabeth i inngangsdøren. I gangen hilser vi på sosialarbeideren som er på jobb og går sammen inn i rommet hvor Rakel sitter bøyd på sykehussengen. Hun ser så vidt opp, og øynene våre møtes. Øynene hennes er opphovnet og røde. Huden er blek og blikket hennes apatisk. Hun skjelver og gråter ukontrollert.

Sosialarbeideren henvender seg til meg. Hun er empatisk, og uttrykker at hun har stor medfølelse og empati for Rakel. Hun er selv nettopp kommet på jobb, og har derfor ikke stor kjennskap til saken, forklarer hun. Mens vi snakker, ser Rakel konstant ned i gulvet, tårene renner nedover kinnene hennes. Sosialarbeideren forteller om legens beslutning. Vurderingen er at Rakel skal dra hjem til Elisabeth i kveld. Etter at legen har vært i kontakt med den psykiatriske avdelingen på A-hus, har de kommet frem til at det mest hensiktsmessige er å ta kontakt med akutt teamet ved Distriktpsikiatrisk senter (bydel) neste dag. Et distriktpsikiatrisk senter (DPS) er hovedansvarlig for generelle tilbud innen den psykiatriske spesialhelsetjenesten. Sentrene tilbyr døgn- og dagtilbud, poliklinikk og akutt-team, og er

definert som en faglig selvstendig enhet. DPS er statlige klinikker, som samarbeider med kommuner i nærområdet. I 2018 var det 77 distriktpsikiatriske sentre i Norge.¹⁷ Alle innbyggere med statsborgerskap i Norge omfattes av et DPS.

Jeg spør sosialarbeideren om de mener det er riktig å sende Rakel hjem. Hun uttrykker at hun er veldig usikker, og ber oss om å bli på rommet, mens hun går utenfor. Hun kommer fort inn igjen. Hun har observert en mistenkelig mann i venterommet på legevakten. «*Jeg er født paranoid*» sier hun. Vi blir bedt om å holde oss i rommet. Rakel skjelver, og trekker kroppen mot seg i sykehussengen. Elisabeth forteller meg at hun er redd mannen på venterommet har tilknytning til eksmannen til Rakel. Sosialarbeideren kommer inn og forteller at den mistenkelige mannen hun observerte er gjort rede for. Han er på legevakten for å få hjelp. Han er nå inne på rommet ved siden av, og vi får beskjed om å pakke sammen tingene våre, vi må dra fort. Sosialarbeideren har sørget for at han blir holdt inne på rommet. På vei gjennom venterommet, uttrykker jeg min skepsis om avgjørelsen om å sende Rakel hjem, til sosialarbeideren og sykepleieren. Sosialarbeideren er også skeptisk til legens vurdering, forteller hun. Sykepleieren uttaler at det ikke er mer de kan gjøre for Rakel. Det tar fem minutter før taxien kommer utenfor sykehuset. Minuttene virker som en evighet. Sosialarbeideren hjelper oss å trille Rakel ut i rullestol til bilen, hun har ikke styrke til å stå på beina.

Elisabeth spør om jeg kan være med til hennes leilighet sammen med Rakel. Hun forteller at hun er bekymret for Rakel, og vet ikke om hun klarer ansvaret alene. I leiligheten ser jeg over dokumentet Rakel har fått fra legevakten, med kontaktinformasjon til DPS kontoret hun er henvist til. Det er over midnatt så alt må vente til i morgen. Elisabeth lager mat, Rakel forteller at hun ikke har klart å spise på mange dager. Morgenen etterpå ringer jeg til DPS kontoret. De har ikke kjennskap til saken, eller at Rakel er henvist til dem fra legevakten kvelden i forveien. Etter en lengre samtale, blir Rakel tildelt en akutt time neste dag. Kvinnen jeg snakker med spør om jeg kan bistå i møtet. Grunnet Rakels nedsatte hørselsfunksjon og manglende norsk og engelsk kunnskaper, er de usikker på hvordan de skal kommunisere med henne. Underveis lurte jeg på hvordan Rakel skulle gjort seg forstått i møte med helsevesenet i Norge, og hvordan skulle hun ha gjennomført telefonsamtalen med DPS kontoret dersom jeg ikke bistod?

Elisabeth tar kontakt med helsesenter for papirløse i Oslo, i påvente av DPS timen dagen etterpå. Hun har tidligere benyttet seg av deres tjenester, og har kjennskap til senteret

¹⁷ Fastlegers vurdering av distriktpsikiatriske sentre i Norge: <https://www.fhi.no/publ/2019/fastlegers-vurdering-av-distriktpsikiatriske-sentre-resultater-i-2018-og-u/> Sett: 20.04.2022

og noen av de frivillige som jobber der. Helsesenter for papirløse tilbyr Rakel en time samme dag, og informerer om at de vil bestille en tolk som skal delta digitalt i møte. Tolken snakker språket til Rakel og tegnspråk. Elisabeth henvender seg til meg etter telefonsamtalen og spør om jeg kan være med henne og Rakel til timen. Hun syntes det er tryggere å ha med en som snakker norsk i møtet, for å unngå misforståelser, forteller hun. Hun forteller også at hun syntes det er vanskelig å skulle ha ansvaret for Rakel alene. Hun er konstant bekymret, og klarer ikke å slappe av.

Hos helsesenter for papirløse er det en mannlig lege og en kvinnelig sykepleier som deltar på møte, i tillegg til en kvinnelig tolk som deltar digitalt. Rakel skjelver og ser ned i gulvet på møterommet. Hun kniper meg hardt i hånden, hun er nervøs. Elisabeth sitter på den ene siden av henne og jeg på den andre. Tolken ønsker å starte møtet med at alle introduserer seg og forteller om sin rolle og hva de kan bistå Rakel med. Tolken kommuniserer med Rakel gjennom muntlig kommunikasjon, tegnspråk og skriftspråk. Hun forteller om de ulike rollene til dem som deltar i møte. Alle i rommet er opptatt av å se på Rakel når de henvender seg til henne. Kommunikasjonen går vekselvis på norsk og engelsk. Rakel åpner seg litt opp for tolken og forteller deler av sin historie til henne. De frivillige på helsesenteret er opptatt av hva de kan gjøre for Rakel, og hva hun føler hun trenger hjelp til. Hun forteller at hun trenger hjelp, og at hun er ekstremt deprimert og frykter for sitt eget og familiens liv om hun blir tvangsreturnert til sitt hjemland. Etter at hun valgte å gifte seg med en mann fra et annet land, har de andre innbyggerne i landsbyen hun kommer fra vist avsky mot henne og familien. Hun har nylig flyktet fra ektemannen sin og ønsker en skilsmisse. Det forverret situasjonen hennes ytterligere, og har forverret den allerede eksisterende frykten hun har levd med.

Helsesenteret tilbyr henne å komme tilbake noen dager senere. Da er den mannlige legen som deltar i møtet på helsesenter for papirløse til stede, og de tilbyr henne en time for å snakke med ham. Samtidig anbefaler de henne å gå på timen hos DPS, for å høre hva de kan gjøre for å hjelpe henne. Rakel er svært skeptisk til DPS. Hun er redd at hun skal bli tvangsinnlagt, og hun er redd for å ikke bli forstått. De frivillige på helsesenteret forklarer hennes rettigheter og anbefaler henne på det sterkeste å stille til timen.

Dagen etterpå er Rakel ekstremt skeptisk og bekymret for timen på DPS. Hun skjelver og føler seg svimmel i venterommet på DPS. Hun må sette seg ned. Øynene hennes er fulle av tårer. En mann og en kvinne kommer ut døren og ber oss om å følge dem. Elisabeth holder rundt Rakel hele veien til møterommet. Rakel setter seg og ser ned i gulvet. Hun sitter med armene i kors og tårene renner nedover kinnene hennes. Etter Rakels ønske, forteller jeg hennes historie. De ansatte ved DPS stiller spørsmål, og henvender seg til Rakel. De ønsker å

vite mer om hennes selvmordstanker. Hvor lenge har hun hatt selvmordstanker? Har hun visualisert hvordan hun skal utføre selvmordet? De snakker vekselvis på norsk og engelsk. Jeg viderefremidler til Elisabeth som igjen benytter en app på mobilen for å oversette fra engelsk til Rakels skriftspråk. Deretter trekker mannen og kvinnen seg ut av rommet for å evaluere situasjonen og eventuelle tiltak.

Det er total stillhet i rommet. Elisabeth spør Rakel om hun vil ha vann. Rakel ønsker ikke vann. Hun er livredd og føler seg kvalm. Rakel forteller at hun er redd for å bli innlagt, redd for å ikke bli forstått, redd for å bli sendt tilbake til hjemlandet sitt. Døren åpner seg og kvinnen og mannen kommer inn igjen. De snakker vekselvis på norsk og engelsk og henvender seg til meg og Rakel. Kvinnen er rolig i stemmen. Hun forklarer at selv om Rakel ikke har oppholdstillatelse har hun rett på akutt hjelp. Det er derfor hun er tildelt timen i dag. Men de anser ikke at det er akutt fare for selvmord, og kan derfor ikke tilby Rakel videre behandling. Jeg henvender meg til Elisabeth og Rakel for å fortelle om vurderingen.

Over en periode på tre dager har Rakel måtte gjenoppleve sin traumatiske historie på legevakten, helsesenter for papirløse og DPS. Jeg henvender meg til de ansatte ved DPS og spør dem om det er slik at de ikke kan tilby henne noe hjelp i denne situasjonen. De svarer at de er ett akuttsenter, og de må evaluere om det er akutt fare for personen eller andres liv. De anser ikke Rakel sin situasjon som akutt, selv om de har den største empati for alt hun har vært igjennom. Hvor kan vi henvende oss for å få hjelp, spør jeg. De er usikre. De foreslår helsesenter for papirløse og at vi kan benytte internett for å se etter mulige hjelpetiltak for papirløse i riktig bydel. De forstår ikke hvorfor Rakel er henvist til denne bydelen, når hun ikke bor i den. Vi får med andre ord ingen hjelp eller alternative steder for å oppsøke hjelp. Rakel ser ned i gulvet. Jeg ser på dem og spør: «*Kan dere ikke tilby henne noen form for hjelp?*» De presiserer at hun er heldig som har mennesker som tar vare på henne rundt seg, men påpeker at det kan være en stor påkjenning for dem rundt Rakel. «*Det må være et sted vi kan få hjelp*», sier jeg. Det kan ikke være ansvarlig å sende henne hjem i en slik tilstand. De ser på hverandre. De går utenfor igjen for å diskutere. De kommer raskt inn igjen. De tilbyr henne en enkeltstående time neste fredag. Det er syv dager til. Vi går ut av lokalene til DPS og mot T-banen. Rakel henvender seg til oss. Hun lurte på hvorfor hun skal gå til timene: “*I have to go through my traumas again every time we tell someone my story. Why won't anyone help me? I don't know what to do.*” Vi snakker om timen neste fredag. Hun ønsker ikke å gå: “*Why should I? No one wants to help me. Why should I go through everything repeatedly? No one wants to help me anyway.*”

Rakels historie handler om en vanskelig livssituasjon med mye usikkerhet. Hun er

avhengig av å bli ansett som et verdig offer, for å få hjelp av helsevesenet. Ved å få innvilget en akutt time hos DPS, inkluderes Rakel i velferdsstaten på en svært begrenset måte. Rakel har som alle innbyggere i Norge, med eller uten oppholdstillatelse, rett på akutt helsehjelp. Ved å gi henne en time ved DPS for evaluering, ble hun innlemmet i velferdsstaten. Ved å evaluere at det ikke var akutt fare for selvmord, ble hun ekskluderte fra videre behandling i velferdsstaten. Rakel ekskluderes også fra andre deler av samfunnet, som eksempelvis fra arbeidsmarkedet og hun har ikke mulighet til å ta utdanning.

Som diskutert i introduksjonskapittelet benyttet Misje (2021) begrepet «Precarious inclusion» for å beskrive hvordan hjemløse migranter ikke direkte blir ekskludert fra offentlig sosial velferd, men blir inkludert på en høyst usikker måte gjennom bestemmelser rettet mot å sikre kroppslig overlevelse. «Precarious inclusion» kan også benyttes om Rakel sin kamp for å få hjelp. Helsepersonell på legevakten og DPS kontoret ble ansvarlige for å vurdere om Rakel var et verdig offer, som skulle få innfridd rettigheter og tilgang til helsetjenester. Rakels historie belyser de praktiske og etiske dilemmaer som helsearbeidere står ovenfor når kriteriet for å bli inkludert i velferdsstaten avhenger av oppholdsstatus og ikke helsebehov (Karlsen, 2021, s. 1). På legevakten hadde sosialarbeideren og sykepleieren ulike perspektiver på hva som var det riktige å gjøre. Hvor sosialarbeideren på den ene siden var skeptisk til avgjørelsen om å sende Rakel hjem, opplevde sykepleieren på den annen side at det ikke var mer de kunne gjøre for Rakel. I møte med DPS kontoret ble saken til Rakel først avslått, da den ikke ble ansett som akutt. De ansatte ved DPS var usikre, og kunne ikke bistå i hvor Rakel eventuelt kunne henvende seg for å få hjelp. Situasjonen til Rakel støtter også Misje (2021) sin konklusjon om at prekære immigranter¹⁸, blir avhengig av sosialarbeideres empati og velvilje og ikke rettigheter. I situasjonen hos DPS kontoret, avsto de Rakels rett til videre psykisk helsehjelp. Etter gjentatte spørsmål om hvorfor de ikke kunne hjelpe henne, ble Rakel tilbudt en ny time. Det kan være at min tilstedeværelse i situasjonen, som norsk, med kunnskap om Rakel sine rettigheter bidro til at hun ble tilbudt en time. På den annen side kan det også virke som om det var sympati og velvilje som gjorde at de etter en ny vurdering valgte å tilby henne en enkeltstående time, da de i utgangspunktet ikke vurderte saken hennes som nødtilfelle. For mennesker som møter og jobber med personer i sårbare livssituasjoner, kan det oppstå etiske utfordringer. Er det mulig å ta avgjørelser som fagperson, uten at empati og medfølelse er faktorer som påvirker valget? Og hvor går grensen mellom de ulike rollene?

¹⁸ Mennesker i usikre og vanskelige livssituasjoner med få rettigheter og svak tilgang til bistand.

Å utføre feltarbeid blant sårbare grupper: Ethiske utfordringer og etisk viktige øyeblikk

Under mitt feltarbeid har det oppstått situasjoner som har vært etisk utfordrende. Å utføre feltarbeid blant sårbare grupper er preget av konstante forandringer og endringer. Feltet er dynamisk, og endringene kommer frem både i menneskene som studeres, men også i krefter og prosesser utenfor subjektets kontroll. Ethiske spørsmål som kommer frem under forskning, er også dynamiske og må konstant reflekteres over. For å utøve etisk forskning i praksis, kan forskere benytte et analytisk rammeverk som skiller mellom prosedyreetikk og etikk i praksis (Guillemin & Gillam, 2004, s. 261).

Møte med Rakel kan kategoriseres som et etisk viktig øyeblikk under mitt feltarbeid. Det var en vanskelig og uforutsett hendelse som oppstod, og hvilken beslutning som ble tatt i forhold til om jeg skulle involvere meg i situasjonen eller ikke kunne få store konsekvenser for Rakel. Å utføre kvalitativ forskning, studere komplekse sosiale problemer eller å utføre feltarbeid blant sårbare grupper innebærer at uforutsette situasjoner oppstår som krever at det blir tatt umiddelbare beslutninger. Når er det etisk riktig eller nødvendig å involvere seg i situasjoner som oppstår under feltarbeid? Hvordan skal man respondere på en slik situasjon og hva er etisk riktig? Når et menneske er i alvorlig nød og forskeren er i en posisjon til å respondere, vil det å ikke blande seg inn i situasjonen grunnet objektiv forskning være etisk uholdbart (Pittaway, Bartolomei, & Hugman, 2010, s. 235). Handling fra en forsker kan noen ganger være etisk nødvendig (Pittaway, Bartolomei, & Hugman, 2010, s. 235). Hvordan skal en sosialantropolog forholde seg til å vekselvis være antropolog og medmenneske under et feltarbeid, og hvordan avgjøres det hvilken rolle som skal vektlegges i ulike situasjoner?

Da jeg satt på toget og fikk en melding fra Elisabeth med spørsmål om å bistå i å oversette kommunikasjonen mellom helsepersonellet på legevakten og Rakel var min umiddelbare respons som medmenneske at det etisk riktige å gjøre var å bistå. Som sosialantropolog måtte jeg vurdere mange aspekter før jeg tok en beslutning. Hvordan ville det påvirke forskningen om jeg involverte meg i situasjonen? Hvilken rolle ville jeg eventuelt bære i møte med Rakel og helsepersonellet? På den annen side, hvilke konsekvenser ville det fått for Rakel om det ikke var noen som kunne oversette kommunikasjonen mellom henne og helsepersonellet, og hvordan ville det påvirket Rakel sitt liv og livssituasjon? Fra et medmenneskelig perspektiv så jeg ikke et annet alternativ enn å bistå i situasjonen, og fra et sosialantropologisk perspektiv anså jeg det som etisk nødvendig å respondere. Min vurdering var at det handlet om liv eller død og jeg valgte å involvere meg i situasjonen.

Når man veksler mellom roller, oppstår det også etiske utfordringer i forhold til hvilke

historier og situasjoner som kan benyttes i det skriftlige materialet som produseres i etterkant av feltarbeidet. Er det etisk riktig å gjenfortelle Rakel sin historie? Fra vårt første møte informerte jeg Rakel om min rolle som sosialantropolog. Vi har hatt mange samtaler, hvor hun har gitt meg sitt samtykke til å gjenfortelle hennes historie og møte med det norske helsevesenet, men er det tilstrekkelig? Rakel møtte meg da hun var i en svært sårbar situasjon, og hun opplevde at jeg kunne hjelpe henne i møte med helsevesenet. Følte hun seg forpliktet til å gi sitt samtykke?

Å veksle mellom roller innebærer også at det oppstår etiske dilemma i forhold til hva som er etisk riktig å inkludere i det skriftlige materialet. Har man som forsker vært tydelig nok på å informere om sine ulike roller? I klasseromsituasjonen med de andre kvinnene jeg møtte under feltarbeidet var alle informert om min rolle i klasserommet (se kapittel fire). At jeg ikke deltok i klasseromsundervisningen på lik linje med studentene, men satt med en datamaskin skapte også oppmerksomhet om min rolle i klasserommet. I møtet med Rakel derimot var det ikke et klart skille mellom rollene som medmenneske og antropolog, og desto viktigere at det ble tydelig presisert i våre samtaler. De samtaler vi har hatt hvor hun har uttrykt at det hun forteller er konfidensielt er ikke medtatt i det skriftlige materialet. Rakel sin identitet er anonymisert, og mange markører som nasjonalitet, alder, utdanningsnivå, bydel hvor hun bor og hvor lenge hun har oppholdt seg i Norge er med hensikt ikke medtatt i teksten, for å sikre anonymitet. Rakel har også gitt sitt samtykke og uttrykt at hun ønsker at noen skal formidle hennes kamp for å bli ansett som et verdig offer og få nødvendig og livsviktig helsehjelp i Norge. Med grunnlag i de punkter som er fremstilt, er den etiske vurderingen at Rakel sin historie blir en del av tekstmaterialet i denne oppgaven.

En vedvarende prekær situasjon

Rakel og jeg sitter på vår faste kafé og drikker kaffe. Det er et år siden jeg traff henne første gang. Hun smiler, og øynene hennes lyser. Hun har anket vedtaket om utvisning og har ikke fått en avklaring på sin prekære livssituasjon. Hun venter fortsatt på svar om hva fremtiden vil bringe. Hun har det bedre nå, forteller hun, men hun er utslitt av å bekymre seg å vente. Hun ser på meg: «*How long must i wait?*»

Rakel forteller at hun er blitt tildelt en støttekontakt, som hun treffer to ganger i uken. Hun viser meg bilder av steder hvor de går på turer og forteller at støttekontakten lærer henne det norske skriftspråket. Hun blir opprømt: «*I have to show you something*». Hun tar opp mobilen og smiler: «*Look what I made*». Hun forteller at støttekontakten har ordnet en plass på et sykurs til henne. «*I couldn't sew before but look what I've made: Make-up bags, purses*

and cushion covers». Dagene går fortere og hun glemmer sin egen situasjon for noen timer forteller hun:

I don't know how long I must wait. I worry every day that a letter will arrive in the post saying that I will be sent out of Norway. Meeting other people, being social and having some routines and activities helps a lot. I'm not as worried all the time. I forget my situation for a little while.

Et år etter at jeg traff Rakel for første gang er hennes fremtid i Norge fortsatt uavklart. Tilgang til et aktivitetstiltak reduserer bekymringene hennes i perioder. Hun opplever at egen livssituasjon er bedre. Hvorfor gikk det så lang tid før Rakel fikk hjelp? Det kan virke som om hun var avhengig av å treffe et menneske i det norske velferdssystemet som anså henne som et verdig offer. At hun var en person som hadde rett på å få utløst noen av sine rettigheter. En individuell tilnærming til enkeltsaker, fører til at mennesker behandles ulikt, avhengig av hvem de møter. Det fører ikke til strukturelle endringer for en hel gruppe, men til at individer blir avhengig av sympati og velvilje i møte med andre for å få hjelp i en prekær livssituasjon.

Rakel er fortsatt i en svært prekær livssituasjon, hvor usikkerhet for egen fremtid og lange perioder med venting preger hverdagen hennes. Hvordan Rakel kategoriseres påvirker hvilke rettigheter hun innvilges i Norge. Fordi hun er kategorisert som irregulær migrant, og ikke anses som sårbar nok til å få innvilget et eksepsjonelt humanitært unntak, blir hun inkludert i velferdsstaten på en høyst usikker måte. I vedtaket om avslag på oppholdstillatelse fra UDI, står det at selv om det er opplyst at Rakel og mannen har flyttet fra hverandre, vil søknaden likevel behandles som en søknad om familieinnvandring fordi de fortsatt er registrert som gift. Søknaden avslås på grunnlag av at det ikke er dokumentert at referansepersonen (som er Rakel sin mann) har oppholdsrett som arbeidstaker etter utlendingsloven. Referansepersonen har ikke inntekt, arbeidskontrakt og mottar ikke ytelser fra NAV. Videre står det at UDI er informert om at Rakel skal ha blitt utsatt for mishandling i familieforholdet. UDI henviser til EMK artikkel 8 (Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen) som beskytter retten til et etablert privatliv og familieliv. UDI mener at vedtaket er i samsvar med EMK artikkel 8 som først og fremst beskytter et allerede etablert familieliv. UDI sin vurdering er at det ikke er anført at det foreligger sterke menneskelige hensyn eller særlig tilknytning til Norge i lovens forstand, og at hjemlandet til Rakel anses som trygt å returnere til.

Utlendingsdirektoratet oppgir på sine nettsider at mennesker anses som sårbare og kan ha spesielle behov for tilrettelegging eller oppfølging fra norske myndigheter om de er utsatt

for vold og mishandling i familien, eller har fysiske eller psykiske helseproblemer. I utgangspunktet kan Rakel derfor kategoriseres som sårbar i Norge. UDI valgte å ikke legge denne delen av livshistorien til Rakel til grunn i sin vurdering av hennes oppholdstillatelse. I all hovedsak var det Rakel sitt ekteskap med en EØS borger som ble lagt til grunn for UDI sin avgjørelse. At hun var utsatt for mishandling i sitt ekteskap, ble ikke ansett som eksepsjonelt nok til å få innvilget et eksepsjonelt humanitært unntak. I prosessen med å kategorisere de verdige ofrene fra de uverdige ofrene, benyttes kun deler av menneskers historie til å avgjøre om de er sårbare eller ikke. Rakel er identifisert som en irregulær migrant, og den er den delen av hennes historie som blir benyttet i vurderingen. For å anses som et verdig offer, og innvilges eksepsjonelle humanitære unntak, må en person sin historie «sjekke» av i de riktige boksene.

Konklusjon

Dette kapittelet har belyst Rakel sin kamp for å få nødvendig helsehjelp i Norge. Fordi hennes livssituasjon ikke blir ansett som sårbar nok, og hun ikke plasseres i en av kategoriene som gir et eksepsjonelt humanitært unntak, blir hun inkludert i velferdsstaten på en svært begrenset måte. Kapittelet har forsøkt å belyse hvordan sårbarhetsbegrepet direkte påvirker hvilken hjelp og tilgang til velferdsstatens goder en person blir tildelt. I Rakel sitt møte med legevakt og DPS fikk hun kun den mest elementære helsehjelpen for å sikre hennes kroppslige overlevelse. Hun ble ikke ansett som sårbar nok til å tildeles helsehjelp utover det som kan betegnes som akutt helsehjelp, for å sikre liv og helse. Hun ble avhengig av menneskene hun møtte sin empati og velvilje i sin kamp for å få hjelp. Etter et år ble hun tildelt en støttekontakt som viste empati og medfølelse for hennes livssituasjon. Slik fikk hun tilgang til et sykurs, som hun opplever at gir henne en meningsfylt hverdag. Rakels historie belyser hvordan politikkutforming og velferdspraksiser basert på ideen om sårbarhet, direkte påvirker mennesker i prekære livssituasjoner sin hverdag.

Dette kapittelet har også diskutert etiske utfordringer som kan oppstå under feltarbeid med sårbare grupper. Mitt møte med Rakel kan karakteriseres som et etisk viktig øyeblikk under mitt feltarbeid. Vurderinger som tas av en forsker kan få store konsekvenser for mennesker. Å navigere mellom rollen som medmenneske og sosialantropolog, krever kontinuerlige etiske refleksjoner. På den ene siden må en forsker være forsiktig med å ikke gi falske forhåpninger om at hen kan påvirke sine informanter sin livssituasjon. På den annen side kan det være etisk nødvendig for en forsker å handle å gripe inn i en situasjon.

Det neste kapittelet tar utgangspunkt i mitt feltarbeid på en utdanningsinstitusjon som

tilbyr utdanning til kvinner utsatt for menneskehandel. Kategorien ofre for menneskehandel anses som sårbar nok til å få innvilget eksepsjonelle humanitære unntak. Jeg vil belyse hvordan kvinner identifisert som mulige ofre for menneskehandel, og som har fått innvilget refleksjonsperiode opplever sin egen livssituasjon, og hvordan tilgang til et aktiviseringstilbud påvirker dere hverdag, opplevelse av ventetid og håp for fremtiden.

KAPITTEL FIRE

ET VERDIG, SÅRBART OG AKTIVT OFFER

Innledning

En dag under feltarbeidet sitter Sarah og Samira og jeg på en benk utenfor skolen, hvor de studerer. Det er første dag etter sommerferien, og solen skinner fra skyfri himmel. Vi har ikke sett hverandre på en måned. Jeg spør dem hvordan ferien har vært. «The vacation has been ok», forteller de. Sarah trekker pusten, og ser ned:

It's been some long days to. It's hard not have anything to do. I have been looking forward to school. I have been waiting over a year for answers regarding my temporary residence permit. It's exhausting to wait, but what can I do? It helps to have something to do.

Samira forteller:

Things take time in Norway. All we can do is wait. I have started Norwegian lessons now, at the same time as I take my education. It is much better to get up in the morning and have something to do, than just sit around and wait. Also, Norway demands that we have 550 hours of Norwegian lessons to get a residence permit. The faster I take the lessons, the sooner I can apply for a resident permit, get a job, and support myself and my child.

Sarah og Samira er identifisert som mulige ofre for menneskehandel, og ansett som sårbare nok til å få innvilget refleksjonsperiode. Deres skildringer av egne livssituasjoner kan beskrives som “agency-in-waiting”, som betegner kapasiteten til å handle i nåtiden og hverdagen, til tross for en vanskelig og usikker livssituasjon (Brun, 2015, s. 6). Begrepet beskriver det komplekse forholdet mellom å bevege seg videre i livet, samtidig som man føler seg låst i nåtiden og forholder seg aktivt til alternative og endrede forestillinger om fremtiden (Brun, 2015, s. 1).

Dette kapittelet tar utgangspunkt i mitt feltarbeid hvor jeg har fulgt et aktiviseringsstilbud som tilbyr utdanning til kvinner som har fått innvilget refleksjonsperiode i

Norge. Å ta del i studentenes skolehverdag og diskusjoner med studentene har gitt meg et innblikk i hvordan studentene blir sett på av dem som igangsetter tiltaket, og hvordan studentene selv opplever sin egen situasjon.

Kapittelet vil benytte begrepene håp, venting og «agency-in-waiting» som analytisk utgangspunkt for å diskutere dikotomiseringen mellom å være sårbar og aktiv. Hvordan forholder reflektanter seg til dikotomien sårbar, men aktiv? Hvilke subjektposisjoner skapes i møte mellom å være sårbar og samtidig aktiv? Hvilken innvirkning har fremtidshåp på studentenes opplevelse og kapasitet til å vente? Hvordan anses studentene etter at de er blitt identifisert, og hvordan opplever de selv sin egen livssituasjon? Jeg argumenterer for at ofre for menneskehandel på den ene siden må anses som sårbare for å bli identifisert, men på den annen side er avhengige av å være aktive for å få tilgang til aktiviseringstilbud i refleksjonsperioden. Bidrar dikotomien også til å skape en diskrepans mellom hvordan ofre for menneskehandel anses før og etter de er identifisert?

Et studietilbud for tøffe kvinner i en sårbar situasjon

Studietiltaket hvor jeg gjennomførte feltarbeidet som dette kapittelet er basert på er lokalisert i Oslo. Tiltaket tilbyr utdanning og aktivisering til kvinner identifisert som mulige ofre for menneskehandel i Norge. Et mål med tiltaket er å sysselsette kvinner i refleksjonsperioden, og gi dem mulighet til å ta en utdanning som kan gi inntektsgivende arbeid i fremtiden. Tiltaket er veletablert og ble startet i 2007 og får økonomisk støtte fra justisdepartementet. Navnet på skolen, lærerne, utdannelsen og kursene studentene får tilgang til, anonymiseres i denne oppgaven, for å sikre studentenes og skolens anonymitet.

«Akademiet» tilbyr seks ulike kurs over en periode på ett år, og alle kursene avsluttes med praktisk eksamen. Ved bestått eksamen gis det dokumentasjon og diplom på opplæringen. Studentene ved tiltaket får utlevert nødvendig utstyr for å gjennomføre utdannelsen, og får beholde utstyret når de er ferdig. Utstyret benyttes både i undervisningen og for å praktisere på egenhånd utenfor skolen. Tanken er at utstyr og produkter skal kunne bidra til å gi dem mulighet til å starte opp egen virksomhet eller gi dem inntektsgivende arbeid når de er ferdig utlært.

Jeg observerte to av kursene som det gis undervisning i. Akupunktur opplæring og et kurs som var en kombinasjon av selvutvikling og produktlære. Lærerne som underviste klassen hadde bred erfaring og kompetanse. Vilde, læreren som var ansvarlig for akupunktur opplæringen hadde undervist i tiltaket i åtte år. Anette underviste i selvutvikling og produktlære. Det var første gang studentene ved tiltaket ble tilbudt dette kurset, og første gang

hun underviste i tiltaket. Hun hadde bred erfaring med å undervise i andre kurs ved skolen.

Kursene er bygget opp slik at det ikke er en forutsetning å kunne lese eller skrive. Læringsmetoden bygger på «learning by doing», hvor undervisningen vektlegger praktisk øving, og det benyttes visuelle effekter som tegning, bilder og film. Det var undervisning to dager i uken fra kl. 10.00-15.00. I perioder før og etter ferie og ved eksamen, var det lagt opp til mer intensivt undervisning, og det varierte fra to til fire dager i uken på skolen.

For å bli tilbudt skoleplass, gjennomføres det inntaksintervjuer i regi av ansatte ved skolen. En ansvarlig for intervjuene fortalte meg om hvilke faktorer de vektla når de vurderte å tilby en student studieplass. Hun fortalte at det var viktig at kvinnene fungerte i en gruppe, og i et klasserom med andre kvinner. Motivasjonen for å studere var også viktig, og hvorvidt det var en reell mulighet for å fullføre studiene basert på kvinnenens livssituasjon der og da.

I mitt første møte med skolens rektor og Vilde, fortalte de meg om studentene. Rektor forklarte at kvinnene var ulike, og at de var i svært sårbare situasjoner. Han fortalte at det tidligere hadde forekommet vold og utagering blant studentene, og at de til tider kunne bruke tøft språk mot hverandre. De var på den ene siden tøffe og harde, men på den annen side sårbare, mente han. Han fortalte at Vilde hadde en god balanse mellom å være hard og myk i undervisningen, og at dette var en forutsetning for å få respekt av elevene i klassen.

Rektors beskrivelse av studentene belyser hvordan tiltaket anså kvinnene både som sårbare, men også som handlende individer. Ved å gjennomføre inntaksintervjuer som vektla motivasjonen for å studere, så tiltaket etter kvinner som hadde «agency-in-waiting». Kvinner som hadde kapasitet til å handle her og nå, og som tiltaket anså at hadde handlekraft til å omgjøre passiv ventetid til aktiv ventetid. Studentene er på den ene siden avhengig av å anses som sårbare for å identifiseres og få tilgang til tiltaket, og på den annen side avhengig av å anses som aktive og handlende for å få en studieplass. Dette kan peke på en diskrepans mellom hvordan mulige ofre for menneskehandel anses før og etter de er identifisert.

Identifisert, men ikke verifisert

Jeg kom i kontakt med totalt syv kvinner i tiltaket og ble spesielt godt kjent med fire av dem, som jeg snakket mye med og satt sammen med i lunsjen. Alle kvinnene var identifisert som mulige ofre for menneskehandel, men var ikke verifisert som et offer for menneskehandel. Kvinnene hadde fått innvilget refleksjonsperiode, som ga dem midlertidig oppholdstillatelse i Norge. Det midlertidige aspektet ved oppholdstillatelsen førte til at studentene måtte forholde seg til komplekse temporaliteter som formet deres opplevelse av å vente. De måtte forholde seg til en temporalitet her og nå preget av usikkert og bekymringer, samtidig som de forholdt

seg til en fremtidsorientert temporalitet, fylt med håp og bekymringer.

Samira var en kvinne i begynnelsen av trettiårene som hadde fått innvilget midlertidig oppholdstillatelse, og fått utvidelse flere ganger. Hun hadde vært identifisert i to og et halvt år da jeg traff henne og hadde født sin sønn i Norge. Hun hadde svært gode engelskkunnskaper og snakket også godt norsk, og fortalte at hun selv hadde lært seg det norske språket. Samira hadde tidligere gjennomført fire av kursene ved skolen, og fullførte de to siste kursene samtidig som jeg utførte feltarbeidet. Hennes håp for fremtiden var å få bli i Norge og starte et liv med sin sønn: «*I hope Norway gives me and my son a chance. If we get thrown out of Norway, I will cry*». Samira fortalte at hun håpet at utdannelsen hun fikk gjennom tiltaket kunne hjelpe henne med å få inntektsgivende arbeid i Norge, slik at hun kunne forsørge seg selv og sin sønn.

Sarah, en kvinne i midten av tyveårene hadde vært identifisert i ett år da jeg traff henne. Hun hadde en datter, og ventet på svar om midlertidig oppholdstillatelse i Norge. Hun deltok både i akupunktørutdannelsen og på selvutviklingskurset. Sarah hadde svært gode engelskkunnskaper og ønsket å lære seg norsk. Hun prøvde å snakke norsk med meg så ofte hun kunne, og spurte om jeg kunne oversette ord fra engelsk til norsk. Hun fortalte ved flere anledninger at det betydde mye for henne å få gå på skolen: «*I love being in school. If I can get a job after I am finished with my education, I would be the happiest woman in the world*». Hun fortalte at hun hadde håp om en fremtid for seg selv og sin datter i Norge, men at hun brukte mye av tiden sin på å bekymre seg for hva som ville skje om hun ikke fikk bli i Norge.

Elisabeth var en kvinne i midten av tyveårene som hadde vært identifisert som et mulig offer for menneskehandel i litt over et år. Hun deltok i første halvdel av akupunktør kurset, men ble syk underveis i utdanningsløpet, og utsatte utdannelsen til det kommende semesteret. Hun deltok også i deler av selvutviklingskurset. Hun fortalte at hun var usikker på hvordan fremtiden ville bli, men ønsket å ha mulighet til å kunne bli i Norge. Hun hadde svært gode engelskkunnskaper, og var en dedikert student som alltid tok skriftlige notater i klasserommet.

Malene var i begynnelsen av tyveårene, og var den yngste kvinnen i klassen. Hun deltok i selvutviklingskurset, og skulle gjennomføre flere kurs på skolen etter mitt feltarbeid. Hun hadde en datter, og fortalte at hun gikk på skolen for å gi datteren en bedre fremtid. Også hennes engelsk språkkunnskaper var svært gode. Hun takket ofte læreren i klasserommet for undervisningen og skolen: «*Thank you so much for this school, and thank you so much for being so patient with us*». Malene var en svært aktiv student som stilte mange spørsmål i klasserommet og som delte villig av sine livshistorier og tanker.

Isabella var en kvinne i midten av trettiårene som deltok i akupunktur opplæringen. Hun hadde flere barn, men de bodde ikke med henne i Norge. Hun fortalte at hun hadde en drøm om å kunne benytte utdannelsen til å starte en bedrift, og forsørge seg selv og sine barn: *«I don't know what this education means for the other women, but for me this opportunity means everything. I want to move back to my home country, start a business and provide for my family»*. Isabella sluttet på skolen noen måneder ut i feltarbeidet, og jeg traff henne ikke igjen. Skolen har taushetsplikt for forhold som involverer studentene direkte, og jeg fikk derfor ikke informasjon om hvorfor hun sluttet på skolen.

Nora var i midten av trettiårene, og hadde vært i Norge i seks måneder da jeg traff henne. Hun ble tilbudt skoleplass først mot slutten av selvutviklingskurset, og fikk tilbud om å gjennomføre hele kurset på nytt i det kommende semesteret.

Lisa var i slutten av tyveårene, og hadde en datter. Hun deltok i akupunkturkurset noen uker før eksamen. Hun hadde tidligere vært elev ved skolen, og fikk delta i undervisningen før hun skulle ta opp igjen eksamen. Hun snakket ikke engelsk, men hadde svært gode norsk kunnskaper.

Praktisk undervisning som metode: Learning by doing

Undervisningen foregikk i et avlangt rom, med glassvegger på den ene langsiden, som ga innsyn inn i bygget, og vinduer langs den andre langsiden, hvor man kunne se ut på en travel motorvei. Rommet var hvitt, og vinduene slapp inn store mengder med sollys som ga gode arbeidsforhold. Langs vinduene var studentenes faste arbeidsplasser, hvor det nødvendige utstyret de hadde fått utlevert var plassert. Fremst i klasserommet, stod det en tavle med store papirark. Læreren Vilde benyttet tavlen i undervisningen for å tegne å forklare metodene som skulle læres gjennom dagen. Tegningene og forklaringene som ble laget underveis var tilgjengelig for studentene under hele undervisningsperioden.

Undervisningen startet med at Vilde forklarte hva de skulle gå igjennom i løpet av skoledagen. Hun benyttet ofte tavlen for å tegne og forklare. Deretter gjennomførte hun en demonstrasjon av dagens læringsmål. Den ble alltid utført ved en av studentenes arbeidsplasser, og Vilde rullerte på hvilken arbeidsplass hun benyttet for å vise teknikker og metoder. Under demonstrasjonen plasserte studentene seg i en ring rundt arbeidsplassen. Vilde brukte god tid og svarte på spørsmålene som studentene stilte underveis. Studentene filmet ofte teknikkene og metodene Vilde viste. De fortalte meg at de gjorde det for å kunne se på filmen når de kom hjem for å praktisere, og for å dele den med andre studenter som ikke var på skolen den dagen. Demonstrasjonen varte ofte til lunsj.

Etter lunsj var det praktisk øving, og studentene praktiserte på hverandre eller på dukker. Det ble spilt musikk i klasserommet, og atmosfæren opplevdes behagelig og konsentrert. Det var lite og lav prating mellom studentene når de praktiserte og alle var veldig konsentrert på sine arbeidsoppgaver. Når Vilde gikk ut av klasserommet, endret ikke konsentrasjonsnivået seg. Det opplevdes som om studentene ønsket å få utbytte av skoledagene. Ved flere anledninger måtte Samira gå en halv time tidligere fra skolen for å hente sin sønn i barnehagen. Hun ble stresset når hun ikke kunne være på skolen hele dagen, og ønsket ofte å være den som begynte å praktisere, slik at hun visste at hun fikk tid til å gå gjennom dagens læringsmål: *«I have to practice. It's the only way to learn»*.

Min rolle i klasserommet: Et forstyrrende element?

Den første dagen av mitt feltarbeid, ble jeg tildelt en stol midt i klasserommet, som var vendt mot læreren. Jeg satt med og i samme retning som studentene. Når Vilde skulle gjennomføre demonstrasjonen den dagen, ble studentene usikker på min rolle i klasserommet. De forsøkte å gjøre plass til meg i ringen rundt arbeidsplassen, og var opptatt av at jeg fikk en god plass og så demonstrasjonen. Det opplevdes som om de var usikre på om jeg også skulle se å lære metodene og teknikkene, og jeg opplevde selv at jeg ble et forstyrrende element i klasserommet, som tok fokuset vekk fra undervisningen. Jeg diskuterte ikke følelsen med Vilde eller rektor for skolen den dagen. Dagen etterpå, tildelte Vilde meg sitt skrivebord som var plassert fremst i klasserommet, vendt mot elevene. Hun fortalte at hun ofte benyttet datamaskinen sin til arbeid, når elevene praktiserte. Hun foreslo at jeg også kunne benytte min datamaskin i undervisningen. I en samtale med Vilde senere i feltarbeidet, fortalte hun meg at hun opplevde at mitt nærvær i klasserommet ble mer naturlig etter at jeg ble tildelt skrivebordet. Plasseringen av skrivebordet til Vilde førte til at meg og studentene satt og så rett på hverandre. Når jeg kunne benytte datamaskinen til å arbeide på, ble ikke observasjonen like intens som den første dagen, verken for meg eller studentene. Jeg opplevde det lettere å være til stede i klasserommet, og studentene var ikke like bevisst på meg som den første dagen. Min plassering førte til at jeg hadde en fast plass i klasserommet. Studentene var ikke opptatt av om jeg fikk plass i ringen, eller så demonstrasjonene etter at jeg fikk fast skrivebord.

Jeg var usikker på om det ville påvirke hvordan elevene opplevde meg og min rolle i klasserommet at jeg ble tildelt lærerens skrivebord. I en lunsjpause spurte Samira hva jeg gjorde hele dagen på datamaskinen. Jeg forklarte at jeg arbeidet med studier. Utover dette var de eneste spørsmålene som omhandlet min datamaskin relatert til spørsmål som om jeg kunne

hjelpe dem å søke opp informasjon om refleksjonsperiode, stønader og spørsmål knyttet til NAV og UDI. I undervisningen var studentene svært fokusert, og vi snakket lite sammen. Det var i pausene og ved lunsj at vi hadde de fleste uformelle samtale. I utgangspunktet var det et lunsjrom i bygget hvor studentene spiste, men grunnet Covid-19 spiste studentene og jeg lunsj i klasserommet i deler av mitt feltarbeid. Læreren spiste ikke lunsj sammen med oss. En dag ved lunsjtider, satt Samira og Sarah ved lunsjbordet i klasserommet og spiste, mens jeg satt på skrivebordet som jeg disponerte. De satt på musikk, og begynte å danse å filme hverandre i klasserommet. De spurte meg om jeg kunne skru opp musikken og ta et bilde av dem sammen. Like etter kom Vilde gående i gangen, mot klasserommet. Vi kunne se henne gjennom glassveggene. Samira og Sarah sluttet å danse med en gang, begynte å le og spurte om jeg kunne skru ned musikken. Deretter så de på hverandre og sa at de ikke ønsket at læreren skulle se dem danse slik. At Sarah og Samira ikke hadde betenkeligheter med at jeg var til stede og at jeg deltok i situasjonen ved å ta bilde av dem, ga en bekreftelse på at de ikke anså meg som en hjelpelærer, selv om jeg benyttet lærerens skrivebord. Medvirkende faktorer for at jeg fikk ta del i situasjonene og de uformelle samtale mellom dem, kan også være at jeg er på samme alder som kvinnene, og at vi spiste lunsj sammen hver skoledag. At jeg fikk disponere lærerens skrivebord, førte til at jeg ikke var et forstyrrende element i klasserommet.

Morsidentitet og håp om en bedre fremtid for barna

Da jeg traff studentene for første gang, satt de ved sine arbeidsplasser langs vinduene i klasserommet. Vilde stod fremst i klasserommet og tegnet på tavlen. Rektor for skolen introduserte meg og mitt feltarbeid, før jeg presenterte meg i korte trekk. Da studentene skulle presenterer seg introduserte alle seg med navn. Det neste de fortalte om seg selv, var om de var mor eller kommende mor. Kvinnene fortalte om barnets kjønn, alder og kallenavn med kjærlighet i stemmen, og øynene deres lyste opp. Morsidentiteten var svært viktig for dem. Det kom tydelig frem både i måten de introduserte seg på, og i tematikken i mange av samtale vi hadde.

Da vi skulle spise lunsj sammen den første skoledagen, var vi alle litt usikre på hverandre. Det tar tid å bygge opp en relasjon og et tillitsbånd. Forskning på irregulære migranter eller sårbare grupper kan anses som sensitiv, og det er viktig at forskeren tar hensyn til personene som studeres, og hva de eventuelt føler at kan være inntrengende i sitt privatliv (Duvell, Triandafyllidou, & Vollmer, 2010, s. 10). Jeg valgte derfor å ikke være påtrengende eller å stille mange spørsmål i den første lunsjen, men bruke tiden til å observere studentenes relasjoner seg imellom. Jeg var en utenforstående, og flere av studentene har i etterkant fortalt

meg at de var skeptiske til meg den første tiden under mitt feltarbeid.

En stund ut i den første lunsjen vi spiste sammen kom Isabella bort til meg. Hun hadde mobilen i hånden, og ønsket å vise meg bilder av sine barn. Samira smilte, og tok opp sin egen telefon. Hun viste bilder av sin sønn. Sarah fortalte: *“I probably have 4000 pictures of my daughter on my phone. I want to document everything. I go to school to give her a better life and childhood than I had”*. Samira sa seg enig: *“Yes, my son means everything to me. All I wish for, is that he will have a good childhood”*.

Til tross for at flere av dem var skeptiske til meg, ønsket de likevel å vise hvor stolt de var av sine barn. Barna og barneoppdragelse var et hyppig samtaleemne i lunsjen. Malene fortalte at hun før hun kom til Norge hadde vurdert om hun skulle reise til Tyskland eller Norge. Hun valgte Norge fordi det var et land med lite korrupsjon, og gode tanker om barneoppdragelse. Hun fortalte at barnehagen holdt kurs for foreldre:

In Norway, they understand children. The children are always the priority. I have learned so much about children, that I never thought about. They teach us about children`s emotional life, about how to understand and meet your children. I really want my children to grow up in Norway. That is why I take this education, so I can get a job and support us, and hopefully give my child an opportunity I never got.

Hverdagen til studentene kretset i stor grad rundt deres barn. I de uformelle samtalene i pauser og lunsj diskuterte de oppdragelse, barnas utvikling, første dag i barnehage eller på skole og viste hverandre filmer og bilder. Alle studentene som hadde barn, fortalte at mye av deres motivasjon for å gjennomføre utdannelsen, kom fra et håp og ønske om å gi barna sine et bedre liv. I løpet av en lunsj, forteller Sarah:

The opportunity to go to school and get an education, gives me hope for the future. It also gives me hope that I can give my daughter a better life. I think that the diplomas can help me and my daughter in the future.

Samira fortsetter:

To be able to go to this school is fantastic. It is important for me to pass the exams and get a diploma. I want to apply for jobs in Norway, and with this education I hope it will be possible. I have soon attended and completed all the courses. I just need more practice.

Sarah var ofte i telefonen i lunsjpausene. Hun benyttet tiden til å snakke med sin datter over kamera: *“I miss her so much, when I’m not with her”*. En dag da hun var ferdig i samtalen med sin datter, henvendte hun seg til Samira. Hun inviterte henne og sønnen til datterens bursdagsfeiring den kommende helgen. Hun spurte meg om jeg kunne hjelpe henne å se om det var mulig å bestille en bursdagskake. Det var veldig viktig for henne at datteren fikk en perfekt dag fortalte hun, og at Samira og hennes sønn ville komme:

I don’t know how our life will be in a year. That is why I want to give her the best day I can. It is important for me, that my friends will attend and take part in her special day. I do not care if I must eat porridge every day for a month. My daughter’s celebration means everything. It is important for me to give her the best day of her life.

Usikkerhet rundt egen fremtid, og håp om en bedre fremtid for seg selv og sine barn var et gjentakende emne i de uformelle samtalene jeg hadde med studentene. Malene tok et aktivt valg om å reise til Norge, fordi hun opplevde at det var et godt land for barn å vokse opp i. Valget hennes bunnet i et håp om å skape en bedre fremtid for sitt barn, og belyser også en kvinne med kunnskap og agens som, som tok et aktivt og overveid valg. Sarah fortalte at muligheten til å gå på skole å ta en utdanning ga henne håp for fremtiden. Hun opplevde at å få formelle dokumenter på sin utdanning ville føre til bedre jobb muligheter og at det ville føre til en bedre fremtid for henne og datteren. For Samira ga utdannelsen henne et håp om en fremtid i Norge. Ved å gå på skole og ta utdanning, opplevde de at de var «på vei» et sted. At mennesker føler at de er på vei steder er en iboende del av menneskers humanitet (Hage & Papadopoulos, 2004, s. 113). Det er ikke nødvendig å bevege seg fysisk, for å oppleve en symbolsk mobilitet. Det er opplevelsen av å «være på vei» et sted i livet som er grunnleggende for en følelse av symbolsk mobilitet (Hage & Papadopoulos, 2004, s. 113). Håp er på mange måter en projeksjon av våre drømmer om en stigende symbolsk mobilitet (Hage & Papadopoulos, 2004, s. 112). Sarah og Samira drømmer om at utdannelsen kan gi dem en jobb i fremtiden. Dette kan forstås ved Hage sin analytiske tilnærming at de gjennom en jobb også kan forflytte seg symbolsk i livet. Gjennom å få en jobb, håper de å forsørge seg selv og sin familie, og drømmer om en bedre fremtid. Alle former for håp innebærer en ide om en bedre fremtid (Hage & Papadopoulos, 2004, s. 112). Studentene lever sine liv, mens de håper på en bedre realitet. Slike forestilte bedre realiteter kan betegnes som «mindre utopier» (Hage & Papadopoulos, 2004, s. 121).

Such minor utopias, however, are only politically efficient to the extent that they are themselves based on the pure potentialities that reality has to offer [...] they are images of the future that inseminate the present transforming what exists in a state of pure potentiality, into a real practical possibility that people can pursue as a concrete future project rather than just something nice to dream about.

(Hage & Papadopoulos, 2004, s. 121)

Gjennom å få tilgang til dette tiltaket opplevde studentene at deres forestilling om en bedre fremtid, og derav en bedre realitet, samhandlet med potensialet for en bedre realitet. Gjennom tilgang til aktivitetstilbudet kunne utopien om en bedre fremtid transformeres til en praktisk mulighet. En fremtidig jobb vil kunne bidra til å forsørge studentene og familien. Utdannelsen opplevdes på mange måter som et konkret prosjekt som bidro til at studentene sine utopier om en bedre fremtid ble omgjort til en reell mulighet for dem selv og sine barn.

Selvstendige kvinner med agens

Utdannelsen kvinnene tok, krevde mye praktisering for å lære seg ulike metoder og teknikker. Det ble derfor forventet at studentene også praktiserte på egenhånd, utenfor skolen. Vilde sa ved flere anledninger i klasserommet at det krevdes mye øvelse, og at det var helt nødvendig at studentene også praktiserte i fritiden, for å tilegne seg teknikkene som det var forventet at de skulle kunne når de var ferdig utlært. Hun benyttet ofte mottoet «Learning by doing».

Det ble stilt flere krav til studentene. Det var forventet at de stilte tidsnok til undervisningen og at de ga beskjed om det var hendelser som førte til at de ble forsinket, eller måtte gå tidligere. Samtidig forsøkte skolen å tilrettelegge undervisningen etter kvinnenes nivå og hverdagsliv. Undervisningen begynte kl. 10.00, slik at de som hadde barn hadde mulighet å levere dem i barnehage eller på skole og likevel klare å stille i undervisningen tidsnok. Det var også forståelse for om noen av kvinnene kom senere eller måtte gå tidligere om det var grunnet barna, møter med advokater, politi eller andre som var involvert i deres situasjon.

En dag i undervisningen var det kun Sarah og Samira som var i klasserommet. De praktiserte på hverandre, da Sarah spurte om Samira kunne forte seg å gjøre seg ferdig, fordi hun måtte gå tidligere fra skolen. Vilde brøt inn i samtalen: *“Why do you have to go earlier today? Is it because of your daughter?”*. Sarah svarte at hun hadde håpet å gå tidligere, fordi hun hadde en del ærender i forbindelse med datteren sin bursdagsfeiring senere den uken. Vilde ble alvorlig i stemmen: *“School time is school time. If it is the kindergarten or doctor, something important, then it is ok to go from school. But you will not get free from school, for*

shopping.” Sarah ble veldig betenkt. Hun ble på skolen til undervisningen var ferdig den dagen, og spurte ikke Vilde flere ganger om å få gå tidligere fra undervisningen.

Tiltaket og lærerne forventet at studentene kom til undervisningen, og at de presterte i undervisningen. Det ble presisert at de måtte praktisere i fritiden for å tilegne seg nok kunnskap om ulike teknikker og metoder gjennom «learning by doing». Etter hvert som studentene utviklet ferdighetene sine, fikk de også kortere tid på å gjennomføre spesifikke behandlinger. Tidskravene var en viktig del av opplæringen, og studentenes eksamen ble gjennomført på tid. Studentene ble forklart at i det profesjonelle arbeidslivet ville det bli forventet at de leverte innen gitte tidsrammer.

Studentene i tiltaket jeg fulgte blir behandlet som selvstendige og handlende personer. Et av kriteriene for å få studieplass var at man har kapasitet til å være aktiv i ventetiden, og at man blir ansett som motivert til å gjennomføre utdannelsen. Det ble stilt krav og forventninger, og studentene som fikk tilgang til tiltaket, kan forståes som å inkludere dem som hadde «agency-in-waiting». Undervisningen var lagt opp med stigende vanskelighetsgrad, og det var en forutsetning at studentene utviklet sine ferdigheter og tilegnet seg kunnskap, teori og teknikker for å bestå eksamen.

«Du må kjempe for dine rettigheter, ingen andre kjemper for deg»

En dag da vi alle satt sammen og spiste lunsj, spurte Elisabeth om jeg kunne søke opp hvilke rettigheter som ble innvilget ved refleksjonsperiode. Hun ønsket også å vite om utbetalinger fra NAV og mulighet for foreldrepenger. Sarah spurte hva Elisabeth mente med foreldrepenger, og Elisabeth fortalte om foreldrepenger, refleksjonsperiode og rettigheter, før hun så på alle som satt rundt bordet: *“You must fight for your rights, and you have to know what you are entitled to”*. Elisabeth forklarte Sarah hvilke rettigheter hun hadde i Norge, og hvordan hun kunne gå frem for å få innvilget rettighetene sine: *“It’s important that you know the system, Sarah. You must know your rights, no one else will fight for your rights, but you.”*

Ofre for menneskehandel plasseres i en felles kategori. Kategorisering representerer en pragmatisk modell som individer benytter for å organisere erfaringer og handlinger (Rugkåsa, 2012, s. 82). Kategorisering baseres på forestillinger om at de som kategoriseres, har noe felles (Jenkins, 2007, s. 132). Hvor gruppeidentitet på den ene siden er en identitet medlemmer av gruppen i større eller mindre grad identifiserer seg med, tillegges identifikasjonene i en kategori utenifra (Rugkåsa, 2012, s. 92). Enkeltindivider har liten påvirkning på hvordan de kategoriseres, og de trenger ikke å identifisere seg med karakteristikkene.

Et av fellestrekkene for kategorien «offer for menneskehandel» er sårbarhet. For å bli identifisert og plassert i kategorien, er det en forutsetning at man blir oppfattet som sårbar. Det som er felles, identifiseres og kontrasteres mot noe som er annerledes (Rugkåsa, 2012, s. 82). For de som kategoriseres som sårbar, blir kontrasten til dem som kategoriseres som ikke sårbar. Ofte kan en kategorisering føre til standardisering. Ofre for menneskehandel er på ingen måte en homogen gruppe, men fordi de plasseres i samme kategori blir de gitt noen fellestrekk. Det som blir ansett som likheter innenfor en kategori, står i et motsetningsforhold til resten av befolkningen, som også representerer normaliteten (Jenkins, 2007, s. 196). Et offer for menneskehandel er avhengig av å anses som et verdig offer som må reddes og som sårbar for å bli plassert i kategorien. Motsetningsforholdet blir da aktive, handlende mennesker som ikke anses som sårbare.

Elisabeth har fått innvilget refleksjonsperiode, og har av den grunn blitt ansett som sårbar «nok» til å tildeles et eksepsjonelt humanitært unntak. Samtidig fremviser hun gjennom sin uttalelse om viktigheten av å kjempe for sine rettigheter at hun er en kvinne med kunnskap og agens som aktivt forsøker å påvirke sin egen hverdag. Styrke og agens er karakteristikk som står i sterk kontrast til tanken om at ofre for menneskehandel er passive og sårbare. Det er ikke nødvendigvis samsvar mellom hvordan personer kategoriseres, og hvordan de selv opplever sin egen situasjon (Rugkåsa, 2012, s. 92). Elisabeths uttalelser belyser at hun ikke anser seg selv som sårbar. Hun opplever at hun må handle for å få utløst sine rettigheter i møte med velferdsstaten, og hun opplever at hun er kapabel til å handle for å få dem innvilget.

Avhengig av hvem du møter i velferdsstaten

Hvordan studentene forholdt seg til det norske velferdssystemet var et samtaleemne som ofte kom opp i uformelle samtaler. En sommerdag satt Samira, Sarah og jeg og spiste lunsj i solen. Jeg spurte dem om hvordan de opplevde det norske velferdssystemet og de ulike etatene de var i kontakt med. Samira fortalte:

The Norwegian system is good, but slow, what more is there to say? Okay, let me tell you, it depends on the person you meet. Like me, I am under UDI, I get a small amount of money. If a person is under NAV, they get too much money. It should be even between girls in the same situation. I had to fight for child support, and I only got it, because I got twelve- month residence permit straight away. Also, I feel that it depends on who you meet in the system, and how you behave. I have tried to apply for financial support for clothes and other stuff for my child. I very often meet people who say `no, you must pay for it yourself`. I am a grown woman; I think it is embarrassing

to ask for money. When they say `no`, even before we have tried to apply, I don't want to ask again.

Samira fremhever her at de ulike etatene behandler kvinner i samme situasjon ulikt. Hvor man blir situert i det norske offentlige systemet får altså konsekvenser for hvilke muligheter man får. Som Samira, forteller Sarah om hvordan hun også opplever at hvilken hjelp hun får, avhenger av hvem hun møter:

I applied to get a dental appointment three months ago. Things take time in Norway. It is difficult to get help to fill out the application. Where I live, some of the people are working from their heart. Others says `no` before I have explained my situation. I have tried for months to get help. I get embarrassed to have to ask for help all the time.

Sarah og Samira forteller at de opplever at det er pinlig å be om hjelp. Det belyser at de har en selvoppfattelse av at de ikke er sårbare, og at de ikke ønsker å behandles som sårbare. Deres tanker om det norske systemet, viser at de opplever at hvilken hjelp de får både er avhengig av hvem de møter i systemet, men også av hvordan de oppfører seg. Elisabeth hadde lignende erfaringer. En dag etter skolen gikk Elisabeth, Samira og jeg til bussen. Elisabeth fortalte om en kvinne som jobbet på et krisesenter hvor hun bodde tidligere. Kvinnen hadde gitt henne gaver og ringte henne fortsatt for å høre hvordan det gikk med henne: *“When I get an apartment, she will visit me. She probably has presents with her. It depends on how they experience you, and how you behave, what help you get.”*

Elisabeth, Sarah og Samira har alle opplevd at hjelpen de får er avhengig av hvordan de oppfører seg. Dette kan være med på å forme deres subjektposisjoner. Hvordan individer karakteriseres kan påvirke deres muligheter og begrensninger, eller deres subjektposisjoner (Rugkåsa, 2012, s. 92). Ofre for menneskehandel karakteriseres som sårbare før de identifiseres. Etter at de er blitt identifisert er de avhengige av å bli ansett som aktive og handlende for å få innpass i aktivitetstilbud og utløst sine rettigheter. Å møte kravet om å være sårbar, men samtidig aktiv og handlende skaper et skjevt maktforhold, hvor tilgang til velferdsstaten på den ene siden er gjennom en spesifikk kontekstavhengig adferd, og ofre for menneskehandel på den annen side blir plassert i subjektposisjoner hvor de må endre sin adferd i tråd med disse forventningene.

Som diskutert i introduksjonskapittelet viste Misje (2021) sin forskning at sosialarbeidere var involvert i «welfare bordering», når de vurderer hvilke personer som er verdig til å få innvilget sosial bistand. Det fører til at migranter i Norge blir avhengig av

velferdsstrukturer basert på velvilje og veldedighet, ikke rettigheter (Misje 2021). Samira, Sarah og Elisabeth sine erfaringer og opplevelser i møte med det norske systemet indikerer at personer som er innvilget eksepsjonelle humanitære unntak også kan bli avhengig av grasrotbyråkrater og frivillige aktørers velvilje for å få utløst sine rettigheter, etter at de er gitt tilgang til det norske velferdssystemet. Det at kvinnene er bevisste på at deres adferd påvirker hvilken hjelp de får, produserer spesifikke subjektposisjoner i møte med det norske velferdssystemet. Systemet forventer en spesifikk adferd av ofre for menneskehandel, og studentene selv er bevisst på dette og endrer adferden i tråd med forventningene. Dette kan føre til at de må handle på måter som står i motsetning til egen selvoppfatning og selvidentifikasjon, og kan i noen tilfeller hindre full autonomi og handlefrihet (Freedman, 2019, s. 2). Kvinnenes uttalelser belyser at de navigerer innenfor sin subjektposisjon, og bruker sin posisjon for å påvirke sine egne livssituasjoner. Det belyser at kvinnene ikke er uten kunnskap og agens, men benytter sine erfaringer for å ta aktive grep i et forsøk på å skape bedre forhold for seg selv.

En ventetid med mening

I kurset om selvutvikling og produktlære var det Anette som underviste. Hun var en svært engasjert lærer som snakket energisk og brukte mye kroppsspråk. Hun lyttet og ga elevene mulighet til å stille spørsmål og gjorde sitt ytterste for å svare på spørsmålene. I en samtale fortalte hun meg at målet med kurset var å lære studentene verktøy som de kunne bruke i sin hverdag for å håndtere vanskelige situasjoner. Anette presiserte hyppig i klasserommet at personer som skal jobbe med å tilby behandlinger til kunder ofte har behov for å benytte teknikker for å «glemme» privatlivet sitt når de er på jobb. Ved å benytte mindfulness¹⁹ som metode i selvutviklingsdelen av kurset, var målet at studentene skulle lære verktøy som gjorde at de kunne være fullt til stede i samhandlingen med sine kunder. For å kunne gi kunden den beste opplevelsen, er det nødvendig å være i balanse selv, fortalte hun. Kurset i selvutvikling og produktlære var et tilleggskurs til akupunktur opplæringen. Deltagelse i kurset skulle bidra til at studentene tilegnet seg kunnskap og teknikker som kunne benyttes i det profesjonelle arbeidslivet, når de var ferdig utdannet.

Noen uker etter at kurset startet, kom Malene og Sarah smilende inn i klasserommet.

¹⁹ Mindfulness betegner innen psykologi, det å være bevisst til stede og oppmerksom på det som erfares i øyeblikket, med en vennlig og åpen holdning. Det forstås som en egenskap alle har, som kan styrkes ved øvelse. <https://snl.no/mindfulness> Sett: 12.03.22

De begynte å klargjøre arbeidsplassene sine, og Anette spurte dem om hvordan dagen hadde vært så langt. Sarah tok ordet:

Today I woke up with a lot of negative thoughts and energy around me. I did not know if I would manage to come to school. But I decided that I wanted to. When I saw the school building, I started thinking about what we learn here in class. I decided I want to change my negative thoughts today. I wish sixty to eighty percent of my life was good. Then the remaining twenty percent would not matter. I want to learn how to live my life according to the principles you teach us here in class. What we learn, helps me to cope in everyday life. When I come to school, I get reminded of everything I have learned, and I try to use it, to get a better day.

Anette møter Sarah med et vennlig smil. Hun forteller Sarah om hvor viktig tankenes kraft er, og om hvorfor vi i starten av hver skoletime gjennomfører vårt felles mantra²⁰ og øvelser. Hun ber alle om å reise seg å stille seg ved siden av arbeidsplassen sin. Vi gjennomførte klassens mantra i fellesskap: *“Use your heart and free your mind. Free your mind and the rest will follow”*.

Sarah spør om noen kan filme øvelsene, slik at hun ikke glemmer dem når hun er hjemme og skal gjøre de på egenhånd. Anette henter rektor for skolen, som kommer inn i klasserommet og filmer. Lucy, en annen lærer ved skolen ser på oss gjennom glassveggene. Anette inviterer henne inn i klasserommet for å bli med på øvelsene. I fellesskap fremfører vi øvelsene, mens vi beveger bena fra side til side:

Every day in every way, my life is getting better!

Every day in every way, my body is getting better!

Every day in every way, my heart is getting better!

Every day in every way, my head is getting better!

Sarah roper mantraet høyt ut i rommet. Hun utfører bestemte kroppsbevegelser med mye kraft. Det er god energi i klasserommet og alle smiler. Etter vi har fullført mantraet, skal vi utføre Thai Chi øvelser. Anette instruerer og forklarer hver enkelt øvelse, hvorfor vi utfører øvelsene og hvilke spenninger i kroppen som løses opp: *«Sinnen vårt kan sitte i leggene, aggresjonen i nyrene. Giftstoffene på innsiden av lårene våre»*. Alle deltar aktivt og gjør øvelsene synkront mens Anette forklarer. Den siste øvelsen innebærer at vi skal holde

²⁰ Mantra betyr bønn, hymne, trylleformel eller plan. I klasserommet ble mantra benyttet som en tanke eller hensikt uttrykt som lyd. <https://no.wikipedia.org/wiki/Mantra> Sett: 12.03.2022

hendene over hodet. Anette forteller at når vi tar hendene over ørene, slipper kroppen ut serotonin, som gjør at vi blir glade. Vi gjør flere øvelser med hendene over hode, og vi holder på lenge. Sarah utbryter: *“My body is getting better!”* På slutten av skoledagen blir Sarah igjen i klasserommet når de andre studentene går. Hun henvender seg til Anette: *“I thank God for this opportunity. I thank God for this school. I am so happy and blessed.”*

Som Sara forteller, opplevde hun å våkne med negative tanker. Mange av personene jeg har møtt under mitt feltarbeid har fortalt om bekymringer for egen fremtid, og at de lange periodene med venting forsterket bekymringene. Det kan være å vente på en telefon fra advokat eller politi med oppdatering om saksgangen eller vente på svar vedrørende midlertidig eller begrenset oppholdstillatelse i Norge. Hvilken form den lange ventetiden tar, påvirker opplevelsen av å «sitte på vent». På mange måter kan refleksjonsperioden gi reflektanter mulighet til å fylle ventetiden med produktivitet og mening, gjennom tilgang til et aktiviseringstilbud. Selv om studentene opplevde det svært utmattende å måtte vente, og det å vente på svar om fremtiden på mange måter var altoppslukende og retningsgivende for deres fremtid, virket det som om aktiviseringstilbudet var med på å omgjøre ventetiden til en produktiv tid, og et springbrett til en bedre fremtid. Ved å få tilgang til dette aktivitetstilbudet, opplevde Sarah at hun klarte å håndtere sin egen hverdag og livssituasjon her og nå bedre. Samtidig opplevde hun også at aktiviseringstilbudet ga henne håp for fremtiden. At Sarah valgte å komme på skolen og at hun opplevde at hun gjennom aktiviseringen kunne påvirke sin egen hverdag viser at tilgang til aktivisering kan endre hvordan reflektanter forholder seg til sin egen livssituasjon.

Å ta kontroll over ventetiden

Den siste dagen før sommerferien hadde studentene eksamen i selvutvikling og produktlære. Malene, Sarah og Samira hadde fulgt kurset fra begynnelsen og var veldig opprømte. De fortalte at de var nervøse for eksamen, og at det var veldig viktig for dem å bestå. De håpte at diplommet ville bidra til at de fikk seg en jobb når de var ferdig utdannet. Nora startet på kurset senere enn de andre. Hun skulle gjennomføre eksamen som en del av opplæringen, men skulle ta hele kurset det kommende semesteret. Studentene fikk en halv time på å forberede arbeidsplassene sine før eksamen startet. De skulle gjennomføre en praktisk eksamen på modeller med produktene de hadde fått opplæring i, og ta i bruk de ulike mentale verktøyene for å fremstå profesjonell ovenfor kundene sine. Modellene var andre lærere som underviste ved skolen, og jeg var modell for Malene. Anette forklarte stegene og rutinene de skulle gjennomføre, mens studentene gjorde seg klare. Hun stilte studentene spørsmål, og studentene

var svært konsentrerte og ga grundige svar.

Da modellene kom inn i klasserommet, og satt seg ned ved elevenes arbeidsplasser, ble det en merkbar forandring i atmosfæren i klasserommet. Studentene som hadde beveget seg nervøst rundt før eksamen startet, stilte seg opp på den høyre siden av modellene med armene plassert på ryggen, slik de hadde lært. De snakket med kundene sine og forklarte hvilken behandling de skulle få. Anette fortalte ofte i klasserommet at det viktigste i servicebransjen var god kommunikasjon med kundene sine.

Da Anette ga beskjed om at eksamen var ferdig, pustet studentene lettet ut og smilte. Jeg ble med studentene utenfor for å spise lunsj, mens Anette skulle evaluere prestasjonene deres. Vi satt oss på den faste benken på skoleområde, for å spise lunsj i solen. Jeg spurte dem om hvordan de opplevde eksamen. Samira smiler og forteller at hun er veldig fornøyd med sin egen prestasjon. Sarah og Malene er enige. De forteller at de ikke er så nervøse som de var tidligere på dagen.

Tilbake i klasserommet kommer Anette inn døren med hvite konvolutter i hånden. Malene, Sarah og Samira smiler. Det er en høytidelig og nervøs stemning i klassen. Anette stiller seg fremst i klasserommet, og alle sitter ved arbeidsplassen sin. Hun tar opp en av konvoluttene og en gavepose, og leser opp Malene sitt navn. Hun smiler, reiser seg opp og danser frem til Anette. De andre studentene klapper i hendene. Malene tar opp diplommet og viser det stolt frem til klassen. De andre studentene smiler og tar opp mobilene sine. De filmer og tar bilder av henne. Malene ønsker å ta et bilde med Anette. Samira og Sarah danser også når de skal hente diplommet sitt. Alle studentene klapper for hverandre. Etter utdelingen av diplomer, er det sommerferie. Vi står i klasserommet og ønsker hverandre en god ferie. Malene henvender seg til Anette: *«Thank you so much! You are a wonderful teacher. So patient, and you have given us so much knowledge. I thank God for this school»*.

På vei ut av klasserommet har studentene diplommet i hendene. Flere av dem tar det opp igjen av konvolutten for å se på det på vei ut av skolen. De smiler stolt. På vei til bussen forteller Samira at hun ikke ønsker en lang sommerferie fra studiene. Sarah, Malene og Nora er enig. De gleder seg alle til skolen begynner igjen. De forteller at det oppleves vanskelig og tøft og ikke ha noe å fylle ventetiden med, og tror at sommerdagene vil oppleves som lange. Å ikke se frem til sommerferien står i sterk kontrast til hvordan mange studenter i et travelt hverdagsliv føler det ellers i majoritetssamfunnet i Norge. En hverdag fylt med mange gjøremål, gjør at svært mange ser frem til ferier for å slappe av. Å være en lovlig borger gir også mulighet til å ta et valg om å roe ned og slappe av. Studentene ved tiltaket derimot gleder seg til skolen skal begynne igjen. Sommerferien blir ikke en tid hvor de kan ta pause fra

normaliteten, men heller en tid hvor deres livssituasjon karakterisert av venting blir en større del av deres hverdag. Studentene har på mange måter akseptert at de må vente. De forteller at de ikke opplever at de kan gjøre noe med ventetiden. Det er ulike former for venting og ulike måter å forholde seg til venting på. Hvor passiv venting på den ene siden kan innebære å ikke handle eller agere, innebærer aktiv venting å engasjere seg i egen livssituasjon og handle for å endre ventetid og fremtid. Aktiv venting innebærer å konstant vurdere sannsynligheten for at hendelsen som ventes på vil skje, og vurdere hvor lang tid man er forberedt på å vente (Brun, 2015, s. 5). Studentene forholder seg aktivt til sin ventetid, og fyller den med produktivitet og mening, mens de håper på en bedre fremtid. Samira tar norsk kurs, samtidig som hun gjennomfører utdanning på skole, og vurderer at det er større sannsynlighet for å få oppholdstillatelse ved gjennomført norsk kurs. Ved å fylle ventetiden med produktivitet og meningen, tar de på mange måter kontroll over hvordan de benytter ventetiden. Ved å ta en utdanning oppleves ventetiden her og nå produktiv. Fullført utdanning gir dem håp om jobbmuligheter og en bedre fremtid for seg selv og sine barn. Ved å omgjøre ventetiden fra passiv til aktiv tid, kan de både påvirke sin egen livssituasjon i nåtid, og aktivt påvirke sin egen fremtid.

Konklusjon

Denne oppgaven har tidligere diskutert hvordan ofre for menneskehandel er avhengig av å anses som sårbare for å bli identifisert. Dette kapittelet har illustrert at det er en diskrepans mellom hvordan mulige ofre for menneskehandel anses før og etter at de er identifisert i velferdsstaten Norge. For å få tilbud om aktivisering i tiltaket jeg har fulgt, var en av forutsetningene at personene hadde agens til å omgjøre passiv ventetid til aktiv ventetid. Hvilke tilbud en reflektant får tilgang til i refleksjonsperioden, kan påvirke hvordan refleksjonsperioden og lange perioder med venting oppleves for mennesker i prekære livssituasjoner. Venting kan utforskes som en relasjon eller orientering mot fortiden, nåtiden eller fremtiden (Jacobsen & Karlsen, 2021, s. 8). Studentene ved tiltaket opplevde nåtiden som meningsfull når de fylte den med produktivitet, og de opplevde at aktivisering ga håp om en bedre fremtid. Ventetid og usikkerhet kan bli en ekstra belastning i en allerede vanskelig situasjon. En reduksjon av ventetiden er det enkelttiltaket som er vurdert til å ha størst betydning for å forbedre asylsøkeres levestandard, livskvalitet og psykososiale situasjon (Berg, 2012, s. 31). En person som har fått innvilget refleksjonsperiode er ikke en asylsøker. Samtidig er livssituasjonen til en reflektant og en asylsøker svært lik. Uavhengig av status, er de avhengig av å bli oppdaget og identifisert som sårbare for å bli innlemmet i Norges

velferdsstat. Bosituasjonen for reflektanter og asylsøkere er ofte institusjonalisert. En asylsøker bor på et asylmottak frem til søknad om oppholdstillatelse blir behandlet. En reflektant bor ofte i et botiltak til søknad om midlertidig eller begrenset oppholdstillatelse eventuelt blir innvilget. De mottar økonomiske midler fra den norske velferdsstaten, og blir hjulpet av velferdsstatens aktører. De blir slik avhengig av velferdsstaten og hvem de møter i velferdsstaten for å få tilgang til rettigheter og aktivisering. I dette kapitlet har jeg diskutert dikotomiseringen mellom det å være sårbar og aktiv. Men hvem sin dikotomisering er egentlig dette? Som kapittel to belyste ser aktører som arbeider med identifisering etter mennesker som er sårbare «nok». I praksis ser vi at kvinnene både kan være i sårbare situasjoner, men samtidig utøve agens og være aktiv handlende. Likevel, som flere av mine informanter har uttalt i dette kapitlet, opplever de at de blir plassert i subjektposisjoner, hvor de må innfri visse forventninger om hvordan de skal oppføre seg. Når det ikke er en sammenhengende politikk som er utformet for mulige ofre for menneskehandel, kan mange oppleve å føle det likt som Elisabeth: «You have to fight for your rights, no one else will do it for you».

KAPITTEL FEM

KONKLUSJON

I denne oppgaven har jeg gjennom å se sårbarhetsbegrepet fra ulike perspektiver, vist hvordan ideen om sårbarhet påvirker arbeidet med menneskehandel i Norge i flere faser. Oppgaven har diskutert hvordan sårbarhetsbegrepet benyttes på makronivå i Norge, som et utgangspunkt for utvikling av lovverk og praksiser rettet mot personer som kategoriseres som sårbare «nok». Som intervjuet med NAV Grünerløkka illustrerte, utviklet de velferdspraksiser i velferdsstaten Norge i tråd med hva de anså som «hull» i systemet, for kategorier som anses som sårbare. Mange av mine informanter som arbeider med å identifisere mulige ofre for menneskehandel i Norge, opplever at det blir opp til hver enkelt aktør å avgjøre om en person er et mulig offer for menneskehandel. En manglende definisjon av sårbarhetsbegrepet og uklare retningslinjer omkring identifiseringsarbeidet, kan få alvorlige konsekvenser for mennesker i prekære livssituasjoner. Flere av mine informanter har påpekt behovet for et koordinerende organ som kan bistå i saker som omhandler mulige ofre for menneskehandel. Denne oppgaven har argumentert for at det er behov for tydeligere retningslinjer innenfor arbeidet med menneskehandel i Norge. Dagens praksis fører til at mulige ofre for menneskehandel blir behandlet ulikt, og hvilken hjelp de får avhenger av hvem de møter i velferdsstaten. Kapittel to viste hvordan aktører som arbeider med mulige ofre for menneskehandel i Bergen og Oslo, erfarte refleksjonsperioden ulikt. Informantene hadde ulike oppfatninger av hva som førte til en sårbar situasjon for mennesker i prekære livssituasjoner.

Når ideer om sårbarhet benyttes som kriterium for identifisering av mulige ofre for menneskehandel, og for å avgjøre hvem som skal innvilges eksepsjonelle humanitære unntak, skapes det også en distinksjon mellom hvem som anses som et verdig offer og hvem som ikke anses som verdig. Fordi alle ikke kan være verdige ofre, er det mennesker i kategoriene som internasjonale og nasjonale avtaler har definert som sårbare nok, som får innvilget et

eksepsjonelt humanitært unntak. På den annen side belyste Rakel sin historie hvordan bare deler av en person sin historie blir benyttet for å avgjøre hvem som er verdige og hvem som ikke er det. Til tross for at Rakel kan kategoriseres som sårbar, om kriteriene som UDI opererer med på sine hjemmesider legges til grunn, illustrerte hennes historie den ekskluderende virkningen sårbarhetsbegrepet kan ha i velferdsstaten Norge. Mennesker som ikke anses som sårbar nok, blir ikke totalt ekskludert fra velferdsstatens goder, men inkluderes på en høyst usikker måte. Rakel sin situasjon belyste «Precarious inclusion», som betegner hvordan personer ikke blir direkte ekskludert fra, men prekært inkludert i velferdsstaten. Hun ble kun tilbudt hjelp som skulle sikre henne kroppslig overlevelse. Det var ikke før en hun traff mennesker med empati og medfølelse for hennes situasjon, at hun fikk tilbud om støttekontakt, og slik også begynte på et aktiviseringstilbud. Rakel ble avhengig av sympati og velvilje snarere enn rettigheter i velferdsstaten Norge.

Mitt feltarbeid ved en utdanningsinstitusjon som tilbyr utdanning til kvinner utsatt for menneskehandel i Norge, belyste en diskrepans mellom hvordan mulige ofre for menneskehandel anses før og etter de er identifisert. Oppgaven har diskutert hvordan et sårbart offer, ofte anses som en som må reddes, en person som er uten kunnskap og agens. Mulige ofre for menneskehandel er avhengig av å anses som sårbare for å bli identifisert. Samtidig så aktiviseringstiltaket hvor jeg utførte feltarbeid etter personer med kunnskap og agens, når de skal tilby personer skoleplass. I fokus her var personer som kunne omgjøre passiv ventetid til aktiv ventetid. Mulige ofre for menneskehandel må navigere en hverdag hvor det er forventet at de skal være sårbare før de blir identifisert, og aktive etter at de er blitt identifisert. Som kapittel fire viste, opplevde studentene ved tiltaket at de måtte oppføre seg i tråd med forventninger for å få den hjelpen de trengte. Dette skaper på den ene siden spesifikke subjektposisjoner. På den annen side har oppgaven vist hvordan studentene benyttet denne kunnskapen til å handle i tråd med forventningene, for slik å skape en bedre hverdag for seg selv.

Ved å benytte tid, venting, «agency-in-waiting» og håp som analytisk rammeverk, har oppgaven diskutert hvordan mennesker i refleksjonsperiode opplever sin hverdag og lange perioder med venting for å få svar om sin fremtid. De temporære kategoriene som skapes i ventetiden, hvor mennesker må forholde seg til flere ulike temporaliteter, som en temporalitet her og nå, og en fremtidsrettet temporalitet, påvirker og former hverdagen til mennesker som venter. Ved å se nærmere på hvordan personer i refleksjonsperioden ved utdanningsinstitusjonen søkte å omgjøre sin passive ventetid til aktiv ventetid gjennom aktivitetene de fikk tilgang til i refleksjonsperioden, har oppgaven diskutert hvordan

studentene gjennom kunnskap og agens benyttet ventetiden til å både gjøre hverdagen her og nå bedre, men også hvordan aktivisering i ventetiden ga dem håp om en bedre fremtid for seg selv og sine barn. Under mitt feltarbeid fortalte svært mange av informantene i refleksjonsperiode jeg snakket med om hvordan de opplevde den lange ventetiden som vanskelig og at ventetiden gjorde at de var usikre på hva fremtiden ville bringe. På den annen side ga tilgang til aktiviteter dem håp om å skape en bedre fremtid for seg selv og sine barn. Studentene ønsket å omgjøre den passive ventetiden til aktiv ventetid, for å fylle hverdagen med noe meningsfullt. Gjennom å se på relasjonene mellom det å være sårbar og aktiv, har oppgaven illustrert flere av de komplekse aspektene ved å bli ansett som sårbar og et offer. Som Ticktin (2017) viser, innebærer konseptet om uskyldighet et menneske uten skyld, men også uten agens. Denne oppgaven argumenterer for at det er svært mange aspekter som påvirker hvordan et menneske er sårbart, og at det ikke er ensbetydende med å være uten kunnskap og agens.

Formålet med denne oppgaven har vært å vise hvordan uklare definisjoner og forståelser av sårbarhetsbegrepet og hva en sårbar situasjon innebærer, påvirker utvikling av velferdspraksiser, grasrotbyråkrater og frivillig hjelpeapparat sine arbeidspraksiser og hverdagen til mennesker i prekære livssituasjoner. Min ambisjon er at denne oppgaven kan bidra til å rette oppmerksomhet mot nødvendigheten av kunnskap om menneskers levde liv og erfaringer. En «bottom-up» tilnærming, hvor sårbarhet utforskes fra et individ nivå, kan gi inngående kunnskap i menneskers sårbarheter, og hvordan makrostrukturer påvirker menneskers hverdag. Praksiser som bygger på eksepsjonelle humanitære unntak, forbedrer ikke situasjonen for mennesker i prekære livssituasjoner i sin helhet, men fører til at det er kun mennesker som blir ansett som sårbare som blir innlemmet i velferdsstaten. Jeg argumenterer for at vi må starte med å bli kjent med menneskers livssituasjoner og hverdag, for å utvikle velferdspraksiser som bidrar til å bedre livssituasjonen til mennesker, og ikke tillegger dem flere bekymringer. Jeg mener at sosialantropologi slik kan være en viktig bidragsyter, for å belyse menneskers levde liv. Uavhengig av hvilken kategori en person tilhører, bør velferdsstaten utvikle velferdspraksiser i tråd med menneskers behov, og ikke ut ifra hvilken kategori de passer inn i.

EPILOG

En solfylt sommerdag i Oslo, blir jeg introdusert for Mira, en tidligere reflektant i velferdsstaten Norge. Hennes positive energi er svært smittsom, og smilet hennes møter mitt umiddelbart. Corona pandemien herjer i Norge, men hun gir meg en stor klem likevel. Mira kom til Norge for mange år siden, og fikk innvilget refleksjonsperiode. I ventetiden ble hun tilbudt et aktiviseringstilbud ved «*akademiet*». Uten norsk kunnskaper og lite tidligere utdanning ble hun bedt om å tegne sin motivasjon for å gjennomføre studie. Mira fullførte alle kursene hun ble tilbudt ved skolen, og lærte seg norsk. Tegningen hennes henger fortsatt på skolen, over ti år etterpå, som en påminnelse om at alle fortjener en sjanse. Mira har jobbet som akupunktør siden hun fullførte utdannelsen hun ble tilbudt som reflektant. På mange måter kan Mira sin situasjon karakteriseres som en «solskinns historie». Hennes historie viser en person som ble møtt av systemet, ble innvilget sine rettigheter, og benyttet sin agens og kunnskap til å aktivt handle for å gjøre sine drømmer om en bedre fremtid til realitet.

Etter at vi har møttes noen ganger, har Mira med en gave til meg. Hun har sydd et munnbind som hun tenker vil passe meg. Mira ønsker å dele det hun har med andre, og hun ønsker å dele av sine opplevelser og erfaringer. Hun forteller derfor om sitt livsprosjekt. All kunnskapen hun har tilegnet seg gjennom studiene hun har fullført vil hun bruke til å hjelpe andre mennesker i samme situasjon. Hun har studert hvordan utdanningsinstitusjonen «*akademiet*» er bygget opp, og vil benytte kunnskapen til å bygge en utdanningsinstitusjon i sitt hjemland for kvinner som er i prekære livssituasjoner. Alle fortjener at noen ser dem, forteller hun. At jeg ble sett av systemet i Norge og tilbudt hjelp for å skape min egen fremtid, har gitt meg inspirasjon til å hjelpe andre. Hun tar frem mobilen, og viser meg tomten hvor skolen skal bygges. Tomten er kjøpt, forteller hun. Dette er mitt livsprosjekt. Det kan ta fem år og det kan ta ti år, men skolen skal bygges. Det er omgivelsene som må tilrettelegges, forteller hun, slik at mennesker får mulighet til å handle å skape en bedre hverdag for seg selv.

REFERANSER

- Bendixsen, S. (2019). Irregular migrants enacting the border: deportability, humanitarian exceptionalism and healthcare in Norway. *Social Anthropology*, 27, pp. 517-530.
- Bendixsen, S., & Eriksen, T. H. (2018). Time and other: Waiting and Hope among Irregular Migrants. In M. K. Janeja, & A. Bandak, *Ethnographies of waiting Doubt, hope and uncertainty* (pp. 1-212). Bloomsbury Publishing Plc.
- Berg, B. (2012). Mottakssystemet - historikk og utviklingstrender. In M. Valenta, & B. Berg, *Asylsøker i velferdsstatens venterom*. Universitetsforlaget AS.
- Bourdieu, P. (2000). *Pascalian Mediations*. Stanford University Press.
- Brun, C. (2015). Active waiting and changing hopes. Towards a time perspective on protracted displacement. *Social Analysis*, 59(1), pp. 19-37.
- Brunovskis, A., Skilbrei, M.-L., & Tveit, M. (2010). *Pusterom eller ny start? Evaluering av refleksjonsperioden for ofre for menneskehandel*. FAFO. FAFO.
- Bøvor, B. (2014). *Menneskehandel "Misbruk av sårbar situasjon" i strl. § 224*. Saarbrücken: GlobeEdit.
- Caritas. (n.d.). www.caritas.no. Retrieved 03 06, 2022, from Om Caritas Norge: <https://www.caritas.no/om-caritas-norge/>
- Drangslund, K. A. (2021). Mo's Challenge. Waiting and the question of methodological nationalism. In C. M. Jacobsen, M.-A. Karlsen, & S. Khosravi, *Waiting and the temporalities of irregular migration* (pp. 75-96). Routledge.
- Duvell, F., Triandafyllidou, A., & Vollmer, B. (2010). *Ethical issues in irregular migration research*. European Commission.

- ec.europa.eu. (n.d.). Retrieved 02 11, 2022, from Glossary: Baseline study: .
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Baseline_study
- Fassin, D. (2011). Policing Borders, Producing Boundaries. The Governmentality of Immigration in dark Times. *The Annual Review of Anthropology*, 40, pp. 213-226.
- Freedman, J. (2019). The use and abuse of "Vulnerability" in EU asylum and refugee protection: Protecting women or reducing autonomy? *International Journal on collective identity research*(1), pp. 1-15.
- Grønlund, C. A., & Lie, G. M. (2017). *På tide med handling! En rapport om regjeringens handlingsplan*. Lightup Norge.
- Guillemin, M., & Gillam, L. (2004). Ethics, Reflexivity, and "Ethically Important Moments" in Research. *Qualitative Inquiry*, 10(2), pp. 261-280.
- Hage, G., & Papadopoulos, D. (2004). Ghassan Hage in conversation with Dimitris Papadopoulos: Migration, hope and the making of subjectivity in transnational capitalism. *International Journal for Critical Psychology*, 12, pp. 95-117.
- Hruschka, C., & Lebouef, L. (2019). *Vulnerability A buzzword or a Standard for Migration Governance*. Population Europe . 10715 Berlin: Max Planck Society for the Advancement of Science on behalf of the collaborative network "Population Europe".
- Isaac, S. P. (2022, 05 23). Temporal dispossession through migration bureaucracy: on waiting within the asylum process in Sweden. *European Journal of Social Work*, pp. 1-12.
- Jacobsen, C. M. (2015). Begreper og perspektiver i forskning om irregulær migrasjon og velferd. In S. K. Bendixsen, C. M. Jacobsen, & K. H. Søvig, *Eksepsjonell velferd? Irregulære migranter i det norske velferds-samfunnet*. 0130 Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Jacobsen, C. M. (2021). The power chronographies of waiting for asylum in Marseille, France. In C. M. Jacobsen, & M.-A. Karlsen, *Waiting and the temporalities of irregular migration*. Routledge.
- Jacobsen, C. M., & Karlsen, M.-A. (2021). Introduction Unpacking the temporalities of irregular migration. In C. M. Jacobsen, M.-A. Karlsen, & S. Khosravi, *Waiting and the temporalities of irregular migration* (p. 229). New York: Routledge.

- Jacobsen, C. M., & Karlsen, M.-A. (2021). Unpacking the temporalities of irregular migration. In C. M. Jacobsen, M.-A. Karlsen, & S. Khosravi, *Waiting and the temporalities of irregular migration* (pp. 1-215). Routledge.
- Jacobsen, C. M., & Skilbrei, M.-L. (2010). "Reproachable Victims"? Representations and Self-representation of Russian Women Involved in Transnational Prostitution. *Ethnos*, 75(2), pp. 190-212.
- Jahnsen, S. Ø. (2014). Innestengt eller utestengt? Norsk prostitusjonspolitikk og kampen mot menneskehandel. pp. 3-342.
- Janeja, M. K., & Bandak, A. (2018). *Ethnographies of waiting Doubt, Hope and Uncertainty*. Bloomsbury Publishing Plc.
- Jenkins, R. (2007). *Social Identity*. London: Routledge.
- Karlsen, M.-A. (2021). *Migration control and access to welfare The precarious inclusion of irregular migrants in Norway*. Routledge.
- Khosravi, S. (2010). An ethnography of migrant 'illegality' in Sweden: Included yet Excepted? *Journal of International Political Theory*, 6(1), pp. 95-116.
- Misje, T. (2021, 08 14). The precarious inclusion of homeless EU migrants in Norwegian public social welfare: Moral bordering and social workers' dilemmas. *Critical Social Policy*, pp. 1-21.
- no.wikipedia.org*. (n.d.). Retrieved 03 12, 2022, from Mantra: <https://no.wikipedia.org/wiki/Mantra>
- O'reilly, K. (2012). *ethnographic methods second edition* (2 ed.). Abingdon: Routledge.
- Pittaway, E., Bartolomei, L., & Hugman, R. (2010, juni). "Stop Stealing Our Stories": The Ethics of Research with Vulnerable Groups. *Journal of Human Rights Practice*, 2(2), pp. 229-251.
- Plambech, S. (2014). Between "Victims" and "Criminals":Rescue, Deportation, and Everyday Violence Among Nigerian Migrants . *Social Politics*, 21(3), pp. 382-402.
- Rugkåsa, M. (2012). *Likehetens Dilemma om sivilisering og integrasjon i den velferdsambisiøse norske stat*. Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Sønsterudbråten, S. (2013). *Bistand og beskyttelse til ofre for menneskehandel Tverretattlig samarbeid i Oslo og Bergen*. FAFO. FAFO.

Ticktin, M. (2011). *Casualties of care Immigration and the Politics of Humanitarianism in France*. California: University of California Press, Ltd. .

Ticktin, M. (2017). A world without innocence. *American Ethnologist*, 44, pp. 577-590.

www.fhi.no. (n.d.). Retrieved 04 20, 2022, from <https://www.fhi.no/publ/2019/fastlegers-vurdering-av-distriktpspsykiatriske-sentre-resultater-i-2018-og-u/>

www.lovdato.no. (n.d.). Retrieved 01 22, 2022, from Europarådets konvensjon om tiltak mot menneskehandel ETS nr. 197: <https://lovdato.no/dokument/TRAKTAT/traktat/2005-05-16-41>

www.lovdato.no. (n.d.). Retrieved 01 22, 2022, from Lov om straff (straffeloven): https://lovdato.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28/KAPITTEL_2-9#%C2%A7251

www.menneskertilsalgs.no. (n.d.). Retrieved 02 05, 2022, from Identifisering av mulige ofre: Hva, hvem og hvorfor?: <https://menneskertilsalgs.no/avdekking/hva-hvem-og-hvorfor/>

www.menneskertilsalgs.no. (n.d.). Retrieved 03 02, 2022, from Human Trafficking Support Oslo (NAV Grønerløkka): <https://menneskertilsalgs.no/allerede-bekymret/human-trafficking-support-oslo/>

www.menneskertilsalgs.no. (n.d.). Retrieved 02 05, 2022, from Refleksjonsperiode: <https://menneskertilsalgs.no/helse-rettigheter-og-oppfolging/rettigheter/oppholdstillatelser/refleksjonsperiode/>

www.menneskertilsalgs.no. (n.d.). Retrieved 01 22, 2022, from Overordnede rettigheter etter Europarådskonvensjonen: <https://menneskertilsalgs.no/helse-rettigheter-og-oppfolging/rettigheter/europaradskonvensjonen/>

www.regjeringen.no. (n.d.). Retrieved 01 22, 2022, from Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/regjeringens-handlingsplan-mot-menneskehandel/id2522342/>

www.rosa-help.no. (n.d.). Retrieved 03 09, 2022, from ROSA Reetablering-Oppholdssteder-Sikkerhet-Assistanse: <http://rosa-help.no/om-rosa/>

www.snl.no. (n.d.). Retrieved 03 12, 2022, from mindfulness: <https://snl.no/mindfulness>

www.udi.no. (n.d.). Retrieved 03 02, 2022, from Sårbare personer: <https://www.udi.no/ord-og-begreper/sarbare-personer/>

www.udi.no. (n.d.). Retrieved 03 02, 2022, from Hvem gjør hva i utlendingsforvaltningen?:
<https://www.udi.no/om-udi/om-udi-og-utlendingsforvaltningen/hvem-gjor-hva-i-utlendingsforvaltningen/>

Zahle, J. (2017). Privacy, Informed consent, and Participant Observation. *Perpsective on science*, 25(4), pp. 465-487.